Brieven. Deel 8. Multatuli-Busken Huet 1867

Multatuli

Editie Mimi Douwes Dekker

bron
Multatuli, *Brieven. Deel 8. Multatuli-Busken Huet 1867* (ed. Mimi Douwes Dekker). W. Versluys, Amsterdam 1893

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/mult001mdou10_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

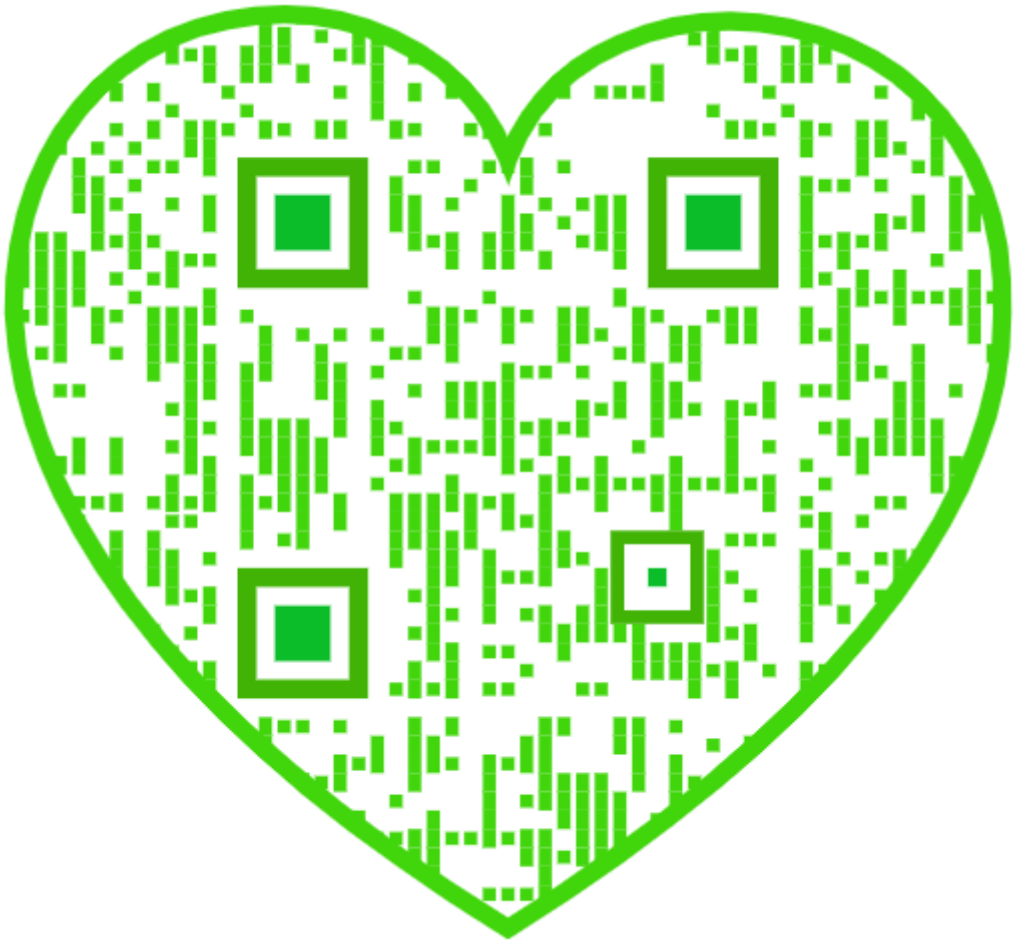

Multatuli - Busken Huet.
Tweede deel.
1867.

Aan mevr. Douwes Dekker - van Wynbergen.

VIII.

Coblenz, Woensdagavend 9 Jan. [1867]

Lieve beste Tineke! Eindelyk wat goeds. Voor acht dagen klaagde ik dat men zoo'n vreesselyk leven maakte boven ons hoofd, en ik kreeg ten antwoord dat dit niet anders kon, en dat wy als 't ons niet aanstond maar liever moesten verhuizen. Dat zou dus den 15^{den} zyn, maar wy waren achteruit in de betaling, en goede raad was duur hoe wy tegen dien dag aan 't noodige geld komen zouden.

Zoolang ik nu aan 't zwerven was, stond my 't hoofd niet naar werken. En er kwam nog iets

by. Ik had maar eventjes *f* 600 schuld aan van Helden. Ik schrikte als ik daaraan dacht, en de onmogelykheid om dat in eens aan te zuiveren maakte my vaak moedeloos. Bovendien was meestal de nood zoo dringend dat de tyd niet toeliet om iets aftemaken.

Op eens besloot ik den schrik voor die schuld aan van Helden te overwinnen en aan 't werk te gaan. Ik vroeg hem my, boven 't genotene, *f* 10 per vel te zenden, en dan zoo de zaak af te doen. Maar en attendant begon ik al. Ik schreef een stuk, 't is al byna af, van zes vel: ‘Een en ander naar aanleiding van Bosscha 's Pruisen en Nederland’. Op 't oogenblik kryg ik van Helden's brief dat hy zorgen zal dat ik voor den 15^{den} de noodige *f* 60 heb, en dat ik kan voortgaan. Nu, dat is hoofdzaak. Ik ben aan 't werk! Eindelyk. Nu heb ik er plezier in, en ik zal werken comme un nègre, zooals Tissot van Menado zei. Ik beloof je te verlossen voor augustus, en als ik myn doel bereik zal je de tentoonstelling van Parys zien. Ik hoop eenige maanden achtereen 15 à 20 vel 's maands te leveren, dus zoolang geen armoed te lyden, de schuld van van Helden royaal aftedoen en genoeg over te houden om je van Milaan te halen en ons interigten. Ik zal je natuurlyk myn brochure

laten zenden. Dat ding is zoo belangryk niet, maar als begin om weer aan den gang te komen is 't veel waard. Deze week heeft mimi de berigten voor den Haarlemmer gemaakt, ik hoef 't maar over te schryven. Zy doet alles om my te helpen. Ik stuur je eens een stuk van zoo'n Haarlemmer. Dat artikel ‘van den Ryn’ is van ons. 't Is misschien vervelend om te lezen, maar de eigenaars van de courant willen 't niet anders. Er hoort attentie toe om alle vyf dagen zoo'n geseur behoorlyk by elkaar te hebben, en vooral om nooit daarin iets te zetten van eigen denkbeelden, dat mag niet. Als ik goed aan 't werk ben zal 't my erg vervelen, maar ik zal 't niet opzeggen, dat begryp je. Ik wou zoo graag dat mimi 't heelemaal voor haar rekening kon nemen, maar 't zal bezwaar in hebben dat men haar hand ziet (of niet de myne). Later wou ik een middel vinden om dat te veranderen. *f* 25 's maands is niet veel, maar toch altyd wat.

Nu zal ik weer meer pleizier hebben je te schryven, nu ik uitkomst zie. Ik was beschaamd dat ik je nooit hulp kon toezeggen. Ik ben benieuwd hoe 't met Edu's verjaardag is afgeloopen. Zoodra ik kan zal ik myn schae daaromtrent inhalen. Non heeft ook zooveel te goed, 't lieve kind! Och, ik eet nooit zonder daarby

te denken of de kinderen daarvan zouden houden. Van middag had ik boerekool. Mimi wordt een vituoos in die dingen. Och, myn oog valt daar op een paar regels uit je brief. Toen ik die 't eerst las niet, maar nu lees ik ze met pleizier. Je zegt dat je hoopt dat ik voor augustus wel wat zal gevonden hebben. Dat hoop ik nu ook. Wees nu maar verder dapper in 't verdragen van de onaangenaamheden. Er is nu een einde aan te zien.

Van Siet heb ik een lieven brief. Dat doet my veel pleizier. Zy is trouw en kon de brouille niet goed verdragen.

Om allerlei redenen zullen we nu naar Keulen gaan. Schryf dus daarheen poste restant. Zoodra ik daar een adres heb zal ik 't je geven.

Aan den heer Busken Huet.

XVI.

Coblenz 11 January 1867.

Waarde heer Huet, Ik ontving zoo even de *f* 50. Ik dank u voor de bezorging, en behoef u niet te zeggen hoe leed het my doet dat gy u daarvoor moeite hebt moeten getroosten. Neen zeker, als de zaken zoo staan, hoop ik hartelyk dat het niet weer gebeurt. Begrypen kan ik

't niet, maar er is zooveel dat ik niet begryp.

De kopy myner brochure ligt reeds sedert een paar dagen te Amsterdam. Zy zal dus weldra uitkomen. Ik ben er niet tevreden over. Men heeft al de snaren van myn luit gebroken, op één na, en die klinkt onaangenaam. Als ik niet proeven moest corrigeren van myn geschryf, verzeker ik u wel dat ik me wachten zou er iets van te lezen. Maar men kan niet meer geven dan men heeft, al zy 't dan ook alleen alsem.

Wees met uwe vrouw vriendelyk gegroet van

t.a. v,

Douwes Dekker.

XVII.

Keulen 26 January 1867.

Waarde heer Huet, Ik schryf u uit een koffiehuis waar ik zit te bedenken welk adres ik u zal opgeven, wyl ik waarschynlyk weer aan 't zwerven zal raken.

Ik wilde om velerlei redenen in Keulen zyn. Om daar aantekomen na behoorlyke afrekening in Coblenz had ik dit voorschot noodig in verband met een afspraak met myn uitgever dat hy zorgen zou dat ik op den 14^{den} geld had.

't Was een voor myn doen kunstige combinatie om in Keulen een kamer te huren die my beviel,

waar ik rustig zitten kon, die kamer terstond te betalen, zooals men vordert van een vreemdeling die armoedige bagage heeft, en dan zou ik veel werken! Dat was 't plan.

Nu, dat brochuretje tegen Bosscha had ik kant en klaar. Uw voorschot kwam ruim voor den tyd. Maar van Helden, of zyn bediende, ‘vergeet’ my 't beloofde te zenden.

Ik wachtte, wachtte, moest myn kamer den 15^{den} 's morgens vroeg verlaten, en ontving 't geld van van Helden drie dagen later. Intusschen in een logement! Eerst den 20sten kwam ik te Keulen aan. Weer in een logement nadat ik eerst geprobeerd had direct een kamer te vinden. Maandag vond ik een kamer, maar er was geen kachel. Die zou den volgenden dag komen. Het was zeer koud maandags! Dingsdag kwam de kachel niet voor 's avonds laat. Den volgenden dag vroeg men my om geld, 12 thaler. Ik had ze niet. De man die gezien had hoe arm myn boeltje er uitzag was schandelyk brutaal en riep de policie. Van Helden die natuurlyk verdrietig was (want hy is zeer hartelyk) dat ik door zyn schuld zoo aan 't zwerven was geraakt, beloofde zoo spoedig mogelyk ander geld te zenden (dat ik natuurlyk moet inverdienen, maar dat ware niets als ik maar rustig zitten kon). Dat andere

geld, *f* 40, is echter eerst van morgen gekomen. Al dien tyd heb ik byna niet gegeten. Ik heb een parapluie in een winkel gegeven om 10 groschen te leenen. Uwe couranten waarvoor men zes penningen eischte (retour Koblenz) kon ik niet ontvangen (na de parapluie-leening wel). En gedurende al dien tyd werd ik geplaagd door de policie. Zoo even geld ontvangen hebbende heb ik de rekening van myn kamer betaald, en moeten zeggen dat ik vertrekken zou, want ik kan daar niets uitvoeren. Nu zit ik te bedenken wat ik doen moet.

Myn laast bulletintje had ik te Coblenz klaar gemaakt en hier op de post gedaan. Ik had gehoopt vandaag een te zenden, maar kan nu niet. Ik hoop morgen ergens te kunnen zitten.

Dat ik een en ander (o, een klein deel maar, en heel flauw geschetst!) van myn leven in de laaste 8 dagen vertelde, is - neem me niet kwalyk - niet om uwentwil. Ik kreeg te weinig weerklank zoo vaak ik u een en ander schreef, dan dat ik lust voelen zou om u intimiteiten mee te deelen. 't Is puur in myn belang. Ik ken dat: ‘hy lykt wel gek, dan hier, dan daar... hy weet niet wat hy wil,’ of zoo iets. Ik weet zeer goed wat ik wil. Ik stryd een zwaren stryd om een hoekje te vinden waar ik arbeiden kan. Die zoon des menschen met z'n steen is belachelyk! Toch

moet ik bekennen dat die tekst my gedurig in de ooren suist.

O, ik zal myne revanche nemen zoodra ik een kamer heb waar ik arbeiden kan! Zooveel verontwaardiging kan niet zonder uiting blyven. En die uiting zal ‘mooi’ zyn!

Myn eenig verzoek is dat ge 't my niet kwalyk neemt als er vandaag en misschien morgen ook nog, geen bulletintje komt. Ik beweer anders zeer exact te zyn in 't nakomen van myn verpligtingen. Als ik te kort kom, is 't waarachtig force majeure!

Ik ben niets vriendelyk omtrent u gezind. Ik verdien beter dan uw styve briefjes. En over de mededeeling van de droogstoppelige voorzigtigheid der H.H. Enschede lag in uw brief ter nauwernood een tintje van verontwaardiging. Waarlyk ik zal die heeren niet meer om voorschot vragen. Zy zullen voortaan hun *f* 25 (schoon 't ruim genoeg is voor wat ik lever, maar toch: *f* 25!!) niet meer hoeven te betalen voor ze de waarde wel en deugdelyk in handen hebben.

Ik ben besloten en gedwongen minstens nog twee dagen hier te blyven. In dien tyd hoop ik u myn nieuw adres te kunnen opgeven.

Na beleefde groeten

t. à v. Douwes Dekker.

Aan mevr. Douwes Dekker - van Wynbergen.

IX.

Keulen, 8 Februari 1867 's avonds.

Lieve beste Tine, beste meid! Dat ik lang niet schreef heeft z'n oorzaken. Ik heb hier in Keulen je brief poste restante gekregen. Myn adres is nu: Komödienstrasse 14^{b}.

Myn laaste brief was nog van Coblenz. Ik had toen hoop om vandaar den 15^{den} Jan. te vertrekken, maar het geld van van Helden kwam niet. Dus wachten! Eindelyk zyn we hier. Ik heb bittere ellendige dagen gehad. De reactie daarvan maakt me nog lam en zonder élan.

Maar zie, van Helden die zeer lief en hartelyk is, heeft zich ingespannen om het verzuim te herstellen. Ik zit hier nu heerlyk en hoop veel uittevoeren. Wy hebben een hanglampje gekocht boven myn schryftafel, een klokje van 3¼ thaler, je weet dat ik geen horloge heb, wat potten en pannen, een maand vooruit betaald, kortom allerlei dingen die in vergelyk met vroeger een weelde van rust aanbieden, en nog eens: nu hoop ik inderdaad te kunnen werken.

Myn brochure tegen Bosscha is af. (o, al lang, maar 't drukken ging langzaam.) Je moet twee ex. ontvangen. Ik denk dat van Helden ze over

3, 4 dagen zal kunnen verzenden. Ik heb hem je adres opgegeven. Ik hoop en denk dat het je amuseren zal, ik vind hem flink geschreven, heel vlug en vol. Je hadt zoo lang niets van me gelezen.

Heb je onlangs die haarlemmer courant ontvangen? Die nieuwsberigtjes van den Ryn zyn daarom lastig wyl ze zoo vervelend zyn. Die courant kan alleen drooge feiten gebruiken. Ik mag er niets van my in doen. Als ik wat ideen wil binnensmokkelen zeg ik: men leest in de Mainzer-Beobachter... (NB. een blad dat niet bestaat.)

En ik heb een uitnoodiging gekregen om te spreken in den Cercle artistique, littéraire et scientifique te Antwerpen, voor fr. 200. Na eenig beraad (Willème, Mitciewicz!) heb ik aangenomen omdat ik weer geld noodig heb, en van van Helden op 't oogenblik niet meer durf vragen. Wèl als ik hem eerst een vel of tien druks zal gezonden hebben. Maar die heb ik nog niet, door dat getob van de laatste weken. Nu hoop ik dat te boven te zyn, en dan... vooruit! Als ik nu een beetje kalmte houd, waarop kans is, zal ik gauw van Helden zyn voorschot afdoen, en dan met fl. 40 per blad gaat het spoedig vooruit, zoodat ik er by blyf dat ik je zal kunnen verlossen en weer met je zyn en met de kinderen...

Al den tyd dat ik zoo rondsukkelde schreef ik je niet. Ik begin nu wat tot bedaren te komen na al 't gewurm, schoon ik nog moeite heb met de policie, die absoluut een pas wil. Ik heb er om geschreven aan den minister van B.L. zaken, [Toen Heemskerk A^{z}] maar de lompert heeft niet geantwoord. Zulke nonsense dingen zyn vervelend en agitant. Ik zal voortaan zorg dragen altyd een pas te hebben.

Ik verzend dezen van avond niet, omdat ik juist geen zegeltjes heb. Je zegt wel: ‘frankeer niet’, maar ik weet niet hoe je dat schippert met je vyf frank 's maands! arme beste Tine! Nu ik hoop op beterschap. Als ik die Antwerpsche lezing doe, dan ben ik op 't oogenblik geheel vlot, en hoop gauw wat af te werken, zoodat ik met gerustheid over van Helden kan disponeren.

Verbeelje die d' Ablaing! Hy vordert voor het regt om myn werken uittegeven (Ideen,
[Namelyk bundel I en II.]
Minnebrieven, Vry-arbeid en Herdrukken) *f* 5000! N.B. na er reeds zooveel op gewonnen te hebben. Hoe rymt dat met z'n afrekeningen met my? En met het aanhouden van myn armoedig boeltje dat daar is blyven staan? Van Helden wou namelyk alles van hem koopen, maar die som is ongehoord, nadat er reeds zoo-

veel verkocht is. 't Debiet moet haast uitgeput zyn. Voor my is 't vereerend, maar 't bewyst hoe slecht d' Ablaing my behandeld heeft, als hy nu, na reeds zooveel van myn geschryf te hebben verkocht, nog *f* 5000 vraagt voor 't kopyregt! En dan myn boeken etc. (kassian daarby is ook jou geslachtsboom!) aan te houden voor schuld van kamerhuur, rekening by de office de publieke en geleverde bloemlezingen (myn eigen werk) die ik ten geschenke gaf om de zaak (myn ander geschryf) te verspreiden!

Weet je wat verdrietig is, ik vind nergens myn maçonnieke papieren. Zyn die in Brussel gebleven? Zyn ze te Amsterdam? Dit is zeker, hier heb ik ze niet. Mimi meent ze in Amsterdam gezien te hebben, en dat ze dus niet in Brussel zyn. Als dat zoo is, hoop ik dat ze voor den dag komen, zoodra ik 't goed by d'Ablaing lossen kan.

't Zal me een heerlyk feest wezen zoodra ik je wat zenden kan. Ik hoop weldra. Kus de lieve kinderen.

Aan den heer Julius de Geyter.

IV.

Keulen 8 February 1867.

Waarde Heer de Geyter! Het is waarlyk myne schuld niet dat ik op uwen minzamen brief van

20 January tot nog toe geen ander antwoord gaf, dan dat ik nog niet antwoorden kon. Ik was aan 't zwerven. Holland is me onverdragelyk. Ik was in Coblenz, en hield my bezig met... ja, met wat? Met denken. Ik moet erkennen dat ik dit in zekeren zin voor een ziekelyke bezigheid houd, en geloof, sedert eenigen tyd, want vroeger meende ik anders, dat men niet zuiver denkt zonder tevens anderen arbeid daarby te verrigten. Wat ik vroeger denken noemde, schynt wel eens dwalen geweest te zyn. Toch schyn ik daarvan eenige bewustheid gehad te hebben waar ik myzelf en anderen zoo aanprees zich bezig te houden met wiskunde. Maar veel geneesheeren, of wie zich daarvoor uitgeven, zyn zelf ziek aan 't euvel dat zy voorgeven te kunnen genezen. Hoe 't zy, ik voelde dat ik werken moest. Maar zooals ik u in myn vorigen reeds schreef, om geregeld te arbeiden, zóó dat het denkvermogen zyn weg kunne gaan, is zekere orde noodig, zekere vastheid in de omgeving. Daar myn arbeid nu, helaas, in schryvery bestaat (liever maakte ik schoenen, want myn geschryf wondt me) wilde ik wat nader aan de pers zyn, en wou naar Keulen.

> [Hier volgt een beschryving van den toestand, die ik supprimeer, wyl de lezer dien toestand reeds kent uit vorige brieven.]

Een brochure, waaraan ik reeds in Coblenz was begonnen (juist het lastige van 't heen en weer zenden der proeven dreef me nader aan de grenzen) nu, dat stukje is af. Ik verzocht myn uitgever u daarvan een ex. te zenden. Maar veel byzonders is 't niet. Eigenlyk niet veel meer dan een philippica tegen nederlandsche verrotting, een oud en vervelend thema. Ja, men zou 't ook kunnen noemen een betoog hoe men uit walg van parlementarisme monarchaal wordt. Waarlyk ik loop niet hoog met koningen! En al ware dit zoo, dan nog...

[Ik ben verplicht hier eenige woorden te supprimeeren.]

Maar... de ellendigste koning staat myns inziens hooger dan 't valsche republicanisme dat in Holland regeert. Dat roepen van: Leve de koning! waarmee ik myn stukje besluit, heet eigenlyk: dood aan de rest. 't Is een pis-aller.

Ik heb van Helden verzocht den koning een ex. te zenden. Maar ten eerste...

[Ook hier raadt men my met nadruk aan eenige regels weg te laten.]

Holland is niet zoo als men vaak zegt: onryp, maar ongeschikt voor 't vertegenwoordigend stelsel.

Onryp zyn, nog niet ryp zyn, veronderstelt de mogelykheid van ryp worden. Die bestaat in

Noord-Nederland niet. Ik zoek naar de oorzaak en meen die te vinden in de onzedelykheid der kapitaalsvorming. Holland arbeidt niet, het speculeert, het dobbelt. Hieraan kan 99/100 der bevolking uit gebrek aan middelen geen deel nemen. Die 99/100 staan achter den speler, als lakeien in de zaal te Homburg, en wachten met lakei-achtige onderdanigheid of er iets afvalt van de winst. Dit vernedert. Arbeid (in anderen zin dan 't oprapen van de toegesmeten guldens) voortbrengende, scheppende arbeid zou veredelen, aanspraak en geschiktheid geven tot mee-oordeelen. (Ik voel dit aan myzelf, hoeveel trotscher, flinker ik gestemd ben wanneer ik werk, dan als ik mymerend ronddool). In Holland is elke ryke: patroon (o, niet in romeinschen zin, neen, in gemeen duitschen zin: Herrschaft), elke arme is knecht, bediende, afhangeling, cliënt. En dit laatste alweer niet in rom. zin, want de cliënt had aanspraak op bescherming.

De bespottelyke hoogmoed van wie iets bezitten, de verachtelyke laagheid der armen is in Holland oorzaak van de algemeene dégradatie. Het komt den arme niet in de gedachten dat hy andere regten heeft dan de welwillendheid van zyn heer (dat is van den man die hem voor een tydje huurt.) De hollandsche arme is geen

burger. Er is een groote crisis noodig om dit te veranderen. Een gezamenlyk ondergane schipbreuk zal de ryke passagiers en de arme matrozen tot elkander brengen. Maar zal het nieuwe schip varen onder dezelfde vlag? Dat is de vraag!

Door Frankryks (of Napoleons?) lafhartigheid, door de verdeeldheid van Duitschland, is Pruisen stout geworden. Het moet vooruit, want stilstand is onmogelyk. En als er eindelyk een europesche beroering komt, zal 't bedorven Holland by den eersten stoot ondergaan.

Wanneer 't tot heil strekt van de menschheid zeg ik er amen op! Toch moet ik erkennen dat het my grieven zou Duitschers in den Haag te zien.

En nu, de zaak van uwen Cercle! Gy vraagt of het bestuur my officieel kan uitnoodigen? Hoor eens, dat officiele hoeft immers niet. Ik zal uwen brief maar als zoodanig aannemen, en ik zeg: ja! Ik zal zorgen te Antwerpen te zyn om daar een voordragt te houden, op den dag dien het Bestuur bepaalt. Maar wel wenschte ik zoo spoedig mogelyk. Ik weet het niet gaarne te lang vooruit, wyl het my dan agiteert. Het allerliefst (en 't minst slecht) spreek ik geheel onverwracht. Maken, fabriceren kan ik niets. Toch ben ik

bevreesd dat de betaling te hoog is. Och dit is geen nederigheid. Ik ben niet nederig. Zie, 't zou kunnen wezen dat ik, in zekere stemming, duizenden te weinig vinden zou. Dat is dus veeleer hoovaardig, niet waar? Maar even zeker vind ik myzelf geen drie franc op een avend waard, als de geest niet getuigt. Ik hoop hart te putten uit uw brief, (de eenige liefelykheid die me in langen tyd te beurt viel) en ik zal spreken naar dien indruk, hoop ik.

Beschik gy dus over den dag van myne komst, ik zal voldoen aan wat gy namens my afspreekt. Godsdienst en politiek myden? Ja, ja, ik begryp dit wel. Ik ken die artikels in de Reglementen. Ook de Vrymetselaars hebben zoo'n bepaling! Och, of 't mogelyk ware iets aan te raken, zonder tegelyker tyd alles aan te roeren! Alles grenst aan elkander, alles raakt elkâer, alles gelykt elkâer, alles is in alles!

Maar... Maar... een hinkend paard komt achteraan. Ik heb geen geld, en mag aan van Helden niet meer vragen. Schikt het u of den Cercle my fr. 100 te zenden? Doe het dan en reken er op dat ik op den dag dien gy bepaald hebt, daar zal zyn.

En nog een verzoek, ik hoop dat ge 't niet al te vreemd zult vinden, ik wilde gaarne, buiten

u, geen kennissen maken vóór ik myn speech heb gehouden. Daarna gaarne!

Maar ik sluit me graag een halven dag op voor ik spreek, anders is 't zeker niet goed.

Ik zal naar Antwerpen komen met gemengde aandoening. Ik ben dankbaar voor de sympathie maar voel vrees haar niet te regtvaardigen. Toch zal ik myn best doen.

Wees zeer hartelyk gegroet van uw liefhebbende

Douwes Dekker.

Aan den heer Busken Huet.

XVIII.

Keulen, 16 Maart '67.

Waarde Heer Huet. Ik was verheugd uw hand te zien en liep na de ontvangst van uwen brief van gister terstond naar de post. De chef der bestellers herinnerde zich zeer goed uwren brief te hebben gezien, en herkende zelfs uw hand (wat sterk was aan een zoo groot bureau als het Keulsche). Hy zelf, nu wetende dat ik dagelyks een courant, en bovendien byna dagelyks brieven kryg, kon zich niet begrypen hoe 't mogelyk was dat de brochure (en ook waarschynlyk de brief) was gerenvoyeerd. De besteller die my had moeten kennen, was juist niet op 't bureau,

en ik zal maandag terugkomen. Intusschen dacht de bureauchef dat de brief even als het boekje werkelyk teruggezonden was, en was daarover byna even boos als ik. Hy ontwapende my door z'n yver om de zaak op te helderen. Wedden durf ik niet, maar zweren wel (iersche distinctie tusschen voorzigtigheid en waaghalzery) dat uw brief te Bloemendaal op de post ligt, wachtende op zekeren perodieken termyn om te worden opgezonden naar den Haag, en daar te worden geopend. Ge weet dat er aldus jaarlyks duizenden.... nooit teregtkomen.

Men had me hier uw brief moeten bezorgen ondanks 't verkeerd adres. Dat het niet geschied is wordt eenigzins verklaard door de boosheid van myn huisheer op de hoogstraat, die hoogstwraarschynlyk den besteller heeft in de war gebragt door een brusque antwroord: abgereist! of zoo iets.

Maar als ge nu slaagt in 't terug ontvangen van uw brief, wilt ge my die dan zenden? Ik ben er zeer op gesteld. En ook op de brochure van Prof. Scholten.

Ik ben te Antwerpen geweest (een gure reis, 3de kl., elf uur onder weg!) en heb daar tweemaal gesproken. Den eersten keer byna niet voorbereid, de 2de maal in 't geheel niet. Want

's avonds zeven uur wist ik nog niet waarover ik spreken zou. En 't was er ook naar! Dat zeg ik uit volle overtuiging. Maar zie, het neerlandismus dat daar heerscht, dekte my met z'n vleugelen en 't werd goedgevonden. Nooit ben ik. zoo gefêteerd als te Antwerpen. Vandaag kryg ik een brief van de Société la libre Pensée, met uitnoodiging ook in hun lokaal te spreken. Ik heb 't aangenomen tegen zondag aanstaande. De vorige keer was 't in den Cercle artistique, scientifique et littéraire.

Hebt ge van die equipée niets in den Précurseur gelezen? En is 't systeem, niet van u maar van den haarlemmer, om daarvan geen melding te maken? Zou men 't ook ignoreren als 't Cremer gewreest was, of eenig ander innocent beoefenaar der Nederlandsche letteren? Ik denk neen. Hoor eens dat zwygen is een deloyaal wapen in Nederland, en de fransche drukpers vervolgingen zyn daarby vergeleken bonbons. Zoo ook nu, myn brochure. Ieder heeft het regt my tegen te spreken, natuurlyk ... maar dat ignoreren is valsch, vind ik. Kon men voorgeven te meenen dat ik niet gelezen werd, dan kon 't opgaan. Men kon dan beweren my geen aandacht waard te keuren, maar gelezen word ik, en veel. Wat 'n lafhartige taktiek! Zelfs als men

my behandelt is 't om te zeggen dat men niets zegt. (Zie onlangs 't Handelsblad). Geloof me, dat ik daarover niet klaag, als iemand die tegenspraak wenscht òm in 't licht gezet te worden. In wreerwil der taktiek van de holl, pers, ben ik meer populair dan me soms lief is. Daarom is 't dus niet. Maar ik erger me over de deloyauteit, daar dit uitloopt in ignorantie, of voorgewende ignorantie, in heel andere dingen dan schryvery. Is 't billyk, dat de verhooging, nu aangevraagd, van traktementen der Inlandsche hoofden op Java, behandeld wordt, zonder my te noemen? ‘De Regering erkent’ ... enz. (Zie het slot van uw art.: 's Gravenhage in de courant van 25 February).

> [‘De regering erkent, dat, behalve het door art. 57 van het regeringsreglement gewettigde dienstbetoon, de inlandsche Hoofden leveringen en diensten vorderen, welke leiden tot afpersing en knevelary; een misbruik, dat zwaar op de bevolking drukt, en waaraan een einde behoort te komen. Vermits de publicatie van 6 November 1834 niet is geeerbiedigd, wenscht de Regering eene andere regeling in het leven te roepen’.]

Nu ja, daar erkent de Regering allerlei dingen die ik beweerd heb, en voor welk beweren ik gestraft ben. Moet ik nu daar tegen opkomen? Wanneer al 't geen ik daarover te zeggen heb,

waar is (en 't is makkelyk waar te zyn) wordt het bedorven door de ikheid die er noodzakelyk in doorstraalt. Zeker, IK had gezegd en beweerd en volgehouden, ten koste van veel, al wat nu de regering erkent, en toch vindt men 't onbescheiden, wanneer ik aandring op ... ja, waarop? Wel, dat ik regt had, en niet verdiende behandeld te zyn als geschied is.

't Is me een raadsel dat niemand in Holland uit eenvoudig regtsgevoel die opmerking maakt, en ik ben zoo verdrietig over dat stelsel van ignorantie in andere dingen (speeches, brochures etc.) wryl dit systeem het verzwygen van hoofdzaken mogelyk maakt. In Frankryk zou 't niet geschieden. Niet ook in Belgie. Niet zelfs in Duitschland. Ik geloof niet dat er een land is, waar de pers zoo onmagtig is in haar vryheid, als in Holland. Ginds mag men niet alles drukken, maar wat gedrukt wordt, heeft effect. In Holland is 't drukken geoorloofd och ja, waarom niet, er wordt toch geen acht geslagen op 't geschryf. Wat geeft zich Napoleon een onnoodige moeite, en wat is Emile de Girardin ondankbaar!

Hebt gy myn stuk tegen Bosscha? Ik heb aan van Helden geschreven u een aan te bieden en hem een inlegpapiertje gezonden. Is 't niet ‘wat men gewoon is pikant te noemen?’ En is niet

die aankondiging in 't Handelsblad: ‘wat men gewoon is lamlendig te noemen?’

O, o, ik kan die *f* 25 's maands niet missen, maar wat vervelen my die berigtjes! Ik verzeker u dat die dingen, op den duur, my inspanning kosten. Van daag deelde ik den volke mede: ‘dat de feestelykheden ter gelegenheid van 't huwelyk van Vlaanderen met Hohenzoll. twee dagen zouden duren.’ Hoe diep, hoe belangryk, hoe indrukwekkend! Maar er staat by: ‘dat dit beweerd wordt.’ Mogt dus de graaf van Vlaanderen, of de bruid, buiten hun tax gaan, en 48½ uur feest vieren, of mogt welligt de bruid flaauw vallen vóór ommekomst van 't tweede etmaal, dan is de verantwoordelykheid van uw correspondent à couvert. Ik heb gezegd: ‘men beweert.’ 't Is een vervelende historie.

Verbeeld u, men stookt in Antwerpen een staatkundig vuurtje (of een onstaatkundig, dat laat ik daar) tegen het Belgicismus vóór aansluiting aan Noord-Nederland. Zoo gaat het! In Maestricht wil men belgisch zyn, in Vlaanderen hollandsch. Ik ben niet hollandsgezind maar zou Holland afraden zoo'n trojaansch paard in te halen. Er is leven en gloed in belgisch Nederland, en ik betwyfel of zy zeer lang zich uit den Haag zouden wallen laten regeren.

Myne vrouw schryft my gedurig over de lieve hulp die zy van den heer Potgieter ontvangt. Ik ben er zeer dankbaar voor, maar tevens verdrietig dat het noodig is. Zy is door veel zorg en inspanning zeer verzwakt, en ik moet absolut een eind zien te maken aan hare zeer moeielyke positie. De kinderen zyn wel en goed. Maar ik wilde zoo gaarne zelf hen onderwyzen. Ik ben geboren schoolmeester, en had altyd den naam zeer goed iets te kunnen uitleggen. Ook houd ik er van, en juist omdat ik zooveel zaken niet weet ben ik genoodzaakt telkens iets op nieuw te leeren, en sta dus een kind nader dan iemand die knap is. 't Is me een vreesselyke grief dat anderen myn kinderen onderwyzen.

Zeg me toch eens of ge indertyd myn II^{den} bundel Ideën compleet hebt ontvangen? Ik vrees neen. Ik was toen aan 't zwerven, en in een nagezonden koffer vind ik vele losse vellen. Het spyt me dat ge er nooit om vraagdet. Hebt ge byv. niet myn nieuw bewys voor de stelling van Pythagoras? 't Is eenvoudiger en helderder dan alle vorigen, dat zal niemand ontkennen, en ik wilde u vragen my te helpen aan 't constateren dat het my behoort. Anders lees ik 't over eenigen tyd in de courant als 'n uitvinding van van Lennep of van Twist. 't Is een nietigheid zult ge

zeggen. Nu ja, maar wie niet veel of niets heeft, moet z'n nietigheden by elkaer houden.

Na vriendelyke groete, ook aan uwe vrouw, ben ik
geheel de uwe
Douwes Dekker.

Ik kryg dus de brochure, niet waar? En den teruggezonden brief, als ge hem hebt? Of anders wat er in stond.

Aan den heer Julius de Geyter.

V.

Keulen 21 Maart 1867.

Beste de Geyter. Ik heb u 37000 dingen te zeggen. Vooreerst, dat ik jaloers ben op uw inkt, die zwart is. Ik heb betaald 2 groschen, daarna 2½ groschen, en eindelyk 7½ groschen om zwarte inkt te koopen, en ge ziet hoe ze is. 20 Dat gy verkeerd doet met ‘Waarde Heer’ te schryven. Als ge 't weer doet, zend ik u uw brief terug. 30 Dat het lief en groot van u is.....

> [De heer de Geyter heeft my niet de origineele brieven, maar afschriften er van gegeven. Hier is in dit afschrift iets weggelaten, naar de heer de Geyter schryft, wyl het zonder belang is, en naar zyn oordeel te vleiend voor den ontvanger van den brief.]

50 Dat ik in den brand zit, en uwe hulp noodig heb. Zie hier hoe.
Ik ontvang dan

[De twee laatste woorden doorgehaald]

deugt niet. Ik moet anders beginnen. Zoo ziet ge dat iemand die in den brand zit, niet uit z'n woorden komen kan.

De ‘libre pensée’ noodigde my uit. Ik nam 't aan tegen zondag, en schreef, niet wetende hoe laat ik, òf zaterdag, òf zondagmorgen arriveeren zou, dat ik my zondagmorgen vóór elf uur, zou aanmelden by den heer Van Straelen.

Daarop ontving ik een vriendelyk voorstel om liever reeds zaterdag te komen, wyl ik anders te vermoeid zou zyn (heel juist) en ‘dat die heeren zooveel mogelyk zouden zorg dragen my den avend genoegelyk te doen doorbrengen.’

Intusschen had ik aan den Heer Breuer gevraagd, of ik by hen mogt logeren. Ik herinnerde my wel ook door den Heer Flemmich uitgenoodigd te zyn, en dat indedaad aangenomen te hebben, maar wist niet regt, of ik dat moest beschouwen als ter loops of ernstig?

Nu ontvang ik een brief van mevrouw Breuer, waarin H E D, heel lief, my mededeelt dat ik niet zonder lompheid de uitnoodiging van den Heer Flemmich mag voorbyzien (en parenthèse,

zulke opmerkingen vind ik nu juist een kenmerk van ware hartelykheid, en ik ben er dankbaar voor).

Nu heb ik besloten om te Antwerpen aan te komen zaterdagmiddag 5.40 en - uit een waar gevoel van vriendschap, hartelykheid en dankbaarheid - al myn bezwaren op u te werpen.

Logeren hier, logeren daar, den avond passeren met ‘libres penseurs’ of op 't concert, regts gaan, links gaan ... zie ik doe met u als de geloovers met hun god: Hy moet het weten!

Aan de: ‘Libre pensée’ heb ik geschreven dat ik uw ‘paquet’ wil zyn, dat ik uw ding ben.

Is dat goed?

De overige 36994 punten zal ik later behandelen, als ik goede inkt heb.

Wees dus tot zaturdag middag met uw lieve vrouw hartelyk gegroet van uw liefhebbende

Multatuli.

Maak goed dat ik met den heer Flemmich en règle kom, anders vermoord ik u. Ik ben als Jehovah, zachtmoedig van harte, dat ziet ge.

VI.

Keulen, Dinsdag.
[2 April 1867.]

Beste de Geyter. 't Is schande dat ik niet reeds

gister heb geschreven. Ik was lui. En nog ben ik lui. Te lui altans om u goed te zeggen hoe vol myn gemoed is over de ontvangst die my te Antwerpen is tebeurt gevallen. Ik kan niet schryven vandaag. Alles warrelt me voor den geest, als de zeepplaneetjes in 't heelal van 'n waschkom. Ik zal 't wat tyd geven om tot rust te komen.

Ik hoop u van avend goed te schryven. Och ik heb zoo'n spyt dat ik uw vrouw, uw lieve kinderlyke vrouw, geen kus heb gegeven. Alleen daarom zou ik terug komen in Antwerpen, - een ware argonautentogt! Aan de afspraak met ‘la libre Pensée’ zal ik denken. Ja, ik hoop aan alles te denken. Ik heb in Antw. veel nieuwe gezigtspunten opgedaan, dat is: veel geleerd. Die vlaamsche beweging geeft me veel te denken, en misschien geeft my die zaak het middel aan de hand om een vaderland weer te krygen. Juist tien jaren zwierf ik, als Ulysses; wie weet of ik niet door myn reis naar Antwerpen myn Ithaca gevonden heb. Prof. Heremans heeft gelyk: Gy lieden moet Holland annexeren. By u zit de kern van Nederland.

En zelfs uw katholicisme kan er toe dienen, want...

Och, ik kan niet schryven vandaag. Toch heb

ik u veel te zeggen. Dus later. Groet allen, maar nu in 't byzonder dien hartelyken Breuer en zyn lieve flinke vrouw.

Ik dank u voor alles. Och, 't was te veel!

Mult.

Wilt ge er aan denken Ds. v. Straaten zyn boekje terug te geven, natuurlyk onder dankbetuiging voor de inzage. Die parodie is allergeestigst. Zendt ge my den Lucifer? Ik ben nieuwsgierig hem geheel te lezen.

Ik verzeker u dat men 't in myn toekomend geschryf zal bemerken dat ik te Antwerpen geweest ben, en daar een en ander geleerd heb.

Aan den heer Busken Huet.

XIX.

Keulen, 5 April.

Waarde heer Huet, zoo even sloot ik myn prachtig bulletin. Ja, 't is zwaarder dan ik dacht .... door de verveling. Maar toch blyf ik beweren dat de betaling hoog is, want die is voor 't werk, en de verveling kan niet in rekening gebragt worden, wyl de directie daarvan geene ahnung hebben kan. Anders was de geheele courant anders.

Myn tweede bezoek te Antwerpen heeft my

zoo mogelyk nog meer voldoening gegeven dan het eerste. Ik heb in de ‘Libre Pensée’ gesproken over biologie. Nu, ik geloof u geschreven te hebben hoe ik denk over verhandelingen in 't algemeen, en de myne in 't byzonder. Ik ben er misselyk van. 't Kost me niets meer, en ik ben klaar terstond te spreken, 2, 3,4 uur lang, over wat ge wilt, maar ... 't is er naar. ‘Mes vers ne me coûtent rien ...’ C'est bien heureux, zei een ander, enz. Nu wilde ik gaarne eens iemand hooren die beter spreekt. Ik vrees, ik vrees dat ik 't betere, ja 't beste zelfs, ook slecht vinden zou. 't Is onmogelyk dat men waarheid die de moeite van 't zeggen waard is, kan geven by 't uur. By 't schryven kost me soms een zin meer.

Maar de goede gulle Antwerpenaars waren tevreden. Ze behandelden my als een bedorven kind. Ik werd overladen met geschenken, kussen, omhelzingen. Men hing my een horloge om, men pakte sigaren in myn koffertje, en zond me thee na, en rookvleesch ... ik ben er verlegen mee. De hartelykheid is niet te beschryven, en ik moet een zot figuur gemaakt hebben als een braminen pop. Die zien er ook altyd zoo dom uit. Ik heb gevloekt om my te ontdeftigen. Krom gepraat om te protesteren tegen letterkundery. Ik heb gehaakt aan een kinderborstrokje .... niets baatte. Oef!

En ik had nog al gewaarschuwd tegen biologie! Zoo zie je, wat speeches waard zyn. Klank, klank, niets dan klank!

Men blyft aan de post volhouden dat uw brief terug gezonden is. Hadt ge hem van Haarlem verzonden? Dan moet hy daar zyn, en niet te Bloemendaal.

Prof. Scholten bezwraart me, en wel omdat hy al te ligt is. Hy is niet te wederleggen dan op de allerbanaalste wys. Zyn geknoei is zoo plomp dat hy eigenlyk maar een slag verdient en geen match waard is. Toch wil ik hem behandelen. De klip is de te groote gemakkelykheid. Ik had liever fyner werk. Maar 't vleit me dat gy 't my opdraagt, anders kreeg hy niets dan by de eerste gelegenheid een nootje, een zyslag. Waarachtig het is beneden critiek, en haast zou ik gelooven dat uw opdragt hoogmoed is, wyl gy zelf er u te goed toe rekent. En daarin hebt ge gelyk. Moet die man z'n studenten vertellen wie god is? Sakkerloot!

Ik verlang naar uw stuk in Nederland over ‘Een en ander’.

Doe my toch eens het genoegen my optegeven wat gy van my hebt? De minnebrieven? De vry-arbeid? De herdrukken? De ideen, compleet zoover ze uitzyn, d.i. twee banden?

Ik houd niet van lezen, en ik gis gy ook niet. Maar ik kan niet gelooven dat gy myn later geschryf beneden Havelaar stelt, en daarom wou ik weten wat ge gelezen hebt.

Myn streven is myne vrouw weer te krygen en myn kinderen. Maar dat is heel moeielyk. Geld is weer hoofdzaak. De kinderen zyn wel. Hoe bitter 't my is hen te missen, toch komt vaak het denkbeeld by my op dat het hun voordeel is op te groeien zonder de pressie die ik (tegen myn wil) zou uitoefenen. Ze worden nu beter zichzelf. Myne vrouwr is uitstekend voor de opvoeding. Haar doorgaande systeem is: laisser aller. De kinderen kennen geen dwrang, en de heele opvoeding is nagenoeg: onthouding. 't Eenige is dat myn ventje wat speelsch is. Als gy wist hoe die ch's my vervelen! Ben ik dan de eenige die daaraan zoo'n hekel heb? Denk ook maar dat ik kippevel kryg by 't: De N. Rotterdammer doet opmerken etc. Correct is 't, ja! Correct als vroeger: ik haattede, gy haattedet... Nu, ik haattede altyd zoo'n correctheid.

Maar ... om regtvaardig te zyn moet ik in compensatie brengen al 't kippevel (kippenvel, zeggen ze) dat ik u zoo menigmaal veroorzaak, u en velen, door myn tuchteloosheid.

Tuchteloos? Zie eens wat al komma's ik in

myn bulletintjes zet. 't Is om se pâmer d'aise voor den Haarlemmer.

Zyt ge, als ik, misselyk van de 2de Kamer en van de dagbladen? Wat 'n seseur! En wat is die Fransen van de Putte plat! ‘Hoe smaakt u dat hapje?’ fidone. Zeker zou hy 't vreemd vinden dat ik over platheid klaag, ik die vaak ruw ben. Er is verschil. Ik ken wel drie latynsche spreuken daarover met licet en non licet, maar myn blaadje is vol. Is uwe vrouw wel, en uw zoontje? Hoe is hy? Groet HEd. en hem en geloof my hartelyk de uwe.

DD.

Te Antwerpen heeft men my meegenomen naar de Kinderdyk, waar een feest was. Ook daar ben ik zoo hartelyk ontvangen dat ik er verbaasd van was. ‘Mais le moindre grain de mil’ etc. Misschien echter komt er ‘mil’.

XX.

Keulen, 9 April '67.

Waarde heer Huet, Gespeld aan dit papiertje

> [Deze brief is geschreven op het ongebruikte papier van een Keulsch postbericht.]

ontving ik zoo even eindelyk uw brief van 2 Maart. De gegeven uitlegging is geen uitlegging,

maar ik mag niet boos zyn daar er toch blykt dat men zich moeite heeft gegeven. En hoe oud nu ook uw brief zy, toch ben ik er bly mee. En daarom schryf ik terstond.

Dat gy zooveel notitie neemt van ‘Een en ander’ doet my goed, en die indruk zou blyven, al hadt ge veel meer en andere fouten te gispen dan de ... breedsprakigheid. Want dat is het. Ik zou dezelfde opmerking maken (doch er zyn twee antwoorden op) als ik zoo'n ding moest beoordeelen.

Wat hebben Huyghens, Briseis en Huig de Groot met een Javaschen banjir te maken? Dit vraag ik zelf in ‘Wys my de plaats’ en zulke vragen zoudt gy telkens kunnen doen.

Een antwoord is - o god zoo bitter - dat ik soms myn fantaisie haar gang moet laten gaan omdat er vellen druks noodig zyn.

En 't tweede, minder verdrietig en tevens oorzaak dat ik de bitterheid van 't eerste slik, is: dat die fout misschien noodzakelyk is. *Men* geeft geen acht op bondige waarheid.

Een tooneelschryver weet, of moet weten, dat de zes, acht eerste zinsneden na 't ophalen der gordyn verloren gaan onder 't geschoffel en geraas. 't Is dus zaak z'n stuk zoo interigten dat die frases kunnen gemist worden zonder veel nadeel voor 't verband. Ook dominés deden dat

in myn jeugd. De aanhef achtte 't beneden zich te concurreren met de stovenzetsters.

Nu geloof ik dat ik dit eenigzins moet toepassen op alle schryvery, en niet in 't begin alleen, maar in den loop der stukken....

[Deze laatste alinea is afgebroken en er is een schrap door].

De vergelyking met tooneelstukken en vóórgebeden is alweer onjuist, want ik wil juist wèl verstaan worden in myn afwykingen, daar ik ze, die, haar (wat verveelt me de taal!) schyn noodigte hebben voor de soms epigrammatische conclusie. Een walvisch sterft niet door een harpoensteek, maar toch moeten er zulke harpoensteken gedaan woorden om hem eindelyk binnen te krygen.

Lieve hemel, myn systeem op dat punt schynt verkeerd te wezen, want heel veel walvisschen heb ik nog niet gevangen.

En ook is 't geen systeem. Ik zou er niet aan gedacht hebben zonder uwe opmerking (die ik gegrond vind) en nu zoek ik naar oorzaken van die fout. Ik zelf schryf liever staccato, geloof me.

O, ik ben zoo groots op uw woord: ‘schrander.’ En ik geloof dat dit verdiend is, maar ook dat elk lezer even schrander wezen zou, indien hy zich kon gewrennen aan den wil om te be-

grypen. Men laat z'n gedachten heenglyden over de frases, en vergeet te verstaan. Of men schroomt de moeite, die daartoe noodig wezen zou, misschien! Want is verkeerd verstaan makkelyker dan wèl begrypen?

Nu, 't vermyden daarvan zal wel schranderheid zyn, en daarom ben ik bly met uw kwalificatie. De heele zaak komt neer op begeerte om te begrypen = philosophie, niet waar?

Dat ge zegt styf te zyn, vind ik niet styf. Maar ge hebt regt in uw vordering genomen te worden zooals ge zyt, en ik vind het al veel dat ge myn losheid verdraagt.

Myn streven op 't oogenblik is myne vrouw te verlossen. Helaas, kan de behandeling van Scholten's boekje zoo bondig wezen, als wanneer ik geen ‘vellen druks’ te leveren had?

Maar al schreef ik nog tienmaal zoo breed (wat me-zelf spoedig vervelen zou) toch zou 't my niet lukken het noodige geld byeen te krygen met schryven. Ik peins op andere middelen. Het moet kunnen, want myne vrouw lydt. Als 't me niet walgde nog publieker te worden dan ik al ben, zou ik eens de geschiedenis van myn gezin schryven gedurende de laatste twee, drie jaren. Wat zou dat boek ‘mooi’ zyn.

Ik zal niet meer letten op uw weinig of niet

antwoorden op myn lange brieven. Ik zal alles goed opnemen. Maar denk niet dat het een scie van my is veel of lang te schryven. Ik schryf zelden en dan nog weinig. Myn lange brieven aan u beduiden dus een distinctie. Dat kondet gy niet weten. Ik ben zeker dat van de tien menschen die meenen regt te hebben iets van my te hooren, 9¾ zich zullen beklagen dat ik niet schryf.

Leest gy uwe vrouw zondags voor? Ik heb te Antwerpen in huisselyken kring voorgelezen en goed. Ik wou dat ik dat voor geld kon doen, maar in kleine localen, want als ik zeer luid moet spreken is 't ellendig. Ik ben zeker dat myn voorlezen meer waard is dan myn speeches.

Wilt gy er aan denken dat ik nog altyd Nederland niet heb (of 't stuk er uit). Ik groet u en uwe vrouw hartelyk

t.a.v.

Douwes Dekker.

Ik zoek nog altyd geld om een eigen blad optezetten. Dàt zou me een uitkomst zyn!

[Het is zeer jammer dat er in de bewaard gebleven brieven van Busken Huet aan Multatuli een gaping is van 9 Januari tot 23 December 1867].

XXI.

Keulen, 23 April.

Waarde Heer Huet, Ik kryg daar een brief van myne vrouw die my 't ergste doet vreezen. Ze schryft dat er geen gevaar is, maar de geheele brief is zoo dat ik vreesselyk ongerust ben. De dokter heeft verboden dat ze verder dienst zou doen.

Wat ik nu doen moet weet ik niet. Doch misschien zou ik moeten trachten te Antwerpen geld te krygen om naar Milaan te reizen. Ik weet niet.

Hoe 't zy ik heb niets, en ik heb de f 25 over Maart - April niet ontvangen. Wilt ge my die zenden?

Adieu, t.a.v.

Douwes Dekker.

XXII.

Keulen, 31 Mei 1867.

Waarde heer Huet, Dat ik niet eer antwoordde op de vriendelyke toezending van uw stuk over ten Kate's schepping, was waarlyk niet uit gebrek aan belangstelling. De oorzaak ligt in myn stemming, die zeer gedrukt is. Juist omdat ik blyde was met uwe beschouwing wilde ik die

uitvoerig reviewen, en daartoe wachtte ik op wat meer helderheid dan myn toestand my laat. Nu, die verandert niet. Integendeel! En als ik wachten zou op verlossing van den doodsangst waarin ik myn dagen en nachten doorbreng, zou er kans wezen dat ik u nooit bedankte. Dat wil ik niet.

Ik heb uw beoordeeling met genoegen gelezen'. Juist die afgezaagde frase heb ik noodig, om de waarheid te zeggen. Uw stuk kan door niemand hartelyker worden toegejuicht dan door my, daar ik valsche poëten meer haat dan alle andere schelmen. Dit 'andere' is niet te veel. Gy zelf zegt: 'de dichter ten Kate moet nog altyd een regtschapen mensch worden'. Ik, plomper dan gy, stryk 't woord dichter door, en ontzeg den delinquent het benifice van 't vergoelykend praedicaat.

Want dat dichterschap is my 't menschelyke, en ik houd het van u voor eene ondeugende voorzigtigheid, de deur open te laten voor de opvatting alsof uw oordeel alleen z'n verzen aanging.

'De vrouw Laïs, Aspasia, Phryne... moet nog alty^d een regtschapen mensch worden?' Ei,... mag de al te groote ontvankelykheid dier dames afgescheiden worden van haar mensch-zyn? Immers

neen! En bestaat niet het dichter-zyn uit eene gelyksoortige ontvankelykheid, evenzeer inhaerent áan de menschelyke natuur als het vrouwschap?

Ik weet by ervaring, helaas, hoe laag de barometer der ziel moet zinken, om gevoel, emphase, bezieling te verkoopen op kommando of... uit nood. Maar nood - van vrouw of kinderen vooral - zal wel kunnen gelden als verligtende omstandigheid. Wie 't doen kan uit lust, uit weelde, uit vermaak in leugen, noem ik slecht, tout court.

Ja, uw stuk is zeer schoon. 't Is me een ware letterkundige studie. De bewysvoering dat Pythia niet bedwelmd is, doch zich maar zoo aanstelt, is sluitend als een bus. (pag. 19 byv. en dat wyzen op 't Paul de Kock'sche motto van Horatius.) Zou iemand uwe redeneringen aandurven? ik denk neen. Hoe maken 't toch al de menschen die, u lezende, zeggen ‘mooi! juist’ en toch voortgaan... met de amsterdamsche beurs zoo fraai te vinden? Dat begryp ik niet. Maar ik begryp bovendien hoe langer hoe minder van de heele maatschappy. Myn heele intelligentie hangt van niet-begrypen aan elkaer.

Dat juist ik zoo hartelyk instem met uw ontmaskeren van ten Kate's bedrog, is, omdat ik

zyn wyze van doen onder de gevaarlykste leugens reken. Ik kan nooit zulke dingen lezen, zonder te denken aan ‘zondigen tegen den H.G.’ Dat zal niet vergeven worden, staat er.

Dat er schoone verzen in zyn werk zyn (ja, dat aangehaalde op uw blz. 12, 13, vind ik heerlyk) wat bewyst dit? Dat die heele verzenmakery een kunstje is, een handigheid. De japanners doen een tol loopen op een gespannen koord; ik heb in Egypte een geit zien staan op 6, 8, 10 op elkaer gelegde kootjes; wy hebben de o-sprook, de a-praat, de e-legende, en preeken zonder r gehad, en wat niet al! En sommige dier force-touren stel ik, in moeielykheid van uitvoering (ja, soms ook in nut) gelyk of boven 't kunstje van verzenmaken. Dat kunnen gy en ik ook. De vraag is, of we zoo goed zouden slagen in 't lezen van een rebus in de Illustraties?

Hoe 't zy, ten Kate kent het kunstje, al mag ik niet toestemmen dat de rhythmus hem nooit in den steek zou laten. Of ligt het aan my, dat ik (uw blz. 32) vraag: wie er van 't neuriën of vertalen van psalmen gesproken heeft, in tegenstelling van dichten? (Er staat: ‘psalmdichter’). Welke booswicht heeft den armen menschen hun wetten afgenomen? (‘wetgever’).

Is voorts de caesuur niet leelyk in:

van aarde en he/měl, Mēnsch/...
dan die de Mees/te ĭs ōōk/...

Is er niet een gevecht tusschen scansie en noodzakelyke betooning in:

Bo͡dē ēn Vertrouwling Gods?

Maar dat is byzaak. Want ik moet erkennen dat hy overigens... och, wel beschouwd is toch die heele prosodie eene conventie. Maar des te laffer wordt dan ook de verzenmakery.

Toch heb ik nog een opmerking die 't métier aangaat. Wy weten nu eenmaal dat de handigheid veelal bestaat in 't vinden van eene klinkende slot-strofe. Al wat dan noodig is om dien regel voortebereiden (of juister, telle quelle mogelyk te maken) moet men maar slikken als de laffe ‘couplets’ in een duitsche vaudeville. Zes regels zinneloos vulsel leiden langs een doornig pad tot het slotwoord van regel zeven, waarop het stichwort van den dag moet rymen. Et d'applaudir!

De twee laatste regels nu op (uw) blz. 31 zyn gelungen!

[Huet had daar aangehaald uit ten Kate's ‘Stem uit de woestyne’:

.....God zy lof! Weer blinkt hy!
Hy gloeit, hy bliksemt waar hy gaat;

Een stroom van hemelsch vuur, een Noorderlicht, (omringt hy
De nachtkim met een dageraad!
Da Costa! laatste zoon van 't Koninklyk Geslachte,
Dat Holland Dichter heeft gekroond!
Zie, U omzweeft zy nog, de onsterfelyke Gedachte,
Die eens aan d' Aemstel heeft gewoond!
Op U slaan we allen 't oog, van heilverwachting zwanger.
Uit wanklank, zwakte en schemering!
God gaf de Liefde U, Mensch!... God U 't Genie. (o Zanger!...
God U 't Geloof, o Christen!... ZING!]

(O ja. 't Is eene nabootsing van Lamartine's grafschrift op Mme Malibran: beauté, vertu, genie!)

[Het graf der zangeres bevindt zich te Laeken by Brussel.]

Maar 't vulsel? Is dat van een goed werkman? Ik zeg neen. 't Is een warboel van frasen. Wat 'n arbeid om aan ‘zwanger’ en ‘schemering’ te geraken, ter voorbereiding van ‘zangers’ en ‘zing’. Is Holland gekroond, of heeft het gekroond? Is er een geheel geslacht gekroond? Dichter gekroond? En (al wil men nu absoluut iets aan ‘zanger’ te rymen geven) mag een oog zwanger zyn? Is dat niet een ongehoorde verschyning in de ophthalmie? Is de koppeling van ‘wanklank, zwakte en schemering’

als beschryying van plaats of toestand ‘waaruit’ men dat ‘zwangere’ oog slaat, niet een beetje zwanger van begrips verwarring?

Hoe Bilderdyk aan renommée gekomen is, behoort weer onder de vele dingen die ik niet begryp. Naar den allergewoonsten maatstaf zelfs, vind ik zyn verzen slecht. Zie weer eens op (uw) blz. 43...

> [Waarschynlyk kwam er in de eerste uitgaaf van Huet's ‘J.J.L. ten Kate en zyne Schepping’ eene aanhaling van Bilderdyk voor, waarop deze alinea doelt. In de uitgaaf van 1878 die voor my ligt, heb ik haar echter te vergeefs gezocht.]

die stoplap: ‘zie’, dan ‘dat vermetel pogen’ (een scie van 't eerste water); in reg 3: ... ‘stig 't, is 't iets m’ ... en... ‘ns... ns... ds ... st.’

En dan dat ‘vastleggen’ van den waanzin. Zou een behoorlyke muilkorf niet voldoende zyn?

Maar school heeft hy gemaakt. En terdege! Da Costa streeft hem in kakebeen-vermoeiende hardklankigheid op zy en voorby.

> ‘Heil het lam dat vermocht heeft
> Dat ons met zyn bloed gekocht heeft
> Dat verlossingen gewrocht heeft...’

Is dat niet wat hard, vooral voor 'n lam?

Ik gis dat gy over Bilderdyk en Da Costa anders oordeelt dan ik, want anders zoudt ge,

denk ik, by 't noemen hunner namen, niet hebben kunnen nalaten een kleine zweepslag te geven. Nu dan wacht ik op Belehrung.

Men zal uw stuk waarschynlyk weer niet begrypen, of met het uiten der toejuiching wachten tot dat begrip ‘du jour’ is. Wat geeselde Huet de valsche poezie, zal men zeggen... in 1900 zooveel. Maar ter zelfder tyd zal men wierook branden op outers van andere leugengoden, en de menschen smaden, die daartegen yveren. Menschkunde is een treurige studie.

Heden is uw zoontje jarig, en morgen gaat hy naar school. Ik denk daaraan zoo, omdat ook morgen myn kleine Nonnie jarig is. Ik heb haar in ruim twee jaar niet gezien, en betwyfel of ik haar ooit zal weerzien, want myn toestand is zeer moeielyk. Ik ben dan ook moedeloos. Dat ik u betrekkelyk lang schreef, was omdat ik zoo party trek voor uw streven om leugen te ontmaskeren. Indien er wat zin voor waarheid was, zou ik myn gezin niet verloren hebben, en er zou arbeid voor my zyn. Nu is er niets voor my te doen. O, moert ik wat meer leveren aan uwe Courant. Dat kost geen ziel.

Wees met uwe vrouw hartelyk gegroet en kus uw mannetje. Myn hart breekt als ik aan kinderen denk, en toch kan ik niet laten daaraan

te denken. Gister aan de station was een meisje dat haar vader afhaalde.
Uw liefhebbende
DD.
Waarom men my te Antwerpen zooveel valsche hoop gaf begryp ik niet. Ik hoor niets van daar.

[Over Huet's beoordeeling van Ten Kate's ‘Schepping’ leze men Idee 733].

Aan den heer Julius de Geyter.

VII.

Keulen, 11 Mei 1867.

Beste de Geyter, Och wees zoo goed my eens te schryven of er nog iets te verwachten is van de hulp waarop gy my deedt hopen? De toestand myner vrouw, myne eigene afgematheid, de noodzakelykheid om eens eindelyk eenigen tyd tot iets anders te gebruiken dan dat folterende trachten om in 't leven te blyven, zie dat alles noopt me om u te vragen hoe de zaak staat waarop gy zoo welwillend hebt gedoeld? Wilt ge my dat mededeelen? En, zoo mogelyk met eenigen spoed? Want waarlyk, ik heb 't moeielyk!
Wees met uwe lieve vrouw hartelyk gegroet,
de uwe
DD.

VIII.

Keulen, 14 Juny '67.

Beste de Geyter, Ik kan u verzekeren dat ik uw zwygen begrepen had, en nog spyt het my dat ik niet reeds voorlang u verloste van de vrees dat ik u verdacht van onhartelykheid. Begrypen is ons beroep, en ik heb begrepen dat gy teleurgesteld zyt en niet teleurgesteld hebt. Nooit zou ik van u iets onhartelyks denken, wees daarvan verzekert! Ik weet wat het is, te willen en niet te kunnen, en het is eene zeer natuurlyke eigenaardigheid van goede harten dat zy altyd minder kunnen dan willen. En dit moet zoo zyn, want het willen staat het kunnen in den weg, en magteloosheid is dus juist het gevolg van goeden wil.

't Is toch ellendig, zegt men vaak, die, die, of die zou zoo goed kunnen helpen, als hy wilde.

Juist! Maar ‘als hy wilde’ zou hy ook gister gewild hebben, en voorgister, en voor jaren, en dan zou hy nu niet gekund hebben. Want zyn ‘kunnen’ is de vrucht van nooit-willen.

Ik heb zeer zeer moeielyke dagen, wreken, ja, maanden gehad. In zekeren zin doet het my genoegen dat ge schryft. Werken kan ik niet’, dan begrypt gy ook (wat velen niet begrypen)

dat ik in die stemming niet werken kon. En nog niet, schoon ik sedert eenige dagen eet.

Ja zelfs ik heb my nieuwe kleeren laten maken. Wat 'n genot zich te durven vertoonen, zonder angst dat men de doorgeloopen schoenen ziet! Werken? Zie, al had ik geen zeer drukkende zorg, ik zou eenigen tyd noodig hebben om te herstellen van de aandoening die my m'n nieuwe schoenen veroorzaken. En de ouden heb ik laten repareeren, op die wyze...

Och, dat verveelt me. De heer F. heeft me (en ik gis dat gy 't weet, of zelfs ondanks uw eigen verlegenheid nog hebt medegeholpen) geld gezonden. Nu moet ik bekennen dat de aandoening by de ontvangst, na lang zwygen van zyn kant, zeer onverwacht, niet ongemengd was. Maar ik schryf u dezen brief niet om met volkomen juistheid alles te schilderen. Dat zou te ver leiden. Bovendien dat zou een werk zyn, en werken kan ik nog niet. Ook heb ik den heer F. nog slechts voorloopig gedankt, en zal hem nader schryven.

Uw brief is van den 9^{den} en eerst den 13^{den} op de post gedaan. Als nu maar niet de heer Rooses uit de vertraging van myn antwoord meent te moeten opmaken dat ik een vormelyke uitnoodiging wacht. O, neen. Ik ben over en over te vreden met zyn aan U gerigten brief. Wan-

neer ik dus niet te Gent kom, zal de oorzaak daarvan elders te zoeken zyn. Ik weet byv. niet of ik tegen dien tyd de kosten der reis zoude kunnen bestryden. Wanneer is het? Wat Gent aangaat, en de Vlamingen, wilde ik gaarne daarheen. Ja zelfs in zekeren zin stel ik er belang in eens eene groote verzameling Noord-Nederl. ‘letterkundigen’ (hm! hm!) by elkaar te zien. Dat moet een merkwaardig schouwspel zyn! Doch ook om andere redenen stel ik belang in het Gentsche congres, en om U de moeite van 't heen en weerschryven te besparen, zal ik den Heer Rooses verzoeken om een program.

De hulp van den heer Flemmich en deelgenooten, drukt me eenigzins of ... meer dan: eenigzins. Myne vrouw is lydend. Zy vertrok met de kinderen naar Italie, wyl daar eene vriendin haar een toevlugt aanbood. Zy had geen keus. En ziedaar, die vriendin was zóó hartelyk, zoo hartelyk... dat de arme zwerfster op haar 47 jaar, na veel lyden en groote behoefte hebbende aan wrat rust, haar leertyd moest beginnen als opzigster in eene kostschool waar men een zeer slaafse dienst van 14 uren daags betaalde met 40 franken in de maand. Van die 40 franken betaalt zy 35 frs. voor wroning en onderhoud myner Nonni welke zy op die voorwaarde by zich houden kon.

Myn kleine Max mag by die vriendin blyven. Gy begrypt hoe gaarne ik myne vrouw van die kostschool, en myn zoontje van die vriendin verlost zag. Dit wilde ik altyd, maar dringender dan vroeger is de noodzakelykheid om aan dien toestand een einde te maken, daar myne vrouw sedert 2, 3 maanden zeer gevaarlyk ziek is, zoodat de vraag is of zy herstellen zal.

Er was dus haast by de zaak, en dáárom was my het uitblyven van de Antwerpsche hulp zoo bitter: en ook dáárom zei ik dat myne aandoeningen by het ontvangen der hulp van den heer Flemmich niet onvermengd waren. Ik ben nu gered van den hongerdood die voor de deur stond, en ik hoop nu de mogelykheid om te blyven leven te gebruiken tot het redden myner vrouw (hoe, weet ik nog niet) maar redding zelf was er in de Antwerpse hulp niet! En dat had ik gehoopt. (Gy begrypt dat ik alleen aan U schryf?)

Dat myne vrouw ginds, in stede van wat tot rust te komen eenen vermoeienden en haar geheel ongewonen werkkring heeft moeten intreden, is in zooverre haar eigen wil. Die vriendin beminde haar zóó, dat de man beweerde om harentwille verwaarloosd te worden, en mijne vrouw wilde geen aanleiding geven tot huiselyken stryd.

Dit belet niet, dat ik die vriendin een mal schepsel vind, daar zy zich had moeten wachten voor de verantwoordelykheid myne vrouw en kinderen naar Italie te lokken. Ik gis dat hare gastvryheid voortkwam uit de zucht om interessant te schynen. Dat gebeurt meer.

En nu iets anders. Weet ge wel dat gy aan my, om my en voor my veel uitgaven hebt gedaan? Beste kerel, 't is my zoo pynlyk.

Ik verlang er naar uw lieve vrouw een kus te geven, en zal 't doen zoodra ik haar zie, of ge er by zyt of niet.

Dag, beste kerel, ik groet U en haar zeer hartelyk. Ik zal nooit vergeten hoe gy voor my geweest zyt. De geheele hartelykheid die ik te Antw. ondervond, schreef ik altyd op uw rekening.

Adieu

Mult.

Mogt het tepas komen dat er sprake is van myn ‘onwel zyn’ dat is zoo! Ik word zenuwachtig by 't schryven over myn toestand en dien myner vrouw. En toch moet ik daarover schryven als ik den heer F. antwoord. Ik moet nog een paar dagen wachten. Men behoeft juist niet ziek te bed te liggen om onwel te zyn. Ik had zoo gehoopt myne vrouw te verlossen en dat is mislukt. Dáárover ben ik onwel.

Aan den heer Busken Huet.

XXIII.

Keulen, 21 Juni 1867.

Waarde heer Huet, Dank voor uw lieven brief en de f 25. Ja, de Omboniers zyn te Brussel, of reeds daar geweest. Ze hebben my bezocht, en myn stemming niet verbeterd. Het is hard voor my, door anderen - vreemden, want dat zyn ze my - tyding van de mynen te moeten ontvangen. Ook neem ik 't Mevr. Omboni kwalyk dat ze, met goeden wil misschien, maar.... Hoe 't zy, myn vrouw en kinderen zyn verder van my dan ooit. En de kans om hen terug te krygen wordt hoe langer hoe kleiner. Myn toestand is boven beschryving pynlyk.

Mogt me iemand vragen wat ik doe? Ik lyd. Voilà!

Om door arbeid verandering te brengen in de onnatuurlyke scheiding van de mynen, zou ik ander werk moeten kunnen uitvinden dan 't ereven van gedachten en meeningen aan Nederl. lezers. Ik weet by ondervinding dat Juvenalis gelyk heeft met z'n ‘indignatio’ als ingeefster, maar Juvenalis had er by kunnen zeggen dat die verontwaardiging het doel voorby, en tot walging kan

overgaan. Dan smoort ze de uiting, dan maakt ze stom.

Het lezen der uittreksels van 't verhandelde in de tweede kamer maakt my misselyk. Gy die (vous deuxième, want ik hoor dat ook prof. van Vloten my onlangs genoemd heeft) gy die den moed hadt regtvaardig te zyn en Havelaar in verband te brengen met de tractements verhooging der inlandsche hoofden.....

> [In een noot ‘op ‘MULTATULI’ door Busken Huet, (naar aanleiding van ‘Een en ander over Pruisen en Nederland) schreef deze: ‘In een andere memorie van toelichting, van zeer jonge dagteekening en uitgegaan van een minister der tegenovergestelde rigting wordt de regtmatigheid der traktementsverhooging van de inlandsche hoofden op Java door de regeering erkend. Dat MULTATULI indertyd gestraft is, omdat hy die regtmatigheid te vroeg heeft ingezien, dit laat zich hooren. De wyze komt in deze wereld juist op zynen tyd. Niettemin zou het gezond verstand des grooten publieks het niet meer dan billyk vinden, indien op de begrooting van de tractementsverhooging der inlandsche hoofden eene nationale belooning uitgetrokken stond voor den man door wiens toedoen zy het voortaan ruimer zullen hebben, de javaan minder gekneveld en de Nederlandsche naam overvloediger geeerd zal worden.’]

Gy zult begrypen hoe gespannen ik by de behandeling dier zaak wachtte op eene aanhaling,

een zinsnede, een woord, een wenk waaruit bleek dat men zich myner herinnerde. Niets! 't Moet inspanning gekost hebben, dunkt me. Ik heb er een oogenblik aan gedacht iets te schryven aan den minister, aan de kamer, aan 't publiek... maar och, ik heb al zooveel geschreven, ik ben er misselyk van.

Dit is weer zeker dat er in de geheele 2de Kamer geen enkel eerlyk man zitting heeft. Want het myden van de eenige ware hoofdzaak kan geen toeval zyn. Ik mag veronderstellen dat myn geschiedenis bekend is, en dan is het tevens bekend dat de uitzuigery van de inlander voortvloeit uit misbruik, uit verkrachten van de wet, uit misdadig door de vingers zien, en niet uit de wetten of bepalingen zelf. Ik heb daarvan een schelklinkend sein gegeven. Wie beweert dat sein niet gehoord, niet verstaan, niet begrepen te hebben, liegt. Kan het toeval zyn dat niemand in de kamer op het denkbeeld kwam te vragen: of voortaan de bepalingen zouden worden gehandhaafd? Door welke middelen dat zou geschieden? Of de gewestelyke bestuurders zouden worden gesteund in 't regt doen?

En zonder dit is alle wettemakery ydel. Er staan van oudsher schoone bepalingen in 't Indisch staatsblad, en 't kultuurstelsel zou zoo slecht niet

wezen als 't behoorlyk gehandhaafd werd. Al wat men dat stelsel aanwryft, is afwyking van het stelsel. Van den Bosch heeft uitdrukkelyk voorgeschreven den geringen man te beschermen, zyn klagten aantehooren.

Die tractementsverhooging der hoofden is, met het oog op 't doel, bespottelyk. Ze kunnen 't er niet voor doen. Maar al ware er evenredigheid tusschen de schadeloosstelling voor knevelary, en wat de Hoofden daarvoor zouden moeten opgeven, wie zal de zoo goedkoop gekochte eerlykheid controleren? De ambtenaren. Ja, zy! 't Staat in hunne instructie. Ook stond het in myn instructie. Ik deed het, en lyd gebrek. 't Is zeer aanmoedigend. 't Zou een groote held zyn die 't me nadeed.

Geen enkel eerlyk man in de kamer. O, ik kon, wat sommigen aangaat meer bepaald spreken, en zelfs de gissing wegnemen dat ik onderscheid maakte tussen politieke en andere eerlykheid (wat ik niet doe) door byv. van der H.... zeer personeel een schelm te noemen, maar dit behoeft niet. De politieke valsheid is my ruim voldoende. Kan het toeval zyn, onachtzaamheid, slordigheid, dat Stieltjes die in een zyner stukken, voor hy lid van de kamer was, verklaarde dat ik de kwestie van vrye arbeid volkomen juist

had beoordeeld. my niet noemde by de behandeling; dier zaken? By zooveel stryd, by zooveel verwarring van begrippen, was 't toch de moeite waard, dunkt me, te wyzen op een geschrift dat die (zoogenaamde) kwestie tot klaarheid had gebragt. (Ik meen dat zyn termen waren: ‘dat er na myne uiteenzetting daaromtrent, geen twyfel of stryd daarover meer zyn kon’ of zoo iets. Ook Sloet heeft particulier geschreven: dat ik de waarheid had gezegd.)

Kan dat zwygen toeval zyn? En is 't dan niet om bitter te worden? Nu, dat ware niets, indien die bitterheid lust en kracht tot stryd gaf, maar ik ben over 't bittere heen, misselyk, partant: onbekwaam. Ik zou niets kunnen dan schelden. Toch was ik zacht vroeger.

Neen, neen, uwe (geheel overbodige) verdediging van de wyze waarop gy critiseert is waarlyk niet sophistisch. Verander, om 's hemelswil niets. Maar dat zoudt ge ook niet kunnen. Gedurig denk ik, by 't lezen uwer vonnissen: hoe leest men dat? Ik stel me allerlei lezers voor, en heb geen begrip van den indruk. Want, òf ze begrypen het, en dan moeten er veel altaren worden omgegooid, of ze begrypen het niet, en dan moeten ze u voor een monster houden, wien niets heilig is. Maar dat dilemma van de twee

of's deugt niet. Velen, de meesten, ja misschien, allen besparen zich de keuze tussen begrypen en niet begrypen, en loopen er over heen. Te Amboina (in veel opzigten een zeer interessant oord) was een oude ouwerwetse hollandsche koopvaardykapitein. Iemand vraagde hem: Wel kaptein wat zeg je van Ambon?

- Hm ... ja ... zoo ... wat zal ik u zeggen ... 't Is een eiland. (letterlyk)

Nu zoo zal 't met uw kritiek ook gaan. Wel wat zeg je van dat stuk van Huet?

- Hm ... ja ... zoo ... 't Is een recensie.

En voor zulke menschen spreidde Ambon zyn heerlyke baai ten toon, zyn nageltuinen, zyn interestante bevolking, zyn sagopalmen, zyn herinneringen van de ‘edele’ O.I. Compagnie. En gy, uwe schoone stukken. 't Is waarlyk verdrietig.

Uit de zaak van v. Vloten kan ik niet regt wys worden. Toen ik het eerst (in den haarl.) daarvan iets las, schreef ik hem terstond. Ik voelde lust my daarmede te bemoeien. En hy zond me zyn ‘Eerlyke menschen’. Nu die bevielen my niet. Dit zou evenwel geen

[Het vervolg ontbreekt. Doch naar aanleiding van het onderwerp dat hier wordt afgebroken, neem ik den thans volgenden brief op.]

Aan Dr. J. van Vloten.

III.

Keulen, 23 Maart '67.

Waarde heer van Vloten, ik zie uit den Haarlemmer dat ge stryd voert, of liever dat uw stryd ernstiger wordt. Mag ik u asjeblieft, verzoeken my de stukken van 't proces te zenden? Zeker hebt gy geen behoefte aan myn hulp, maar ik voel behoefte om mee te doen. Zeg niet: non tali auxilio, etc. Het zwygen der aanhangers doet de tegenstanders sterker schynen dan zy inderdaad zyn, en dat is verderfelyk, want velen wachten op 't constitueren van eene ‘respectable minoriteit’ voor ze zich durven verklaren. Ik wil trachten een telling in 't leven te roepen. Dan zal er blyken dat we geenszins ‘excentriek’ zyn. De tyd nadert dat we gevaar loopen van 't tegendeel. 't Protesteren zal vulgair worden. Maar intusschen stellen de geloovers zich aan, als waren wy alleenstaande dwazen die men omstoot met z'n pink. Toe, zend my uw ‘Eerlyke menschen’ of hoe het stuk heet waarvan ik dezer dagen den 2^{den} druk aangekondigd zag. Is dat de toespraak, waarover Curatoren en Raad zoo ontstemd zyn? Hebt gy fortuin... Och, 't hoeft niet, gy moogt onderwys geven, gy, Doctor. Dat neemt u niemand af.

Ik ga van avond naar Antwerpen om daar morgen ochtend te spreken in de ‘libre pensée.’ Voor veertien dagen ben ik daar ook geweest, en zeer goed ontvangen.

Wilt gy Mevr. van Vloten vriendelyk van my groeten? En Willem en Odo, de andere namen weet ik niet meer, maar herinner me dat het lieve jongens waren.

Geheel de uwe

Douwes Dekker

Ja, wis en waarachtig moet die geloovery ‘met wortel en tak worden uitgeroeid.’ Dit hebt ge, volgens 't berigtje dat ik in den Haarlemmer lees, gezegd. Welzeker moet ze uitgeroeid worden, zoo goed als de andere veepest.

Meen niet dat ik onbekookt en zonder tact my zal bemoeien met uwe kwestie. 't Kon zyn dat ik daarover niet afzonderlyk handelde. Maar ik moet het toch weten. Vooral is dit noodig daar de Heer Huet me dezer dagen ter inzage (en in zekeren zin ter behandeling) zond: ‘Scholten's supranaturalisme in verband met bybel christendom en protestantisme’. Een walgelyk ding. Nu al was 't alleen om ter loops melding te maken, van uw cordaatheid tegenover Scholtens geknoei, is 't goed dat ik op de hoogte ben.

Ik denk dat ik ook te Gent zal spreken. Althans er is spraak van dat men my daar uitnoodigt.

Hartelyk gegroet.

Aan den heer Busken Huet.

XXIV.

Keulen, 26 Jury 1867.

Waarde Heer Huet, Reeds gister ontving ik de *f* 25 waarvoor ik u bedank.

Of ik Hasselman ken? Persoonlyk niet, maar by renommee eenigzins. Hy is een zeer fatsoenlyk man, en deed geloof ik nooit iets kwaads. Altans ik heb er nooit van gehoord. Ook zal hy wel ‘vry van sterken drank’ zyn, en in 't genot van de wettelyke burgerschapsregten. Kortom hy voldoet aan alle vereischten die Nederland schynt te vorderen om den verwarden kolonialen boel in orde te brengen. De opmerking, onlangs door Keuchenius geuit, al zy ze dan oud, is niet onjuist, dat er namelyk meer gevorderd wordt om klerk of surnumerair te zyn dan om minister te worden.

Dat ik zoo even zeide verwarde boel, is by wyze van spreken. De zaak is zeer eenvoudig, als men indedaad het goede wilde. Indien ik een stuk schryven zoude over de indische ver-

houdingen weet ik waarlyk niet hoe ik uwen wenk om niet te veel omtehalen vermyden zou, want ik zie in dat men myne betoogen en slotsommen zou minachten om de eenvoudigheid. De heele zaak zit hierin: men wil geen recht doen, men wil de zaken niet by den naam noemen. Kwestie over Vry-arbeid of Kultuurstelsel bestaat er niet. Nog nooit heb ik een India-man met wien ik hierover een kwart uur sprak, gevonden die dit niet beaamde. Stryd over systemen is de gewone uitweg van ieder die een oordeel over de feiten wil uit den weg gaan.

Over Indische zaken schryven? Ik ben moedeloos. Bovendien heb ik moeite om te zien. Myn oogen zyn slecht. Schryven zou ik nog kunnen, maar corrigeren niet. En al ware dit zoo niet... wat baat het? Men zwygt my dood.

Er ware slechts een manier mogelyk die een eind maakte aan den zeer zorgelyken toestand waarin Indië verkeert. Doch daartoe zou ik my by voortduring moeten kunnen roeren. Dit is nu eenmaal zoo niet.

O, een dagblad! Myn eigen blad, waarin ik dagelyks den druppel distilleerde die den steen uitholt!

Ik heb eene uitnoodiging ontvangen van het Gentsch Congres (Gy zeker ook, en zoo niet, dan

weet ik niet wat die Heeren verstaan onder Letterkunde). Sapristi, ik wou u zoo graag professor zien! Ik verbeeld my dat gy in 10, 12, 20 jaar een nieuw ras zoudt leveren. En al kunt ge dan geen scheppenden geest ingieten, 't zou reeds veel gewonnen zyn als men afkeer kreeg van 't vorig gewawel.

Nu, ik heb 't aangenomen, onder voorwaarde dat ik de reis betalen kon. Dit hebben zy my mogelyk gemaakt door my eene ‘conférence’ aan te bieden. En dat zal nu geschieden. En op 't congres zelf zal ik ook spreken. Ik had verzocht daarvan verschoond te blyven, maar op hunne mededeeling dat ‘ieder’ dit wilde, heb ik beloofd iets te leveren. Ook was 't wenschelyk, schreven zy, dat het onderwerp bekend was, om 't program te completeren. Ik heb opgegeven ‘over eene gepaste mate van vryheid in 't gebruiken van ongewone woordvormingen en zin wendingen.’

Nu, als dat woord: zinwending niet betoovert verklaar ik me uitgestudeerd.

Maar wat ik er over zeggen zal, weet ik nog niet regt. Onder ons, ik vrees dat ik op 't congres slecht gehumeurd zal wezen en hoop my daar tegen te wapenen want boosheid is mauvais genre, ik weet het wel. Maar zooveel neder-

landsche letterkundigen by elkaer te zien.....

Verbeeld u daar zal naar ik hoor, ook komen de heer die in de Nederland dat stuk schreef: ‘de snuifdoos’, waarover gy uitriept: groote goden, welk eene litteratuur!

Myne vrouw houdt zich staande. Kon ik haar en de kinderen maar terug krygen. De brieven van myn ventje zyn curieux. Ik zie in dat er een strenger opzigt noodig is, om hem te dwingen tot wat oefening in het gewone. Hy bemoeit zich met sterrekunde, ontleedkunde, botanie... que sais-je! maar kan nog altyd niet behoorlyk spellen. Myn grieven daarover zyn doodelyk voor my.

Wees met uwe vrouw en uw Gideon hartelyk gegroet. Vacantie! Och, ik wilde zoo graag eens vacantie hebben van vruchteloos peinzen. Hartelyk gegroet

van uw liefhebbenden

Douwes Dekker.

XXV.

Keulen, 2 Augustus.

Waarde heer Huet,

[Eerst een en ander over de ‘bulletintjes’ dat ik oversla en dan:]

Gelyk met uwen brief kreeg ik er twee uit

Gent. Een van den heer Rolin-Jaquemyns, en een van den secretaris van het Crombrugghe's Genootschap, beide over de ‘conferentie’ die ik houden zal, over... ik weet niet wat.

Die heeren schryven zeer - hoe heet het - zeer in de hoogte stekend. Dat deed ook de heer Rooses, secretaris van het congres. Welnu, het is niet daardoor dat ik my bewegen liet aan die zaak deeltenemen. Ik ben geen letterkundige, ik houd niet van ‘spreken’ op kommando, ik geloof niet aan 't nut van zulke dingen, en boven alles ... ik ben schuw.

De reden die my drong de voorstellen aan te nemen, ligt in de flauwe hoop dat ik misschien in Gent, of elders in Belgie iets vinden zal, waardoor ik in staat zal worden gesteld myne familie te laten komen. Een zeer klein vast inkomen zou my hiertoe doen besluiten. Wel is de hoop zeer flauw, maar 't zou kùnnen!

Gy schynt het zeer druk te hebben, en ik kan nagaan dat alle schryvery u tegenstaat. Onlangs las ik in een ouden kronyk van een paar ridders die niet lezen konden. Ik was er jaloers van.

Nu, maar daarom zal ik u verschoonen van een langen brief. Nog eens, hartelyk dank voor den uwen.

Wees met uwe vrouw hartelyk gegroet van
t.a.v.
Douwes Dekker.

Zou het als inbreuk op den regel beschouwd worden, indien ik verzocht my het honorarium over 15 Juli - Aug. wat vroeger dan gewoonlyk te zenden? Ik heb dat geld noodig om den 18^{den} op reis te gaan.

XXVI.

Keulen, 14 Augustus 1867.

Waarde Heer Huet, Hartelyk dank voor de spoedige toezending der *f* 25. Gy hebt my zeer verpligt door niet te wachten tot den 16^{den} of 17^{den} daar ik alsdan tot het laatste oogenblik in den brand zou hebben gezeten met den twyfel of het komen zou. Myn reis hing er van af.

Als gewoonlyk zie ik zeer tegen die reis op. Neen, meer dan gewoonlyk, daar ik onwel ben. Ik zoude dan ook de uitnoodiging niet hebben aangenomen indien niet daaraan een (zeer flauwe) hoop verbonden ware in Gent iets te vinden dat my in staat stelde myn familie te laten komen. De kans is gering, dat weet ik wel, maar soit! 't Is toch een kans.

Ja, veel onderwerpen. Er zyn er by die een congres à part zouden vereischen. Welk onder-

werp van Kern vindt gy zoo mooi? Dat over de Franken, of dat over de omslachtige adressen?

Gister avond ontving ik een overdrukje uit ‘de Nederland’ een stuk van Dr. A. van Staden, waarin o.a. die arme de Geyter van Antwerpen wordt gehavend omdat hy my zoo in de hoogte steekt, of liever omdat hy zoo laag neerziet op Bilderdyk, Beets en van Lennep. Komiek! Èn de Geyter èn van Staden zouden van my de wind van voren krygen (style marin) indien het kon te pas komen dat ik my met zoo'n stryd bemoeide. Dit is zeker, dat ik niet goed genoeg schryf om te doen begrypen wat ik zoo gaarne wilde begrepen zien, en na veel protest in den geest der parabelen van Chresos, Mr. Dimanche en de gillende moeder, vind ik het verdrietig nog altyd te ontwaren dat men zich bezig houdt met het onderzoeken der vragen: of Chresos mooi speelt, of Dimanche een goede hand schryft, en of die moeder goed gillen kan.

Behalve myne physieke afmatting is het besef der vruchteloosheid van myn schryven een der hoofdredenen myner tegenwoordige impotentie. A quoi bon? ruischt me in 't oor by elke letter, en dan werp ik de pen neer.

Indrukken van het congres? O hemel, neen! Ik zal bly zyn als ikzelf zonder échec 't er afbreng.

Ik voel niet de minste verwaandheid, en dat is een slecht teeken. Ik heb dit steeds gemeend, en dit gevoelen ging voor paradoks door. Maar zie, 't is doks geworden. Dr. Aloyzius van Gonz... (dat komt van Keulen met al z'n heiligen!) Dr. Alexius van Staden voert in een betoog der voortreffelykheid van Bilderdyk aan: dat deze voor Mult. geen voetbreed wykt ‘in persoonlyken (sic) kultus van eigen genie.’ Let wel dat dit een nummer is op 't lystje der dingen waarin B. hoog staat. Ik gis dat dr. Aloyzius dit als repoussoir bedoeld heeft, maar 't staat er zoo niet.

En dan de persoonlykheid van dien kultus! Verbeeld u B. en ik, by procuratie geknield liggende voor ons portret! Uitbesteding van zelfvergoding... er zit diepte in dat idee van Dr. Alexius! De man zal 't ver brengen, want hy weet aan ieder wat te pryzen. Van den Bergh is een; ‘vurig vaderlandsch dichter.’ Als we dus geannexeerd raken, is v.d. Bergh zyn topic kwyt, en dus flambé. Raar soort van dichters die maar in één zaak doen! Maar... als in uw slot der beoordeeling van Klaasje Zevenster, voor Holland zyn ze goed genoeg!

Behalve velerlei andere redenen die my doen opzien tegen het Gentsch congres, voel ik my ook nog verlamd door de vrees dat men my daar

gevangen neemt. Ik heb schulden te Brussel, en men zou ‘prise de corps’ tegen my kunnen bekomen. Zulke dingen moedigen niet aan.

Indien ik u zoo een en ander mededeel van myn zorgen (en 't is alles niet!) doe ik dit, als 't ware, om my te verantwoorden over myn stil zitten.

Wees met uwe vrouw vriendelyk gegroet van

g.d.u.

Douwes Dekker.

XXVII.

Keulen, 24 August ... i zeggen de vlamingers.

Waarde Heer Huet, Gister avond kwam ik mooi vermoeid van 't Congres terug. Myne ooren suisen. Een overmaat van indrukken bedwelmt my. Myn ziel heeft zich de maag overladen. Gy vraagdet my of ik ‘Indrukken van 't Congres’ geven zou! 't Zal moeielyk of onmogelyk wezen. Ik vrees gevaar te loopen van onwaarheid. Maar dit niet alleen om de menigte der ‘genoten’ zaken (let wel dat ik den laatsten tyd in germanismen doe, en dat de duitscher alles geniet wat hy ‘einnehmt’, al ware 't rottekruid) niet alleen dus om de oververzadiging maar ook omdat

ik zooveel persoonlyke aandoeningen heb ondergaan, die my te veel patient maken om den loop der ziekte te beschryven. Want een ziekteverschynsel is het, zoon congres!

En nog een reden weerhoudt my van 't schetsen myner indrukken. Les congrès ... neen, *ce* congrès n'était pas ce qu'un vain peuple pense. Ik beweer dat de geestdrift, het rumoer, de woordenkramery (en de hemel weet dat het daaraan niet ontbrak) ditmaal eene zeer staatkundige kleur had. Nog eenigen tyd gisting, en een klein, vrindelyk opgezocht aanleidinkje van buiten ... en de vlaamsche provincien staan in volle vlam. Kon ik u spreken (maar heden niet, want ik ben schor) ik zou u veel vertellen, en myn speech deelen in drieën: 1°. Myne persoonlyke ontmoetingen. Vry curieus, en gy hebt er wat van te goed. 2°. Letterkundery. Dat interesseert my niet. Ik geloof dat het beroerd was. Het schoone (stukken van Vreede, Moltzer, A.S. Kok) werd gelezen, en kon dus gedrukt in de wereld gekomen zyn. De rest ... och! Bovendien ik ben vaak weggeloopen om te praten met den concierge en den policieman aan de poort, en mag dus eigenlyk niet meepraten over wat binnen voorviel. 3°. De vlaamsche beweging! Die is belangryk, dat verzeker ik u. Maak u gereed tot

het hooren van nieuws. Weldra zal men in Zutphen, ja in Leeuwarden spreken van onzen Rubbens, en in Antwerpen van onzen de Ruyter. Er mankeert maar aan dat ze zeggen: onze van Speyk!

Het middelstuk van myn speech zou ik enkel aanroeren om te zeggen, dat ik er niet veel van weet. No. 1 kan ik niet publiek behandelen omdat het te personeel is, en van No. 3 zou ik niet veel kunnen publiceeren, omdat ik niet uit de school wil klappen, en geen zaak wil bederven die een toekomst hebben kan, en my welligt een vaderland geeft. Iets waaraan men nu en dan behoefte voelt, al is 't dan maar voor de kinderen.

Ik heb lastige reizen gemaakt. De hitte was onuitstaanbaar. En ook in Gent zelf, ben ik van 's morgens 10, 11 uur tot laat 's namiddags voortdurend nat van zweet en daarna tot 2, 3 uur 's nachts kil koud geweest. Ik denk dat ieder in dat geval zal verkeerd hebben. Nu ben ik heesch, kil en bibberig. Is dat een woord? 't Moest er een wezen.

O, o, denk eens welke kennismaking my het innigste genoegen heeft gedaan? Dat raadt ge nooit! Ik ben puur verliefd op Dr. te Winkel. Die man is zoo innemend vind ik, en ik sprak

zoo gaarne met hem, dat ik om die kennismaking alleen myn heele reis niet betreur, met inbegrip van de min prettige aanrakingen, en zelfs van de avanien die my zyn aangedaan. Waarschynlyk zult ge er van hooren. Maar reeds nu, en zelfs voor myn vertrek van Gent, waren de zaken zoo komiek verdraaid, dat ik my voornam, nooit weer een geschiedschryver in handen te nemen. Kyk: als één dag en 50 schreden afstands van de gebeurde zaak, zooveel onwaars leveren, op hoeveel onwaars komt dan 10, 20, 1000 myl × een paar eeuwen te staan?

Prof. de Vries (dien ik ook met genoegen leerde kennen, en die een prettiger mensch is dan men uit van Vloten's karikatuur zou denken) kan u precies vertellen, hoe de zaak met Prof. Vreede in zyn werk is gegaan. Moet ik zeggen: *haar* werk, o goden!

Ik zal trachten van avond myn schuld aan den Haarlemmer intehalen. Ik ben nu nog niet uitgeslapen van den roes. Ik heb de professors in 't drinken vaak hooren zeggen: ‘dat men zich by één wyn moet houden, en dat men slechts beschonken wordt, indien men alles dooreen drinkt.’ Nu, daar in Gent heb ik allerlei drank ‘eingenommen’. Malaga, suiker zoet, champagne berauschend prikkelend. Water en melk, laf. En onder

dat alles azyn en ... alsem. Ja, ik was òp. En de slotsom is dat ik veel geleden heb.
Wees met uwe vrouw vriendelyk gegroet van
uw liefhebbende
Douwes Dekker.
Ik beweer dat niemand zoo goed als prof. de Vries het gebeurde met Vreede kan vertellen. Anderen zagen en hoorden wat geschiedde. Hy zag 't aankomen, door my gewaarschuwd, want och hemel, ik heb Vreede willen sauveren! 't Is my bekomen als Pieter Spa z'n reis naar Engeland.
(Onder ons, de *Staat* Belgie is gecondemneerd. Ik beschouw het geschapene van 31 als niet viable.)

[Betreffende de reis naar Gent volgen hier de brieven:]

Aan den heer Max Rooses secretaris der inrichtingscommissie van het IXe nederlandsche taal en letterkundig congres te Gent.

I.

Keulen, 5 July 1867.

Zeer geachte Heer!
Onder dankzegging voor uwen zoo verpligtenden brief van 22 Juny....

[Dit laatste woord is gespeld met een: y, daarna veranderd in: i.]

Daar hebt ge 't! Veertig jaren lang schreef ik: juny. Waarom? Wat doet er die staart by? Wel, wy willen die noodelooze staarten afsnyden, maar onwillekeurig groeien ze weer aan, want... wy hebben schoolgegaan, en op die school onze taal verleerd, en zóó is letterkundige onnatuur onze natuur geworden dat we vaak meenen buitensporig te zyn, waar we terugkeeren tot eenvoud. Deze parenthese hebt ge te danken (of te wyten) aan een denkbeeld dat zich tussen regel 2 en 3 van dezen brief aan my opdeed, om op uwe vraag: ‘waarover ik spreken zou op 't Congres?’ te antwoorden: ‘Over leugens in 't spellen’ of zoo iets. Maar ik antwoord dat niet, want eilieve: is 't volstrekt noodig, dat ik nu, begin Juli, verklaar welk onderwerp my op 19, 20, 21 augustus bezielen zal? Dat weet ik niet, en ik bewonder de lieden die dat wel weten. Is 't noodig, dan zal ik u het onderwerp opgeven, maar ... liever niet. En is 't bovendien noodig dàt ik spreek over 't geheel? Waarom? Er zal wysheid genoeg te koop zyn, en ik denk gedurig aan het juiste woord van prof. Heremans op 't international Congres voor sociale wetenschappen: ‘'t Is hier een woordenkermis.’ Nog eens, is het dus volstrekt noodig dat ik my nu reeds doe inschryven als spreker? Zeker zou het een onderscheid maken

als ik, daar zynde, door het gehoorde my opgewekt voelde tot tegenspraak of toelichting. Dat verwacht ik, en dan zou het zwygen my zelfs moeielyk vallen. Ik zal gloed voelen, wanneer ik door woordenboekschryvers de taal, gansch het volk dus, hoor behandelen als afhangend van een e of o meer of min, en stervend of levend met een c.h! Ja, dan word ik verdrietig, want niet in zulke ellendige, geheel willekeurige, schoolmeestery ligt het belang der trompet van onze ziel. Ik vat het woord taal hooger op, en voel me vernederd en gekrenkt in dien zin een heele of halve collega van ‘letterkundigen’ te zyn. 't Is daarmee als met de moraal. Men vindt deugden uit en beoefent die (negatief meestal, door onthouding van iets schadelyks) om DEUGD, d.i. positief werkend goed zyn, te kunnen ontberen. Ik heb 't reeds elders gezegd, Cicero wist niet wat Vossius een ablativus absolutus noemt, maar hy donderde flink, zonder Vossius. Ik denk dat er in de instructie der cherubim die Adam uit het paradys jaagden, wel taalfouten zullen geweest zyn.

Hoe dit zy, ik wenschte my niet te verbinden tot spreken. Of althans niet over een bepaald onderwerp. Is het echter noodig, wees dan zoo goed het my mede te deelen, dan zal ik iets opgeven.

En ... eene spreekbeurt vooraf. Ronduit gezegd, zou ik, zonder dat, geen kans zien Gent te bezoeken. Indien het u mogelyk is, my eene zoodanige conférence te verschaffen, neem ik genoegen met de door u vasttestellen bepalingen, zoowel wat den dag betreft, als aangaande het honorarium. Indien dit laatste de reiskosten dekt, ben ik meer dan tevreden. Te Antwerpen heeft men my al te grootmoedig beloond. Begryp goed dat ik op geene betaling hoegenaamd zou aanspraak maken, als ik maar niet zoo arm was, dat ik geen kans zou zien de reis te betalen. Wanneer dus dit doel bereikt wordt, ben ik tevreden, en ik geef u plein pouvoir, onder belofte van approbatie, zooals de notarissen zeggen.

Portretten? Helaas! Zeer gaarne zou ik aan uw verzoek voldoen, maar ze liggen te Amsterdam onder beslag van een onheuschen schuldeischer. Ik ben daar gevangen en effigie. Aangenaam is het niet. Mogt ik eenmaal slagen in 't loskoopen, waarop nog weinig kans is, dan zal ik my uw vereerend verzoek herinneren.

Ik moet nog verschooning vragen voor het uitstellen der beantwoording van uwen brief. De oorzaak is ... verdriet. Ik leef van verdriet, naar 't schynt, want indrukken van anderen aard heb

ik weinig. De my te Antwerpen te beurt gevallen hartelyke ontvangst (die ik grootendeels aan de Geyter meen te danken te hebben) was een klein eilandje in den oceaan van myn zorgen. Nederland doodt my systematisch, langzaam maar zeker. Het komt my dan ook, nu en dan voor, dat ik psychisch achteruit ga. Eigenliefde en zucht tot zelfbehoud nopen my, wel is waar, dit weder te ontkennen in andere oogenblikken, maar 't einde zal toch wezen dat ik bezwyk. Myn ongeluk is in Holland geboren te zyn, het land waar slechts één gezag geldt, één geloof, één god: geld! Zou het in elk ander land mogelyk geweest zyn, dat de Havelaar niemand gebaat heeft, dan juist de soort lieden die in dien Havelaar worden gehekeld? Indische fortuinmakers, uitzuigers van den Javaan, zyn en place, en redeneren schaamteloos over ‘het tegengaan van misbruiken’ waaraan zy zelf hun opkomst te danken hebben, 't Is de verkeerde wereld, en 't lykt er op als of men ryk geworden bordeelhouders tot opzigters over de zeden aanstelde. Herhaaldelyk heb ik hierop gewezen, maar de commun accord houdt men zich of men my niet leest, en men noemt my niet.

Wilt ge zoo goed zyn, my den dag op te geven waarop ik ten uwent zal spreken? Nog

eens, ik neem genoegen met al wat gy bepaalt.
Na vriendelyke groete, en met hoogachting
geheel de uwe
Douwes Dekker.

II.

Keulen, 2 Augustus 1867.
Den Heere Max Rooses, Secretaris enz.,
Gent.

Zeer geachte Heer!

Geheel in overeenstemming met hetgeen Gy de goedheid hadt my mede te deelen in uwen vriendelyken brief van 26 Juli, ontving ik heden morgen eenen brief van den Heer Rolin-Jaquemyns, en tevens een schryven van den secretaris van het Crombrugghe's Genootschap. Beide stukken waren zeer vereerend, en ik zag met groot genoegen dat men zich beriep op de met u overeengekomen voorwaarden. Die voorwaarden zyn van myn kant, dat ik zooveel myne krachten toelaten, hoop te beantwoorden aan de blyken Aran welwillendheid en onderscheiding die my van de Gentsche heeren zyn ten deel gevallen.

Ik hoop dus reeds den 18^{den} in uwe stad aan te komen, zal in een hotel afstappen, en daarna terstond my de eer geven van een bezoek. Ik

kan echter nagaan dat er groote concurrentie wezen zal voor kamers. Zoude het niet te veel gevergd zyn u te verzoeken ergens in een logement een kamer voor my te bespreken? Ik ben zoo vry u te dien einde myn kaartje aan te bieden, opdat gy het in uwen naam met de noodige boodschap zoudt kunnen afgeven.

En ... nog een verzoek! Ik moet den Heer secretaris van het v. Cr.'s Genootschap antwoorden op zyne vraag naar het onderwerp van myn voordragt. Maar zie, de handteekening - zeer duidelyk voor wien het weet, waarschynlyk - is onduidelyk voor my, die niet het genoegen had dien heer te kennen. Ik las eenmaal van iemand die, in een gelyk geval, zoodanig adres op den brief plakte en aldus de naamteekening maakte tot adres. Nu, dat wil ik niet doen. Zoudt gy de goedheid willen hebben my dien naam optegeven? Is 't waes, woen of waem?

Den heer Rolin-Jaquemyns kende ik by renommee, en juist zooals gy zegt als een zeer geacht en verlicht man. Ik verlang er naar om onder Vlamingen te zyn. Van Antwerpen heb ik aangename herinneringen. Toch is er iets byzonders in myne opvatting van vlaamsche eigenaardigheid. Ik voelde my te Antwerpen thuis, niet om de overeenstemming met Holland - waar

ik niet te huis ben - maar om 't verschil.

My aanbevelende voor spoedig antwoord, en onder dankbetuiging; voor uwe welwillendheid, noem ik my met hoogachting

Uw dienstwillige Dienaar

Douwes Dekker.

Zal de Geyter komen? Dat hoop ik.

III.

[Postmerk: Gand, 22 Aout. '67.]
Spoor, grand station, één uur.

Zeer geachte Heer Rooses, Gister avend, of liever van nacht, was ik van voornemen heden nog hier te blyven om afscheid van u te nemen, maar 't is beter dat ik ga. Jammer genoeg, want ik had in Gent nog een en ander te doen gehad. Ik had zoo gaarne dezen en genen gesproken, buiten den congres-roes. Want een roes is het geweest.

Ik had u willen bedanken voor vele blyken van hulpvaardigheid, en waarlyk, ik heb u meermalen bewonderd, dat ge, te midden van zooveel drukte, nog tyd en hart overhieldt om u met my te bemoeien.

't Is uwe schuld niet, dat ik geleden heb, en treurig ben. Kunt ge dat begrypen? Ik denk neen, want ieder draagt zyn eigen likdorens. Toch wilde ik gaarne weten, als zielkundige proef,

of ge u rekenschap weet te geven van de zeer treurige stemming waarin ik Gent verlaat. Ik doe die vraag ook aan den heer Rolin-Jaquemyns.

Te Keulen terug gekeerd, zal ik, na een paar dagen stilte, waaraan ik behoefte heb, na my wat verfrischt te hebben met het beschouwen en behandelen van mathematische waarheid, bedenken of er middel is om myne met Gent aangeknoopte betrekking voort te zetten. Als dat gelukt zal ik u spoedig wederzien, en dat zal me een waar genoegen zyn.

Ik dank u hartelyk voor al wat ge voor my deedt, en neem van u de aangenaamste herinnering mede.

Met hoogachting en vriendschap
UED. dw. Dienaar,
Douwes Dekker.

[Het moet by gelegenheid van dit congres geweest zyn dat MULTATULI den heer Van Lennep wederzag, zooals ik op blz. 232 van den bundel Brieven: 1860 vermeldde.]

IV.

[Van dezen brief is, naar de Heer Max Rooses my mededeelt, het eerste blaadje door uitleenen verloren geraakt.]

teekeningen verloren, dat weet ge) niet bemoeid. Ik heb juist zoo vaak gefulmineerd tegen kamer-

leden, dat ze hun speeches aankleeden in 't staatsblad, en aan Wintgens (een der hoofden van de conservativen, die my een staatsblad zond ‘omdat de courant zyn rede zoo verminkt had’) antwoordde ik, dat ik 't midden nam tusschen die verminking en zyn leugen. Want leugen is het, als men iets mooier maakt dan 't indedaad was.

Ik zou my dus niet bemoeid hebben met myn ‘*ismen*’. indien het my niet zwaar was gevallen u iets te weigeren, u die zoo vriendelyk en welwillend voor my geweest zyt.

Een verzoek - dat heb je er van, als je welwillend zyt! - zoudt ge my niet eenige couranten kunnen zenden, die de étourderies van den al te jongen onbesuisden ouden Heer Vreede behandelen? Uit een holl. blad verneem ik dat de clericale bladen het onderwerp van myn toespraak in Crombrugghe aldus hebben vertaald:

Over het regt om een gevoelen aftekeuren

Over het regt om een overtuiging te loochenen.

Ik vind die vertaling wat vry. Toe, zend my wat couranten over die zaak. Ook lees ik, dat de heer Vreede volkomen in zyn regt was want dat ik ‘geloofsafval’ gepredikt had. Lieve god! En zoo schryft men de geschiedenis!

Zeer zeer graarne had ik u nader willen leeren kennen, zonder congres, zonder toastery, zonder

die drukte. Wat my betreft ik deug; niet voor zulke dingen. Myn smaak en myn aanleg is voor stille overdending. Met innige vreugd zie ik myn meetkundige - of onmeetkundige als ge wilt - studien weer. Wat niet exact is doet me pyn. Ik hoop, ik hoop, eene vereenvoudigde methode te vinden voor de driehoeksmeting. Alle scholieren zullen my dankbaar zyn. En ik heb nog veel andere dingen van dien aard te onderzoeken, 't Is heerlyke poezie, dat opligten van 't kuisch gewaad der natuur, dat zoeken van haar vormen, dat onderzoeken van haar verhoudingen, dat betasten van haar leest, dat indringen in de baarmoeder der waarheid. Zie, daar heb je de wellust der meetkunde.

En - fat! - ik ben haar vriendje! Waarlyk, ze stoot my niet af, al geeft ze zich niet makkelyk over. Juist mysterie genoeg om gewenscht en begeerd en aangebeden te blyven. Niet genoeg om den minnaar moedeloos te maken. Ik heb haar enkel, haar knie gezien, ja, de heup en de lenden nu en dan... maar, maar, dan dartelt ze my weg, en vlugt weg, Daphne die ze is, sylf die ze is, dwaallicht, courtisane, maagd... en, by dit alles, de groote magtige Isis, de vrouw Jehovah, die is, was en wezen zal, onveranderlyk, onaantastbaar, onvernietigbaar: het zyn, de waarheid.

Ziet ge, ook daarom deug ik niet voor congressen en speeches, 't Is onmogelyk een kwartier te spreken zonder honderdmaal iets te zeggen, dat niet geheel juist, d.i., een leugen is. Dat duldt de natuur niet. Dat maakt haar boos, wreed, bloeddorstig. Zy straft den torenklimmer die 1/10000000 deel van een streep uit zyn zwaartepunt wankelt, met den dood. Wy menschen zouden zeggen: ‘Och, 't scheelde maar zoo'n beetje, laat den man maar boven. Bovendien hy heeft vrouw en kinderen ...’ Gekheid!

Ik heb veel te doen ook buiten die driehoeksmeting. Als ik behoorlyk verlos van alles wat ik op 't hart heb ... och, ik vrees zoo dat ik verlegen zal zitten om kraamkamers voor al die kinderen. En dan moet ik ze afdryven, wat jammer is.

Adieu, beste Rooses. Gy zult wel vermoeid geweest zyn na al uw zorgen. Ik groet u hartelyk.

Douwes Dekker.

V.

Keulen, 12 October '67.

Waarde Heer Rooses, Dank voor de couranten en voor uwen brief. De couranten gaan hierby terug. Ze maakten (als anderen die ik over die zaak las) eenen treurigen indruk op my. ‘Ik zou me dat niet aantrekken’? Och, men weet niet

wat men zou! Ik moet het me wel aantrekken, en ik geloof dat elke zouwer zou doen als ik, wanneer-i in myn toestand was. Sedert zeven jaren heb ik een en ander geschreven en gezegd. Myn eenige studie, by schryven vooral, was: my zoo juist mogelyk uittedrukken. Dagelyks zie ik dat ik daarin niet geslaagd ben. Tengevolge dier onmagt wordt er veel geleden, door my, door myn gezin en door anderen. Die Vreede's historie, en de nasleep daarvan, levert my nieuwe blyken van dat onvermogen, en vandaar myn treurigheid. ‘Mais pourquoi parlez vous donc?’ riep men Emile de Girardin toe, toen hy demonstreerde dat spreken en schryven niet baatte. *Hy* was door die vraag beteuterd. Ik zou 't niet zyn. Ik zou een antwoord hebben. Een treurig antwoord, een bitter antwoord, maar après tout een afdoend antwoord. ‘Lieve mensen, gelooft me dat ik geen letter op papier zou zetten, indien niet myn gezin gebrek leed, en nu eenmaal schryven 't eenige ambacht is, dat ik (volgens*u*, ik negeer 't) versta. Wilt ge den mynen de kost geven voor zaag of beitelwerk, voor vrachtdragen? Dat doe ik liever, en ik houd zulk werk ook voor nuttiger ...’ enz.

En kòn ik dat kostgevende schryven nog maar! Maar daar zit juist het moeielyke. Myne onbekwaamheid om boeken te maken loopt in 't gekke.

Ik heb daar voor my liggen ½- drama. Er zyn daarin 20, 30 zeer schoone regels. De rest is nul. En ik zie geen kans de resterende helft er by te maken, *omdat het niet in my is*. Sedert een maand zit ik daar myn gemoed te kittelen met walgelyke onanie. Te vergeefs! Er komt niets. De impotentie is niet schandelyk (want ik heb me aan de wereld niet verhuurd voor dramaschryver, ik heb nooit beweerd dat ik iets maken kon.) Maar 't kittelen? Helaas!

Degoutant, niet waar? Oneerbaar, vuil, onteerend? Neen! En dat is juist het treurige van de zaak: ik moet.

Want op 't gelukken van dat drama had ik myn hoop gebouwd op 't weerzien van myn vrouw en kinderen, die my door een zonderlingen samenloop ontnomen zyn. Zie, dat drama moest ‘mooi’ zyn, ik zou er mee naar Holland gaan, het daar voorlezen, er mee rondreizen als een kermisman ... goed, ik zou geld zamelen voor de reis der mynen van Milaan naar ... naar ... dat weet ik nog niet. Maar myn drama moest zoo ‘mooi’ zyn, dat ik geld genoeg er mee verdienen kon, om zelfs te weten waar en hoe ik myn lief gezin onder dak zou kunnen brengen. Wat een weelde van hoop! Neen hoop was 't niet, want ik wist wel dat ik niets maken kon, maar toch...

wat 'n hooggespannen wensch! Te hoog dan ook, dat blykt, want zooals ik zei, de ‘fertige’ helft deugt niet, en de andere helft wil niet uit de pen. Zou ik er een proloog bymaken: ‘Mensen, myn drama is slecht, maar bedenkt dat ik 't schreef uit armoed?’ Dat zou prachtig zyn, niet waar?

Toch zyn er heerlyke passages in, die my de overtuiging geven dat ik goed schryven zou, als ik niet schryven moest. Is 't niet jammer?

Uw uitval tegen meetkunstenary is geestig, en ik begryp u goed. Maar, maar... ik houd van exacte dingen. Ik vind poezie in stiptheid, en ik begryp de idealisatie van het boekhoudersberoep, van den balans, van cyfers en lynen. Die dingen staan myn gemoed nader (en dit zal by u ook zoo zyn) dan would-be poezie, dan gemaakte geestverheffing, het platste wat ik ken. Doch ik ga verder en beweer dat juist het streven naar waarheid de eigenaardige roeping van den dichter is, onverschillig of die waarheid rozenrood is of grauw, sierlyk afgerond of hoekig. Een klein voorbeeld, niet om iets te bewyzen, maar om myn denkbeeld te verduidelyken. Myn vader was zeeman, en voer, toen ik een kind was, naar de West. Ik hoorde thuis veel spreken over Suriname, negers, suikerplantages etc. Ook zeemanschap was ten onzent aan de orde van 't discours.

Wie geen matroos was, was geen mens, wie geen schip commandeerde, geen gentleman. Wat niet naar teer rook, stonk. Wie een wandeling in 't groen verkoos boven 't loopen langs de vuile Amsterdamsche kaai waar schepen lagen, ging voor ontaard door. In die atmosfeer groeide ik op, en ik verzeker u dat ik moeite heb gehad my te verzetten tegen zulke malle vooroordeelen. Op school maakte ik kennis met een jongetje wiens vader reizen deed naar Petersburg en Dantzig ... misschien naar de Noordpool, que sais-je! Welnu, ik betwistte myn vriendje het regt zich een zeemanskind te noemen ‘omdat er in Rusland geen negers waren, en wyl er geen suikerriet geplant werd te Dantzig.’

Nu vind ik dat we sedert eeuwen het zeemanschap der poezie te veel - of uitsluitend - hebben gezocht in suiker en negers, te weinig in het reizen op de zee en 't worstelen tegen de moeielykheden die we te doorstaan hebben om met het gepantserd hart dat Horatius noodig achtte den Oceaan van 't onbekende intevaren om ergens aantelanden, 't zy, waar 't zy. 't Zit hem niet in de suiker, 't zit hem in de reis. De togt naar de cirkelkwadratuur is evenzeer opwekkend (ook even zot, maar dat is de vraag nu niet) als elke andere kruistogt. 2 × 2 = 4 is

- indien iets heilig is - heilig, en als die waarheid ooit onbekend kon geweest zyn, ware de ontdekker de grootste ziener, de grootste schepper, de grootste poietes van de wereld. Gy noemt misschien het ‘zien’ van zulk 'n waarheid anders, maar naar myn indruk vloeit weten, kennen, kunnen in één, en ik gis dat daarover minder verschil van opinie bestaat, dan wel verschil van uiting. Is 't u de moeite waard eens natelezen wat ik ergens in de Ideen zeg over het verband tussen ‘beminnen’ en ‘weten’? 't Is een tirade die eindigt met Humboldt, Lovelace en Mungo Park. [Idee 517]. Ik bezit moet ge weten van m'n Ideen slechts eenige losse vellen. Ik heb geen Havelaar, geen Bloemlezing, geen Minnebrieven, geen Vry-Arbeid. 't Is verdrietig voor me dat ik nooit iets kan naslaan. Hebt gy de Herdrukken? Ik wilde u vragen of ge de Japanse gesprekken niet pikant vindt.

Ik geloof niet dat er in de schryverswereld een voorbeeld is van de bezwaren waartegen ik te worstelen heb. Dit byv. dat ik niet weet wat er over my geschreven wordt. Onlangs vernam ik by toeval dat ik behandeld was in de Revue Brittanique, maar ik kan niet te weten komen in welk nummer. Ik schyn daarin geprezen en gelaakt te zyn - nu, dat is me onverschillig -

maar de O.I. kwestie wordt in dat stuk behandeld, en daarover zou ik zeker iets te zeggen hebben. Ik voel hoe dat wezen zal, eene redenering die ik tot vervelens toe weerlegd heb.

1) ‘Misbruik van gezag, knevelary enz. enz.
2) Dit geschiedde onder de conservatieven.
3) Weg met de conservatieven, leven de liberalen, et tout sera pour le mieux.’

Och! Ziedaar weer een van die dingen die me met verdriet doen neerzien op myne onmagt om my juist uittedrukken, of zóó dat ik begrepen word. Ik ben zeer zeer liberaal, ultra-liberaal, en daarom ben ik een verklaarde tegenstander van wat men in Holland de liberalen noemt. En, wat nu speciaal Indië aangaat, nooit heeft de javaan het ellendiger gehad, dan nadat de zoogenaamde liberale principes daar zyn doorgedrongen. Die principes zyn zaemtevatten in de volgende stellingen:
‘Het gouvernement put de Javanen uit, in conniventie met de Hoofden. Dat gouvernement is hebzuchtig, laag, wreed, tyranniek.
Wy willen vryen-arbeid, d.i.: Niet het gouvernement moet voortaan de javanen plunderen, maar de particulieren, de privaatfortuinzoekers, die altyd onbaatzuchtig en edelmoedig zyn.’

Klaar ben je! Wat is 't toch makkelyk een

politieke opinie te hebben! En dat laffe thema vind ik overal op myn weg. In de Kamers wordt het verdedigd door millionnairs, die by ondervinding weten hoe practisch hun systeem is, en het volk noemt die lieden respectable mensen, en voelt niet hoe ze my een slag in 't aangezigt geven door naar die personen te luisteren, altyd zeggende dat de Havelaer zoo mooi geschreven is. Er is een bittere spotterny in den opgang dien ik maakte. Huet (in ‘De Nederland’) is de eenige die den moed had er onlangs op te wyzen, dat men my iets schuldig was. Meen niet dat ik klaag over 't missen van belooning... ik klaag over gebrek. Ik vraag geen weelde, ik vraag brood, en de mogelykheid om myn vrouw en kinderen weer te zien, die uit armoed naar Italie moesten reizen, wyl men hun daar een dak aanbood dat ik hun niet geven kon...

Nu, en dat alles vloeit voort uit handelingen zooals die van de dagbladen welke gy my ter inzage zondt. Daarom maken my zulke dingen treurig. Zou men niet meen en dat er mogelykheid moest bestaan om de eenvoudige waarheid (en ingewikkelde waarheid is er niet) duidelyk uittedrukken en verstaanbaar te maken? Voor my bestaat die mogelykheid niet, en deze overtuiging maakt my moedeloos.

Ik wenste my in Vlaanderen te kunnen vestigen, en had op die hoop eenige luchtkasteelen gebouwd. De vraag was of er brood voor arbeid te verkrygen ware. Maar welke arbeid? In een bestaand dagblad schryven zal niet gaan. Nooit zag ik een program waaraan ik my zou hebben kunnen aansluiten. Het eenige ware zelf een blad optezetten. Nu, daartoe ontbreken my de middelen. Ik zou allen abonnenten geld vooruit moeten vragen om den eersten dag te leven, wat zeg ik... om de reis naar Antwerpen of Gent te betalen. Ik had gehoopt, en nog denk ik daaraan, dat de vlaamsche beweging my had kunnen gebruiken. Maar dat heeft bezwaar, in my en buiten my. In my, omdat ik myn lust om tegen franschgezindheid te kampen, verlamd voel door myn tegenzin om aansluiting aan 't verrotte Holland te prediken. Buiten my, omdat de vlaamsche beweging struikelen zal over 't geloof. Het schoone ryke vlaanderen is gebroken door de kloof tusschen rooms en liberaal. Dit laatste nu in belgisen zin. Gy en uwe geestverwanten staan den brusselschen vrydenkers, al zyn ze dan franschen, nader dan de hollandse pruiken, geloof me. Na eene vlaamse revolutie, na eene vereeniging met het overige Nederland, zou 't eerste dat de Vlamingen te doen hadden,

zyn: eene revolutie te maken. En komiek, dit geldt voor beide vlaamse partyen evenzeer. De katoliken tegen de gereformeerde orthodoxie, de liberalen tegen de hollandse bekrompenheid. De roomsen zouden geen processie op straat mogen houden, en de vrydenkers niet mogen kegelen onder kerktyd. Geen Vlaminger zou door verbinding met Holland vinden wat hy zoekt, noch de clerikaal, noch de liberaal. De vragen zyn:

1°. Heeft de vlaamse beweging het vooruitzigt op vereeniging met Holland noodig?

(Ik geloof ja. Onttrekking aan den fransen invloed kan niet geschieden zonder aansluitiug aan iets anders.)

2°. Is hartelyke vereeniging van de Nederlanden thans mogelyk?

(Neen. De bestanddeelen zyn disparaat. Ik beweer dat de punten van verschil tussen Vlaanderen en Holland ernstiger zyn dan tussen Vlaanderen en de Waalsche provincien. Dat schynt thans zoo niet, omdat er geen wryving is. Die wryving zou terstond ontstaan na de vereeniging.

De Hollander is (ook buiten geloofszaken) ongezellig. Wie niet spreekt, loopt, zit, eet, etc. als hy, is een boer, een onopgevoed mens. De fidele toon die er te Gent heerste (byv. in de Korenmaatschappy) was: ‘de circonstance.’ Nu ja, als

men uit is, mag men zoo iets doen, maar... denkt ge, dat de fatsoenlyke hollander te huis zich niet schaamt over zulke uitspatting? Bier, rook, alles door elkaer zitten, zingen zonder noten, foei! Misschien (zeer misschien) zult ge in 1868 iets dergelyks vinden op 't congres in den Haag, doch denk dan maar dat het een jeugdige onbezonnenheid wezen zal, te boeten door verdubbelde styfheid na uw vertrek. Doch dit is van ondergeschikten aard, meent ge? Welnu, nooit zal iemand met vlaamsch accent (en velen uwer spreken zoo goed!) burger worden in de 2de Kamer. Gy lieden zoudt geduld worden, meer niet.

3°. Wat zou er kunnen geschieden om de punten van verschil tusschen Vlaanderen en Holland minder scherp te maken?

Dit is de hoofdvraag. Welnu, 't antwoord is niet moeielyk. Beide partyen moeten in den waren zin liberaal gemaakt worden. Daartoe moet het katholicisme ten uwent, het protestantisme in Holland uitgeroeid. Maar zoo makkelyk dit gezegd is, zoo zwaar is de uitvoering. Ik beken dat Holland sedert twintig jaar veel veranderd is. (Indedaad zeer veel! 't Verschil tussen nu en in myn jeugd, is enorm. Men zegt nu dingen die men toen niet durfde denken.)

Laat u in uw oordeel over hollandse toestanden toch niet bedriegen door den klank van 't woord liberaal. Dit woord heeft daar eene eigenaardige beteekenis, en heeft niets te maken met anti-klerikaal, volstrekt niet. De koloniale kwestie heerst, en deelt z'n kleur mee aan alles. Liberaal is, ut supra, particuliere fortuinmakery, tegenover officiele uitzuiging van den javaan. Ja... en nog wat byzaakjes over accyns, beschermende regten en zondagswetten. Maar de fatsoenlyke hollandsche liberaal gruwt van vrygeestfery, zoo goed als 't mechelse congres. Vryarbeid, ja, maar... met god! Geen beschermende regten, ja, maar christelyk, altyd heel christelyk. Geen despotisme van een koningsfamilie, o ja, maar baas spelen van deftige witte dassen! Geen droit divin, ja, maar fatsoen!

En zelfs zy die indedaad God onttroond hebben en niet gelooven aan bybelspoken, blyven styf, gekeurslyft in de banden waarin ze door ouwerwets geloof nu eenmaal waren ingezwachteld. Servabit odorem testa diu! Ik ben hiervan overtuigd daar ikzelf meermalen my betrap op 'n overblyfsel van protestantery. Eens imbutus, blyft imbutus. Zoo iets gaat in 't bloed. Het verwt 't gebeente, als meekrap waarmee men een hoen voedde.

Ik moet erkennen, in weerwil van dit alles, grooten lust te voelen, my aan de Vlaamsche beweging aantesluiten. Indien het kon zou 't my een pligt wezen. Want zie, ik zou daardoor myn kindren een vaderland verschaffen, wat ze nu niet hebben. Ja, als ik my bewegen kon, i.e. als ik leven kon, dan deed ik het! Thans is 't waarschynlyk vergeefse moeite. Ik ben geen dag zeker van myn existentie, en kan geen staat maken het program uittevoeren, dat ik toch wel samenvatten kan. Duinkerken, Maastricht, Delfzyl, één Nederlandsche driehoek. Dat zou m'n thesis zyn.

En zoo ben ik in m'n langen brief weer teruggekomen op de meetkunde, die ge zoo geestig havent. Maar ge meent het niet. Ge meent het zoo min als de geloover die ‘de rede’ laag stelt. Zeg hem iets onredelyks, terstond zal-i de weggeworpen rede terugnemen, om u te bestryden. Dat zoudt gy ook doen, als ik u iets onmeetkunstigs (dat is onlogisch) zeide. Is niet mathesis de logiek der uitgebreidheid? En is de oefening daarin te minachten? Geeft ze ons niet de hebbelykheid om (by benadering) juist te oordeelen, ook daar waar we niet kunnen meten met passer en winkelhaak?

Zyt ge tevreden over uw uitstapje naar Parys? (een vervelende stad, vind ik). Ik verheug me

altyd als iemand er geweest is, 't is me altyd iets als een afgedane taak. Zelfs als ‘jeune homme’ moet men veel verteren, om weinig te genieten. Wees hartelyk gegroet van uw liefhebbenden en hoogachtenden

Douwes Dekker.

Ik schryf slecht omdat m'n oog en schemeren. Vrolyk vooruitzigt. Myn adres is veranderd: Breitestrasse 123.

Aan mevr. Douwes Dekker - van Wynbergen.

X.

Keulen, 24 Augustus.

Lieve beste tine! Terug van Gent, dood moe, schor en op. Ik heb je van daar 't program der feesten gezonden, maar schryven kon ik niet. En nog kan ik 't niet uitvoerig, want ik tril van vermoeienis. Ik ben al die dagen in een roes geweest en heb wat rust noodig eer ik de beschryving geven kan. Wat myn officieele taak aanging is voldoende afgeloopen. Ik werd toegejuicht by de drie gelegenheden waarop ik in 't publiek heb gesproken. 1° In 't genootschap van Crombrugghe, voor een publiek van 1300 gentsche werklieden en de leden van 't congres.

2° In 't congres zelf over wat vryheid in 't gebruik van sommige woorden en uitdrukkingen. 3° In 't congres onvoorbereid over de vlaamsche beweging. Van de beide eerste gelegenheden staat iets in de courant die ik je heden zend, de eenige die ik by toeval heb kunnen magtig worden. Het verblyf op zoo'n congres, in een stad als Gent (groot, alles ver van elkaar, geen geld voor vigilantes en stikkende hitte) is vermoeiend. Daarby was ik zeer geëntoureerd. Kennismakingen en ovaties zonder eind van 's morgens tot 's nachts laat, geen oogenblik rust. En ik merkte gedurig dat men my aansprak om my te doen spreken. Nu, ik deed het dan ook en had veel malen in de corridors een heelen troep om my. Dáár had ik altyd by de Vlamingers succes. Maar de Hollanders intrigeerden vreesselyk en ik had twee bittere ontmoetingen en veel bittere opmerkingen. Die twee ontmoetingen zal ik je later vertellen. Nu eerst het praktische.

Naar Gent gaande had ik het zeer schraal, en nu heb ik wat voor my, zoodat ik wel voor 14 dagen rust heb van 't dagelyksche. Hulp gevraagd heb ik niet. Het was er de tyd niet toe. Maar ik wil trachten my te verbinden met de vlaamsche beweging, die voorgeeft taal en

letteren te beoogen, maar indedaad een staatkundige scheiding van Belgie wil. Ik beschouw Belgie als gecondemneerd (als staatkundige eenheid.) De Vlamingen willen by Nederland zyn, en zoo als ik de Gentenaars heb leeren kennen, de Gentsche werklieden die oorlog voerden met Frankryk, beschouw ik hun plannen als uitvoerbaar. Dat zyn vurige moedige mannen. Met moeite hebben vele personen zich in de bres moeten stellen voor prof. Vreede van Utrecht. Ze wilden den man verscheuren omdat hy my aanviel, en hy is dan ook werkelyk van de tribune gehaald en de deur uitgedrongen. Een schandaal van belang. En ik sprak geen woord. (Dit later precies.)

Nu zeg ik je maar dat ik in Gent, met een vreesselyke roezemoezery, speeches, feesten, intrigues van Hollanders, hitte, vermoeienis, agitatie etc. etc. niets personeels wat my aangaat, heb kunnen ter tafel brengen. Maar myn plan is te trachten my in Vlaanderen te vestigen, deel te nemen aan de vlaamsche beweging, en zoodoende den kinderen zoo mogelyk een vaderland te verschaffen. Ik moet my daartoe wenden tot de hoofden dier beweging, en bedenk een uitvoerig stuk daarover. Dat is nu hoofdzaak. O, alles zou makkelyk zyn, en ik zou met open ar-

men ontvangen worden (de werklieden vraagden my by hen te komen) maar ... maar ... de vloek is dat ik altyd geld moet vragen, want een vestiging in België zonder de schuldeischers in Brussel tevreden te hebben gesteld, is onmogelyk.

Ik kreeg een bezoek (tot myn grooten schrik) van de Ruyter, den bakker. Maar zie, de man, die een Gentenaar is, had myn voordragt in het Crombrugghe's genootschap bygewoond, en was lief en zacht. 't Was aandoenlyk. Hy liet jou en de kinderen vriendelyk groeten, en sprak lief van Edu en Non. Hy informeerde zich naar hun leeren en naar alles met hartelykheid. Hy had juist een staaltje bygewoond hoe de hollanders my vervolgen. (Vreede namelyk was binnen gekomen toen er na myn speech werd geapplaudisseerd. Zonder te weten wat ik gezegd, of zelfs waarover ik gesproken had, wou hy protesteren tegen dat applaudissement. (in de meening dat ik op holland had gescholden.)

Nu de werklui werden woedend, en 't rumoer was zoo groot, dat men hem niet tot rede brengen kon. Hy riep maar al: ‘ik ben een eerlyk hollander en wil myn land verdedigen.’ Men zegt dat hy een beetje dronken was, wyl hy van een diner kwam. Natuurlyk nam ieder, ook de hollanders, want de zaak was te gek,

myn party. Maar de Gentenaars waren woedend, en daarom namen de hollanders myn party. Zy moesten wel om niet verscheurd te worden. Daarna kunnen ze 't toch weer draaien zooals ze willen. Ik hoorde later al zeggen: nu ja, Vreede had gedineerd ... hy was altyd zoo koppig ... hy wou niet naar rede luisteren... maar ... 't was toch mooi dat-i meenende dat er tegen zyn land was gesproken, protesteerde, en dat volhield tegen een woedende menigte!

Die Vreede is professor, fatsoenlyk man, deftig, geleerd ... al wat je wil. Maar tegen my mogt hy zich gedragen als een kwaejongen. Verbeelje, hy begon met te zeggen dat-i my niet kende, niets of weinig van my gelezen had, en zoo even de zaal was binnen getreden, en dus myn toespraak niet had gehoord. En toen men hem toeschreeuwde: zwyg dan! riep hy maar al: ‘ik ben een eerlyk hollander, en zwyg niet!’ Toen is er gevochten. Velen wilden hem teregt, beschermen, en heel eindelyk is 't gelukt hem de deur uit te krygen. Kassian, toen hy begon, en ik (wetende dat velen my alleen kennen uit den Havelaar) vóór anderen begreep dat hy zich vergiste, riep ik prof. de Vries toe: ‘gauw, waarschuw hem, hy compromitteert zich’ en ik kende myn werklui al die my

den vorigen nacht hadden ontvangen als geen koning ontvangen wordt. Maar hy was of indedaad van wyn, of van malle valsche vaderlandsliefde, dronken. Misschien van beide. Nu in Crombrugghe's Genootschap was 't my makkelyk te zwygen. Er werd zoo krachtig party getrokken dat elk woord van my misplaatst zou zyn. Velen maakten my een compliment over myn zwygen. Och, 't hoefde niet. Maar dat de Hollanders, en ik moet zeggen ook de Belgen, daarna, op volgende congres-dagen Vreede behandelden of er niets gebeurd was, heeft my gegriefd. Ik vind dat ik aanspraak op apologie had gehad. Nu daarvan schynt geen spraak te zyn. Ieder vindt dat Vreede zich mal heeft aangesteld, maar... 't was tegen my... en tegen my zyn alle middelen geoorloofd.

Aan den heer Julius de Geyter.

IX.

Keulen 30 augustus 67.

Beste de Geyter. Uw stuk is heerlyk schoon. Ik zal het leeren overluid lezen zoo goed ik dat kan, en hoop menigeen over te halen tot myne meening, dat er geen hartiger krygsroep kan gedaan worden dan zulk verwyt.

[Het hierbedoelde gedicht is: ‘Finis patriae’ opgenomen in het tydschrift ‘de Kunstkronyk’.]

Waar is uw verstand, als ge denkt, dat ik staartjes zou knoopen aan die historie van prof. Vreede? Integendeel, ik heb de staart van dat voorval afgehakt door hem een nogal vriendelyken brief te schryven, waarin ik hem in de gelegenheid stel: ‘wat vaderlandsliefde aangaat uw keuze te doen tusschen my en mooi praters.’ Nu, hy antwoordde my beleefd, en bedankt my voor wat hy myn ‘hupsche handelwyze’ noemt.

[Dien brief van prof. Vreede heb ik nog. Hy is gedateerd 27 Augustus 1867 en de eerste woorden zyn: ‘Heb dank voor uw hupsche handelwyze’; verder wordt in dien brief de vlaamsche beweging besproken.]

Die zaak is dus geheel uit. Dat ik de couranten wenschte te bezitten, is om opmerkingen te maken, en my te oefenen in 't beoordeelen van den gang der meeningen. 't Is me een journalistiek-studie, anders niet. Hoe kondet ge denken dat ik uit zoo'n vuil metaal munt zou willen slaan? Dat is immers volstrekt myn manier niet?

Ik heb op 't congres te Gent vele opmerkingen gemaakt. Ik ben bezig die te verwerken tot slotsommen en plannen. Zoodra ik daarmede

gereed ben, zal ik u daarvan mededeeling doen. Indien niet al myn plannen mislukken (doch ik ben zeer gebonden) hoop ik binnen niet al te langen tyd, u te Antwerpen te komen zien. Te midden van veel zorg en bezwaren licht my in de verte een klein vonkje hoop toe. Indien ik my niet bedrieg wenkt my de vlaamsche beweging, en 't kon zyn, dat daaruit voor myn kinderen een vaderland geboren werd! Dat is niet weinig voor de arme zwervers!

Nu, en indien dat geschiedt, zal ik nooit vergeten dat gy my daartoe den weg hebt gebaand.

Prof. Vreede schryft me dat hy byv. myn ‘Een en ander’ herlezen zal, en dat hy zich wat myn neerlandismus aangaat, misschien vergist heeft: ‘als Lenaertz over het stuk van de Geyter.’ Die vergelyking is zeer goed te pas gebragt.

Ik geloof geenszins dat Lenaertz iets verkleinends bedoelde, maar in de oogen van publiek, moest het schynen alsof hy de held was, en gy de lammeling. In Holland is zoodanig wanbegrip ook heerschend. Wie de afgezaagde praatjes over voorvaderlyken heldenroem opdreunt, wordt toegejuicht. Wie, met even goede bedoeling (minstens!) de fouten aanwyst, wie aandringt op genezing van 't kwade, wordt voor een verrader uitgekreten. Dat is onbillyk, en waarschynlyk is

myn grief dáárover de oorzaak geweest, dat ik zoo spoedig de misgreep van Lenaertz opmerkte en bestreed.

Uw stuk is schoon, er zyn prachtige strofen in. Maar, eilieve, wat springt gy wonderlyk om met de maat. Waarom zoo slordig op dit punt? Niemand is meer dan ik verstoord op al te nauwe keurslyven (my dunkt dat ik daarvan bewyzen genoeg gaf) maar als men een keurslyf draagt, moet het goed gesnoerd zyn.

Ik erken zeer purist op dat punt te wezen, ja, als een oude overste: ‘Heeren, gy moogt u civiel kleeden, ge moogt in kamerjapon over straat gaan, maar ... als ge in uniform zyt, eisch ik, dat die overeenkome met het model.’

Het zal velen vreemd schynen dat ik o.a. Schiller en Göthe slordig vind. Ik scheid dit geheel af van poëzie. Natuurlyk! Poëzie heeft noch kamerjas, noch uniform noodig, maar verkiest zy zich te binden, laat ze dan ook zorgen dat de band haar niet hindere, en dat zy, met keurslyf en al, door háár magt vorm geve aan 't corset, en ‘dat het glad zitte’, zooals de dames zeggen.

Wat beduidt een keurslyf, als 't niet gesnoerd is? Dan liever een kleed zonder taille.

Groet uw lieve vrouw hartelyk, en zeg háár

vooral dat ik uw stuk zoo schoon vind. Dat zal haar, hoop ik, genoegen doen.

Ik had te Gent, het boek van Veuillot by me, om 't u terug te geven maar de drukte, de hitte, de luiheid die me weerhield myzelf ... en de tegenzin om u met een pakje te belasten, hebben veroorzaakt dat ik 't weêr meê heb gebragt. Dus later! Ik heb nog meer van u en hoop eens alles behoorlyk te verantwoorden.

Wees vriendelyk van my gegroet en geloof me.

Uw liefhebbende

Douwes Dekker.

Misschien bedriegt me myn gevoel - maar toch
Het schynt me of eens - weldra misschien! - uw taak,
De myne, en die van allen wien 't gemoed
In toorn ontvlamt by 't denken aan de smaad
Van overheersching - duidlyk wordt omschreven
Ik voel iets komen dat tot daden roept.
Ik hoor een stem die duidlyk my verwyt
Dat ik niet sedert lang in plaats van 't woord
(Dat echter ook een feit is) feiten koos.
Ik peins er over....
Alles op z'n tyd!
My ware 't lief! want waarlyk, ik ben moê
Van praten, spreken, schryven, redeneren,
Dat elke kermis-clown zoo goed als wy verstaat.
Of beter nog dan wy.
Welaan zoodra ik 't weet
Langs welken weg de nieuwe pligt ons wenkt,

(Tot nog toe ben ik 't met myzelf niet eens)
Ga ik dien op, en wyken zal ik niet.
Vaarwel voor heden! Alles op z'n tyd!

Aan den heer Busken Huet.

XXVIII.

Keulen, 20 Sept. 1857.

Waarde heer Huet, Zoo even ontvang ik de *f* 25, waarvoor ik u dank zeg.

Wat de vlaamsche beweging aangaat, ik weet nog niet, of ik er volkomen sympathie mee voelen zal. Als dat niet komt ben ik niets waard. En als 't wel komt, geloof ik hen te kunnen helpen, mits ik my bewegen kan, en een beetje verlost word van de banden die my knellen. Ik was over de zaak in correspondentie getreden, en wachtte of men 't de moeite waard zou rekenen my een voorslag te doen. Vol spanning (want als altyd stond het slagen in verband met het doen terugkomen myner vrouw) zag ik iets te gemoet. Ik telde de uren, daar kwam een brief, allervriendelykst en beleefd maar inhoudende dat myn hoofdpersoon den volgenden dag naar Parys ging, om op z'n gemak de tentoonstelling te zien. Dat werkte als een

douche. En veel tyd heb ik niet om te wachten. Ik voel me inwendig op.

Dat is nu een dag of tien geleden. Daar er haast is om myne vrouw te verlossen, bedacht ik iets anders. Ik nam my voor, als 't mogelyk was, een drama te schryven, en daarmee naar Holland te gaan. Dan eerst my veertien dagen (of drie weken, ik weet niet regt) laten gevangen zetten, en vervolgens overal rond te reizen met myn drama, tot ik geld genoeg hebben zou voor de overkomst van myn gezin.

Nu dat drama is - hoe zal ik zeggen? - half af. Neen, want het bevalt me niet, en misschien verscheur ik 't weer, en dan is er niets af. Ik kan waarlyk niets maken. 't Is gedwongen, en ik voel me hanswortig by 't verzinnen.

Daar waar ik op een stokpaardje kom, gaat het beter, en ik heb byv. 2, 3 bladzyden, die, ook al komt er van 't heele stuk niets, meer waard zyn dan 't heele stuk zonder die bladzyden wezen zou. Maar met drie bladzyden kan ik geen geld verdienen. Dus moet de rest er by geknoeid worden. 't Is misselyk.

En gy, eene novelle? Hoor eens, 't is of ik hoor dat een anatoom zich bezig houdt met koekbakken. O, als ik (indien ik, zegt ge altyd,

moet dat? 't Is me zoo breed) te beschikken had over uwen geest, zou ik hem ander werk te doen geven. Aan hen die ooit u zouden meenen te treffen met het afgezaagde ‘la critique est aisée, etc’ zal ik eens vooral antwoord geven.... in m'n drama. Ja, ik zal 't wel in m'n drama kunnen inknoeien. Iets als:

> De kunst is zwaarder dan kritiek? Eilieve....
> Kritiek is kunst, en niet de ligtste!

Ik lees op Neerlandsch kunstgebied nooit iets kunstiger dan uw kritiken. (Gooit ge die e weg, voortaan?)

> [Nam. de e van kritieken die daar werd geschreven en doorgehaald.]

In godsnaam, een novelle! Een novelle met knoop, schildering, spanning, oom uit amerika en slot. Hu! Ik - nu onder den indruk van m'n drama-geknoei - voel iets als viezigheid van 't maken. En toch is er iets goeds in, dat men van tyd tot tyd een aer ontdekt, die wat beters levert dan de knollen waarvoor men uitging. O, o, als ik nu eens wachten kon met dat drama! Zie, ik zou een manier weten om aan Holland een tooneel te geven. Dan verzocht ik u om eens, zonder genade, Shakespere, Göthe en Schiller te behandelen. Dat werk van u zou

ik bestuderen, en daarna neem ik aan wat goeds te leveren.

En is 't niet ellendig, dat ik, die nu over die drie heeren niet zoo gunstig denk, om wat te kunnen leveren me inspireer met hun niet geacht voorbeeld? Ik schryf flauwigheden (om te vullen!) die ik tracht te verschoonen met: ‘dat deed Shakespere en Schiller ook!’ Juist iets tegen myn gemoed. Ik zou er niet groots op wezen, als men zei: ‘precies Göthe!’ waarachtig niet. Het spreekt vanzelf, dat ik enkele morceaux van die drie schryvers uitzonder. Maar 't geheel?!

Ik heb te Gent veel over u gesproken. Men heeft my beloofd uw ondergang van ten Cate's schepping te ontbieden.

Dat de Vlamingers geen hulp van Holland zullen krygen heb ik hun gezegd. In die heele zaak is ellende te voorzien. Het winnen van hun tegenwoordigen stryd, zou 't sein wezen van een nieuwen. Toch blyven ze er by, dat ze van Belgie af willen, en ik voorspel dat Belgie in tweeën (of drieën) zal vallen, al winnen dan ook de Vlamingen niet by 't ruilen van Brussel voor den Haag. Ze zyn koppig, of standvastig en meenen de Hollanders te zullen bekeeren tot... ja, tot wat? Naïf zyn ze, die goeie verschoppelingen.

Wilt ge my eens zeggen wat de klemtoon is op alibi? Ik meen ālĭbī of ălĭbī.

Hoe Schiller en Göthe, ja Shakespere ook, omspringen met de prosodie, mogen zy by onzen lieven heer verantwoorden. Maar men slikt alles van die heeren. ‘t Zal wel goed zyn,’ zegt men ‘Göthe doet het zoo.’

Een kind liep te bedélen langs de straat.
En zocht schadúw ondér appélboomén.
Huiléndkryténd, roepénd: o myn moedér, etc.

Dat gaat op voor duitsche en Engelsche ooren! nu de fransche zyn er ook niet fyn in.

> Je chante ce héros qui RÈgna sur etc.

Ik kan een verzameling leveren uit Schiller's Wallenstein, die curieus is.

Dat de Gids u teruggeroepen heeft doet my zeer veel genoegen. 't Hinderde my u naast dien gouden snuifdoos te zien.

> [Dat wil zeggen het stuk van Huet over MULTATULI'S ‘Een en ander’ naast een zeker verhaal ‘De Gouden Snuifdoos’. Het artikel van Huet is later afzonderlyk uitgegeven door van Helden, en daarna ook opgenomen in de Litterarische Fantasien. Aan de afzonderlyke uitgaaf werd een kort voorberigt toegevoegd, naar aanleiding van een beoordeeling van ‘Een en ander‘in de Letteroefeningen door een zekeren heer Duymaer van Twist te Deventer. ‘Aanvankelyk meende ik,’ zegt de

heer Huet' dat zoo niet het gezag dan toch de naam van dien schryver my gebood, alvorens myne toestemming tot dezen herdruk te verleenen, zyne aankondiging met de myne te vergelyken, en mynen lof (want hy spreekt met geringschatting over het werk van den heer Dekker) te handhaven tegen zyne blaam. Toen ik evenwel in zyne vier bladzyden wel doorgaans een sterk gevoel van eigenwaarde, maar nergens blyken van een ryp oordeel aantrof, scheen het my toe dat Multatuli tegen zulk eenen berisper generlei voorspraak behoefde.
Of wat zal men anders doen als aarzelen tusschen een glimlach en een zucht, wanneer men iemand die Duymaer van Twist heet ja, doch voor het overige weinig belooft en nog niets gepresteerd heeft, op professoralen toon hoort betuigen, als had hy gedurende een lang en werkzaam leven van de studie der duitsche staatkunde zyne specialiteit gemaakt: 'Ik heb dat systematisch geroep tegen Pruissen nooit begrepen, ook al wist ik het, dat Nederland tamelyk overvoerd was met de Oostenryksche metallieken; - ik heb altyd gemeend, dat voor Oostenryk plaats was in Zuid-Duitschland, en ik geloof nog, dat Oostenryk, mits vryzinnig georganiseerd en bestuurd, eene eerste plaats in eene Zuid-Duitsche confoederatie zou kunnen innemen.' De heer Van Twist kan byna niet in ernst onderstellen, zou men zeggen, dat buiten hemzelven iemand in Nederland vooralsnog belangstelt in hetgeen hy, waar het zulke aangelegenheden geldt, of altyd gemeend, of te geener tyd begrepen heeft. Even weinig waarde hebben zyne uitspraken, wanneer hy van het geschrift van den heer Dekker zegt: 'Ik wil een enkel punt uit Multatuli's

boek bespreken, en daarmede afgedaan,' of van den heer Dekker zelven: 'Het is nu eenmaal de gewoonte van Multatuli, om alles weg te werpen wat niet juist in zyne rigting valt.' - 'Multatuli schynt inderdaad niet veel begrip te hebben van het parlementair régime.' - 'Zulke absurditeiten mogen, dunkt my, niet onopgemerkt voorbygaan.' - 'Ik betwyfel, of Multatuli de man is, om de diepte van den heer Bosscha te peilen.' Lust om zich met den heer Van Twist te meten gevoelt men onder het lezen van zulke dingen by zichzelven niet ontwaken. Het is alleen een bedroevend verschynsel dat voor dergelyke oordeelvellingen plaats te bekomen blykt in vaderlandsche tydschriften van eenigen naam.'

Dat ik deze zinsneden overneem is omdat het hier besproken stukje van dien heer Duymaer van Twist, naar Dekker meende een neef van den Gouverneur-Generaal in ruste van dien naam, met het bekende gezegde van dien Gouverneur-Generaal zelf: dat hy zweeg uit vrees voor partydigheid, het eenige is, dat sedert het verschynen van den Havelaar ooit van die zyde in het openbaar is gezegd.

Wel is er na MULTATULI'S overlyden, en na den dood van Mr. A.I. Duymaer van Twist een brief van dezen laatsten gepubliceerd die een aanval op MULTATULI bedoelt.

Toen namelyk in 1882 vele landgenooten zich verbonden om MULTATULI een nationaal huldeblyk aantebieden, protesteerde het Algemeen Handelsblad daartegen, en zeide om dit protest te motiveren, o.a.: 'De heer Douwes Dekker, die in het publiek van den heer Duymaer van Twist kwaad spreekt...' ('zeker een minder

gewoon gebruik van dit woord,' zeide de heer J. Versluys in een antwoord) 'ontvangt toch van hem 'een belangryke gift in geld.'
De heer J. Versluys wendde zich als vriend van MULTATULI tot de redactie van dat blad met den eisch die beschuldiging te bewyzen of intetrekken. De zegsman der redactie bleek nu te zyn Mr. W.B. Bergsma, die zyn beschuldiging staande hield, maar bewyzen werden den heer Versluys niet verstrekt.
Toen Dekker de bewering vernam verklaarde hy haar pertinent voor onwaar. Wel peinsde hy er lang over hoe zulk een praatje in de wereld kon zyn gekomen. Ik herinner my hoe herhaaldelyk er over gesproken is, en hoe veelvuldig Dekker met zyn gewone angstvallige stiptheid om toch de waarheid te zeggen, heeft nagedacht of er niet in een vroegere periode iets kon gebeurd zyn wat nu aanleiding gaf tot zulk beweren.
Zyn slotsom was: 'Neen, onmogelyk. Ik weet het zeker, nooit!' Hy heeft dat ook geschreven aan Versluys, en gezegd aan wie het hooren wou. Voor wie hem persoonlyk hebben gekend is daarmee de zaak beslist; voor wie niet dat voorrecht hadden, zyn de werken en thans ook de brieven van MULTATULI de documenten die in staat stellen om over zyn geloofwaardigheid te oordeelen.
Onlangs, in 1892, is de bedoelde brief gepubliceerd dien de heer van Twist in 1882 aan den heer Bergsma geschreven heeft, en waarin hy beweert in 1858 of 1859 fl. 50 aan Dekker te hebben aangeboden, die deze ook aangenomen heeft.
Maar... die brief bevat de mededeeling aan den heer

Bergsma dat hy hem alleen mag toonen aan den hoofdredacteur van het Handelsblad, en nog wel ‘in vertrouwen’, en vooral niet aan den heer Versluys; want: ‘vermoedelyk is hy een der vrienden van Douwes Dekker, die dan vermoedelyk de onbeschaamdheid zal hebben gehad hem te verzekeren dat het feit onwaar is...’ ‘en dan zal dit niet anders ten gevolge hebben, dan dat D.D. my uitscheldt voor een infamen leugenaar.’
Wie is de meest geloofwaardige, MULTATULI of van Twist?*)]

Ik heb hem gesproken, dat heet den schryver van dat stuk. 't Schynt een goeie jongen te zyn, maar hy riekt naar de Kamer waar hy stenograaf is. Heel fatsoenlyk, en (als ook byv. de heeren van den Spectator) altyd à la piste van een ‘sujet’. Gut, daar heb ik een sujet! Een zoekende novellenschryver! Verklap me niet, en steel me 't niet voor den neus weg. In dit prachtig drama (hooge politiek, hm, hm!) past het niet. Maar ik zal 't bewaren voor een volgend!

‘Bellettrie is 't eenig terrein waarop gy en de gidsmannen elkander zonder botsing ontmoeten kunt?’ Och, dat geldt niet. Uw stuk over Aurora was ook belletristisch. Gy zult u niet kunnen effaceren, zoomin in novellen als in kritiek. Al

*) Men leze o.a. de tweede noot op Idee 534. Verzamelde werken: deel IV, blz. 302.

wat van den notenboom komt, riekt naar noten.
Wees met uw vrouw hartelyk gegroet,
Uw liefhebbende
Douwes Dekker.

XXIX.

Keulen, 26 September.

Waarde Heer Huet,

De zaak met prof. Vreede moet voor my uit zyn, en dat is ze ook, wyl ik hem na het voorgevallene geschreven heb in een niet vyandigen toon, iets als:
‘Hooggeleerde Heer,
Uit het voorgevallene in Crombrugghe's Genootschap heb ik bemerkt dat Ge my volstrekt niet kent. Niet in het buitenland tast ik de ellendelingen aan die Nederland bederven, dat doe ik in het Land, in de hoofdstad, liefst in het paleis des konings, zooals ge desverkiezende zult kunnen naslaan op blz.... myner ideën (waar ik vertel van 't amsterdamsch congres.)
Daar ik hoogachting voel voor de cordaatheid van uw karakter, dat niet meegaat met het stroompje van den tyd, wrenschte ik by u bekend te zyn, en daarom ben ik zoo vry u hierby een

Ex. van myn “Een en ander” aantebieden, waaruit ge zult kunnen ontwaren...’

Ik weet niet verder. Zeker iets als: dat ik minstens zoo vaderlandslievend ben als mooipraters. Ik heb kopy van 't briefje, maar kan 't niet vinden. Ik ben verhuisd, en myn beetje papieren ligt in de war.

Nu op dien brief heeft Vreede beleefd geantwoord. Hy bedankt me voor de hupsche behandeling der zaak. Dat bedanken komt voort uit wanbegrip. Hy en velen meenden dat ik nu eens regt dien ouden Vreede zou kastyden. Welnu, ik had schik in den man. Bovendien was hy op meer dan eene manier zoo in de war dat er iets oneerlyks in lag hem hard te vallen. En ... in Crombrugghe's genootschap heeft hy genoeg gehad, meer dan ik wilde! De zaak tusschen Vreede en my is uit.

Maar ik ben geheel met u eens dat het zonderling schynt dat ‘de pers’ die niet weten kan van myn tegenzin om munt te slaan uit zoo ordinair metaal, en die zich ook aan myn tegenzin niet storen zou, zoo algemeen gezwegen heeft. (In Belgie is er nog al over geschreven.) Ik zeg dat het zonderling schynt, want indedaad is dat zwygen slechts een voortzetting van de algemeene taktiek om my te ignoreren.

De haat der liberalen tegen Vreede was niet sterk genoeg om den weerzin tegen 't noemen van myn naam te overwinnen.

De heer Salvador zond my een nummer van de Asmodee (dáárin schynt myn naam geen tache te maken) die een stuk overneemt uit een courantje van Dendermonde ('t Is n°. 37.) Behalve de ophemeling van myn speech, moet ik zeggen dat die Dendermonder vry wel de waarheid vertelt.

Ik zou u heden niet geschreven hebben, ware 't niet om u te verzoeken myn adres op de couranten te doen veranderen in: Breitestrasse 123. De menschen waarby ik woonde verhuisden, en ik moest mee. Twee dagen ben ik zonder kamer gewreest, waar ik zitten kon, en liep Keulen door. Toch was ik gelukkig daar ik een brief van myn vrouw had. Zy tobt, sukkelt en lydt... maar ze leeft nog. Zal myn drama nog afkomen by tyds... en zal 't voorleesbaar zyn by tyds? Dat weet ik niet!

Gy hebt zooals myn moeder 't noemde een kluitje boter in myn pap gedaan, door uw zeggen, dat niet alles first rate hoefde te zyn. Eigenlyk had ik 't ook wel kunnen weten, maar òf ik heb geen stemming en dan ben ik voor 't ordinairste onbekwaam, òf ik voel me zoo verwaand dat ik wralg van 't ordinaire werk van

gister. En dan ruist me in 't oor uw (zeer gepasten) eisch van ‘betrekkelyke volmaaktheid.’ O, als ik niet moest, schreef ik geen drama!

Wilt ge my by gelegenheid, eens zeggen wat in den statenbybel beduidt: cursief, en wat een parenthesis? Cursief zal wel zyn: aanvulling ter verduidelyking van den tekst, maar wat is dan de parenthesis? Een niet-canonieke passage? En ook die beteekenis van 't cursief gedrukte, klopt niet, want dan moest er meer cursief zyn.

Ik ben benieuwd naar uw novelle, maar vrees... vrees! Ja, ik vrees voor u als voor my zelf. Ik betwyfel dat ge kunsten maken kunt. Myn drama! O, dat is wat anders... hooge politiek! Tirades over den geest der eeuw. Ik hoef geen fabel te verzinnen. En wat er voor fabel in is (weinig) is nog van een ander. Ik zal 't eerlyk zeggen.

Zoudt ge al terug zyn van 't spotfeest met Vondel? Die arme man! Ik zie hem zitten in de bank van leening, op dien vuilen burgwal. En nu een standbeeld! Nu ja, de opmerking is oud maar ze blyft even verdrietig als toen ze nieuw was. Ik moet echter bekennen dat ik Vondel niet genoeg ken om erg te treuren. Ik zou er gaarne eens een tydje aan wyden om hem goed te lezen. Zou 't my gaan als met Schiller en Göthe, met Göthe vooral? Ik stel Göthe zoo weinig hoog,

dat ik 't byna niet durf zeggen. Maar als ik loisir had hem uitvoerig te behandelen, zou ik 't durven; want dan maak ik my sterk myn oordeel zoo te motiveren, dat men 't althans niet absurd vindt.

Grappig is 't hoe de Duitschers, behoefte hebbende aan vergoden, hunne beide halfgoden den hemel hebben ingejaagd.

Onlangs las ik in een politiek artikel eene aanhaling uit den Wallenstein:

'Gy komt... maar gy komt wat laat.' Wat 'n diepte, niet waar? En wat is 't makkelyk schryven, niet waar, als men gelezen wordt door een volk, dat zoo'n regel tot een sentenz verheft. En ik vind dagelyks nog zotter aanhalingen uit de 'onsterfelyke werken' van den dichter: αὔτος ἐφὰ. Ik wou dat het vleesch en de kamers hier zoo goedkoop waren als de roem.

Ondankbaar ben ik! Want zie, in de Asmodee vind ik zekeren Multafero, die over 'godsdienstery' spreekt. 't Is waar, hy zegt er niet by 'zooals de onsterfelyke Multatuli 't noemt.' Doch dat raadt de geneigde lezer.

Wees met uwe vrouwr (die de menschen komiek vindt) hartelyk gegroet van uw liefhebbende

Douwes Dekker.

't Is hier al zoo koud dat ik moeite heb om

te schryven. Om dat te verbeteren moet ik eerst beweging nemen, en op straat zie ik allerlei dat my myn jamben bederft. 't Is tobben! Als ik weerkom leer ik een ambacht. En ik zou 't nog doen, als ik daarmee myn gezin kon terugwinnen.

XXX.

Keulen, 4 October 1867.

Waarde Heer Huet, Ik lees daar in de uittreksels der nederlandesche dagbladen in den Haarlemmer van heden, dat ik behandeld word in het ‘Utrechtsch dagblad’, en wel eenigzins aanvallender wyze. Dit nu zou my niet byzonder treffen, indien ik niet meende, dat dit blad wordt geredigeerd of geinspireerd door Pr. Vreede. Indien dit zoo is, noem ik 't indigne. Ik heb den man (uit minachting voor de soort van grief, en de platte oorzaak, maar dat wist hy niet) zacht behandeld, en hyzelf scheen dit te erkennen.

Hoe dit zy, ik ben wel genoodzaakt u weder eene dienst te vragen. Zoudt ge my dat Utr. dagblad willen zenden? Dan zal ik kunnen beoordeelen of het eene beantwoording vereischt. En, als 't niet te veel gevergd is, kunt ge my het nummer van de revue Brittanique of North British review opgeven, waarin over my gespro-

ken wordt? Ik raad den inhoud: ‘mooi-schryvery, Javaan mishandeld, vry-arbeid, liberalisme, et tout sera pour le mieux.’ 't Oude laffe deuntje.

Ik ben zeer benieuwd of dat U. dagblad, het blad van Vreede is. 't Zou myn begrip te boven gaan. De man moest beschaamd wezen.

Na vriendelyke groete

t.à.v.

Douwes Dekker.

Myn drama deugt niet. Ik schyn niets te kunnen maken, ik ben geen schryver.

XXXI.

Keulen, 19 October 1867.

Waarde Heer Huet. Ik ben verlegen over de moeite die gy u naar aanleiding van myn verzoek hebt willen getroosten, en ik dank u zeer. (Ook voor de *f* 25 die behoorlyk ontvangen zyn.)

Uit uwen brief meen ik te mogen opmaken dat gy 't druk hebt, en daarom zal ook ik niet veel schryven. Dit alleen: ik vind de hollandsche couranten komiek. Zyzelf zwygen my dood, en tegelykertyd maken ze er een soort van bluf van, dat men in 't buitenland zich met ‘onze’ (ik protesteer!) letterkunde bemoeit. Naar aanleiding van de twee millioen waarmee Myer geen

weg weet (volgens 't Bat. H.B.) ware er toch waarlyk iets over my te zeggen.

Dat Myer er nu geen weg mee weet, is te begrypen. Publiek mag ik 't niet zeggen, maar waarlyk er is maar één manier om in Indië den boel goed te krygen, dat is door my in de hoogte te steken. Ieder zal natuurlyk dit voor een eigenbelangzuchtig oordeel houden. Ik weet dat ik juist schuw ben het te uiten, omdat het myn belang is. Wáár is het toch. De heele zaak met Indië zit in de controle van de hoofden door de ambtenaren (zooals de instructiën luidden en luiden). Ik wilde die instructiën volgen, en lyd gebrek. Kan men verwachten dat, na dat voorbeeld, iemand zyn pligt zal durven doen? Neen.

Dat ‘de persoon die de Regenten zal kunnen controleeren, nog moet geboren worden’ (Bat. Handelsblad) is onwaar. Ik kon het, en ieder zal het kunnen, zoodra hy weet dat hy daarvoor niet zal worden gestraft. Had Duymaer van Twist my gesteund, inplaats van, volgens den slenter, myn excentriciteit (dát was het, namelyk: ongewoon) te beschouwen als krankzinnigheid, dan ware sedert lang alles in orde. Velen stonden gereed myn voorbeeld te volgen. (Myn voorganger was reeds begonnen, doch werd vergeven.) Dat, na myn voorbeeld niemand durft, is natuur-

lyk. Ik kan 't, met het oog op den toestand van myn gezin niet kwalyk nemen.

Doch men zegge niet dat eene eerlyke controle onmogelyk is. Is er één feit weersproken van de dingen die ik, na korte aanschouwing in myne provincie, ter tafel bragt?

Jammer is het, dat *IK* deze zaken niet behandelen kan. Myne innige overtuiging, dat alleen het stellen van de kroon op myn hoofd, de zaak in orde brengen kan, wordt in de uiting verlamd door de natuurlyke neiging om myn oordeel aan eigenbaat toeteschryven. O, indien ik een ander was... ik zou 't hun vertellen! Indien Duymaer van Twist zyn pligt had gedaan ware sedert lang alles in orde, want nog eens: velen wilden myn weg op! Myn controleur was een braaf man (Verbrugge), doch had geen moed genoeg om voortegaan. Zie eens, bid, ik u in de Minnebrieven, de door hem beantwoorde vraagpunten.

> [Dat stuk in originali, die vragen beantwoord en geteekend door den controleur van Hemert (Verbrugge uit den Havelaar) heb ik nog.]

Is men dan doof, blind en suf, dat men het eenige ware in deze zaak niet zien kan? Het ligt 'm niet in nieuwe haagsche wetten, de fout

ligt in 't door de vingers zien der afwykingen van de bestaande.
Hartelyk gegroet van uw liefhebbende
Douwes Dekker.

XXXII.

Keulen, 12 November 1867.

Waarde Heer Huet. Vergeef my dat ik al weer een beroep doe op uwe vriendelykheid. Zoudt ge my kunnen inlichten omtrent de voorwaarden van het aanbod in de Courant van heden onder het opschrift: redacteur? Zou dat iets voor my zyn? Ik wil gaarne veel werk leveren, vooral indien ik door een vast inkomen een eind kan maken aan myn zwerven.

Dat ik niet regtstreeks aan Z.Z. schryf, is uit vrees voor een onaangenaam refus. Er zyn veel personen die er zich een fête van maken, my terug te stooten. Indien gy het terrein zoudt willen peilen, zoodat ik verzekerd kon zyn daarvan geen gevaar te loopen, dan wil ik gaarne zelf schryven. Misschien zoudt gy goedvinden een wenk te geven, dat ik wel genegen zou zyn in onderhandeling te treden en... enfin, ik wilde maar weten of ik niet risqueer al te ruw myn hoofd te stooten. Zoudt ge my die dienst willen

doen? Och, 't is zoo noodig dat ik zoo iets vind!
Na vriendelyke groete ook aan Mevr. Huet, ben ik uw liefhebbende
Douwes Dekker.

XXXIII.

Keulen, 14 November 1867.

Waarde heer Huet. Eergister avend deed ik een briefje aan u op de post met een nieuw verzoek, en gister ontving ik de revue Britt. in vriendelyk antwoord op een oud verzoek. Ik ben er verlegen mee. Ik had niet meer durven verwachten dat het u gelukken zou dat nummer ter inzage te krygen. Ik ben u zeer dankbaar voor al de moeite die ge u wel hebt willen geven, en ik zit er nu mede in den brand dat ik u alweder iets gevraagd heb. Ik hoop toch dat het informeren naar die annonce u niet te veel last veroorzake. Ik begin nu te vreezen dat de boekhandelaar Knoop u niets zal kunnen zeggen, en dat het dus alweder meer voeten in den aard heeft, dan ik wenschen zou. Vergeef het my toch uit aanmerking van de zeer moeielyke omstandigheden waarin ik verkeer.

Wat het artikel in de revue aangaat (ik heb gedurig Byron's repliek in de gedachte: ‘English bards,

and Scottish reviewers') wat zal ik er van zeggen? Kyk, als ik 't van myzelf kon verkrygen, zulk werk te leveren, dan bragt ik gewis twintig vellen 's maands voort. Wat je niet weet, gis je maar. Een gaping vul je maar aan met een frase. Ben je au bout van je latyn, dan maar een commonplace-praatje over liberalisme en behoud (dat in casu niets, volstrekt niets met de zaak te maken heeft.) Ik heb niet gezegd dat de indische soldaten te ruim beloond worden. Ik heb gezegd dat er op zùlke expeditiën, zùlke ridderbenoemingen volgen, zulke dankgebeden. Het is onwaar dat ik alle boven my gestelden tot monsters maak. Ik betoogde dat de algemeene geest schipperen meebrengt, door de vingers zien, en dat dit noodlottige gevolgen na zich sleept. Het is onwaar dat ik den Javaan tot een ideaal maak (zachte goedige menschen zỳn het) ik heb één voorval geschetst 'om aantetoonen wat er kàn omgaan in het hart dier arme lieden.' (Zoo meen ik staat er. Ik bezit geen Havelaar.) Voorts herinner ik my uitdrukkelyk geprotesteerd te hebben tegen de beschuldiging van idealisering. Myn Saïdjah is indedaad zeer gewoon. De opgang van dat schetsje, ligt juist in zyn (Saïdjah's) eenvoudigheid. Hy is niet militant, hy heeft niets byzonders. De versjes die ik hem laat droomen,

zyn de natuurlyke uitdrukking van javaansche droefheid. In 't maleisch is 't zeer gewoon droomend zingen. De styl er van is maleisch. Ik had ze oorspronkelyk in 't maleisch gemaakt, en ze dragen er de sporen van. Ook de aanspraak aan de hoofden moet nagenoeg zoo geweest zyn. Ik zou zoo spreken in 't maleisch. Ik vertaalde by 't schryven tweemaal myn herinneringen, eerst in, toen uit de taal waarin ik sprak. Indien ik u iets vertelde uit myn indische carrière, zoudt gy terstond malayismen ontdekken, voortkomende uit myn begeerte om waar te zyn. Wie dat niet weet zou vinden dat ik mooi of leelyk sprak, al naarmate zoo'n malayisme hem bevalt, en ik zou noch mooi- noch leelykheid beoogen. Wat nu in die Saïdjah-historie liefklinkt, is te danken aan de werkelykheid die ik copieerde, niet aan myn maaksel. Ik ben geen kunstenaar. Als ik iets mooi wil maken, wordt het afschuwelyk.

En nog eens, al wrare men geregtigd de zeer negative schildering van Saïdjah voor geidealiseerd te houden, ik heb immers geantwoord? Ik zeg immers: de vraag is niet of de javaan zulke liedjes zingen kan, de vraag is of hy mishandeld wordt? In de Minnebrieven geef ik een lyst van gestolen buffels. Laat men de nauwkeurigheid van die opgave aantasten. Daar ligt de kwestie.

Zoudt ge die pagina eens willen nalezen? (Maar, let wel, ik houd de juistheid der schildering van Saïdjah vol. Alleen, het doet niets tot de zaak. Ik zou er niet om geven of men my toejuichte om schryvery, maar wel geef ik er om dat men my verdacht maakt van leugen. Zelfs de naam Saïdjah hoort my niet. Op het lystje van gestolen buffels komt een dergelyke naam voor, Sadjiah geloof ik. Er waren veel buffels gestolen, er waren veel menschen verdreven uit hunne woonsteden, er waren daarvan velen naar de Lampongs gegaan, er is in de Lampongs veel gemoord en gebrand, dit alles is waar. Moest ik nu van al die menschen eene notarieel juiste geschiedenis geven? Misschien waren er booswichten onder (niet waarschynlyk, want de vry eenvormige algemeene karaktertrek is zachtmoedige apathie, tot op het oogenblik van amok) mogt ik daarom myn Saïdjah niet tot een zachten jongen maken? Ik geef hem geen enkele buitengewone hoedanigheid. Zyn zwygen zelfs, na 't vernemen van zyn ongeluk is waar. Ook dat hy zeer eenvoudig den dood zocht. Ik heb meermalen zulk verloop van javaansche smart waargenomen.)

Dan: ‘supérieurs blanchis aux service...’ ik laat de gryzigheid daar. De een gryst gauwer dan de ander, maar dit is zeker dat ik op myn 32,

33, 34, 35e jaar weinig of geen superieuren heb gehad die zooveel en velerlei ‘service’ hadden gepresteerd, als ik. Doch ook dit daargelaten, ieder had zyne instructien, de gryzen en de blonden evenzeer. Ik heb myne instructien gevolgd, en de gryzen volgden de hunne niet. Het ‘blanchir’ op die wyze beduidt niet veel. Is verregaande meerderjarigheid eene verligtende omstandigheid?

En dan, zooals gewoonlyk, helaas! dat wegdringen van de zaak om te spreken over een boek! De zaak is: dat ik èn in gemoede èn naar den letter myner zeer goede instructien (men kan er geen betere maken in den Haag) myn pligt wilde doen. Daartoe was meer moed noodig, dan gewoonlyk, wyl myn voorganger die dat ook wilde, daarom vergeven was.

(Bewyzen kan ik dit vergiftigen nu niet meer. Wel echter dat hy 't zelfde beweerde als ik, en dat hy van plan was evenals ik te handelen. Ook dat men hem voor vergiftigd hield.)

Dat lokte my aan. Is deze byzonderheid in myn karakter een misdaad? Toch lokte dit my niet genoeg aan, om niet eerst zachte middelen te gebruiken, 't geen ik nog bewyzen kan. Eerst toen die middelen niet hielpen, deed ik... nog niets buitengewoons, maar eenvoudig wat myn

instructien voorschreven, en wat ik stipt genomen reeds terstond had moeten doen. Daarop werd ik overgeplaatst naar eene provincie, waar 't nog erger was, en waar de resident de zwager was van den vorigen resident in Bantam, onder wien de Lampongsche beroerten waren... tot rust gebragt. Die afdeeling was N.B. niet vacant, men maakte haar vacant. En reeds vroeger had ik verklaard dat ik niet dienen kon, als ik myn insructie niet mogt opvolgen. Kon ik toen anders doen dan myn ontslag vragen?

Daarna heb ik rondgeloopen om eene betrekking... hoe gering ook. Ik wilde klerk worden op koopmanskantoren. Ik was overal ‘te knap’ en een ‘te groot heer’ daartoe. De zaak was dat niemand het gouvernement wilde indisponeren. Ik leefde... jarenlang... ja, hoe? Eindelyk in Indië overal teruggestoten, zag ik kans naar Holland te komen. Ik zocht brood en intusschen... och, 't is te lang, te lang!

De beschryving doet my zeer en bovendien, ik mag niet vorderen dat ge er belang in stelt.

Myn hoofdgrief blyft altyd die ongezochte roem over schryvery. Honderdmaal heb ik gewezen op de onregtvaardigheid van het verdraaien der zaak, maar 't baat niet. Een lystje van al de personen waarmee ik vergeleken ben, zou curieus zyn.

Altyd echter waren 't schryvers of sprekers. Mirabeau was de eerste (Amsterdamsche courant!), Sterne, Heine, de schryver der Junische brieven, Apulejus (!)... wat weet ik het! En nu Chateaubriand! Wat die heer heeft uitgevoerd weet ik niet regt. Van zyn schryvery heb ik een en ander gelezen, en als hy niets belangrykers heeft gedaan dan dat, bedank ik voor de eer van alle vergelyking. Ik ben een goed mensch die offers bragt voor het regt. De schryvery is byzaak. Als Klaas Ris de molenaarsknecht spellen geleerd had, zou hy een goed schryver zyn, en wie geen goed schryver is, acht ik er niet minder om, indien hy overigens een goed mensch is. Ik houd die schryvery voor een vloek der laatste 3, 4 eeuwen. We hebben overal praatjes, klanken, frases, voor daden gekregen. Toen ik heel jong was, wou ik zoo graag, - ja, ambitieux was ik - wat goeds tot stand brengen. Ik voelde my - zeer geloovig nog - iets als compagnon van god. Ik redeneerde met hem over: de zaken. Ik trok me alles aan als my betreffende. ‘Is 't geen schande, zoo'n beroerdheid in ons pakhuis!’ Ziedaar de quintessens myner gebeden van dien tyd. Ik schaamde me voor elk vuiltje in 't heelal. Hoogmoed? O zeker, bespottelyke, krankzinnige hoogmoed. Toch geloof ik dat er veel schoons

zou te zien zyn, als die hoogmoed wat algemeener was, en dan ware hy ook minder krankzinnig.

En nu afgedaald tot schryvery, tot gekibbel met een revue, en tot de hoop dat de onbekende redactie van die noordelyke courant my zal kunnen gebruiken! En komiek, als dat gelukt, zal 't me vry lastig vallen niet ‘mooi’ te schryven. Dat zal niet mogen, denk ik, d.i. ik zal niet precies kunnen zeggen wat ik meen, want daarin ligt de mooyigheid. Nu geloof ik toch dat Ris z'n talent verliezen zou, als hy spellen leerde, 't Gevaar is zoo groot, dat men 't natuurlyk uiten van z'n meening daarby afleert! Op 't congres heb ik den heer Gram leeren kennen. Ik had medelyden met hem. Hy is mager en bleek, en ik voelde hoe hy op z'n nagels gebeten had om die gouden snuifdoos te fabriceren. Ik had zoo'n lust hem wat te vertellen... 'n donnee voor een novelle...

En uw novelle? Ge zyt toch niet boos dat ik zoo fulmineer tegen schryvers, gy die een goed schryver zyt. O, o, zoo erg goed toch niet! Als ge slechts talent hadt zoudt ge meer voortbrengen. Blondin loopt elken dag op de koord, sans prejudice voor de volgende week. Neen, neen, als ge slechts kunstenaar waart, zoudt ge u spoe-

dig ryk schryven. Het moet by u toch ook iets uit de ziel zyn, uit de bron die slechts op zekere voorwaarden vloeien wil.

Myn drama ligt daar nog altyd onafgewerkt. Het deugt niet, en zal niet deugen. In weerwil ik een soort van intrigue ontleen aan een verhaaltje dat ik in myn jeugd las (van Michel Masson) kan ik er geen spanning in brengen. De verzen, mits ik zelf spreek, maak ik makkelyk en goed, maar 't stuk kan ik niet maken. In de derde acte is m'n heele intrigue al uit, ieder weet alles, niemand wacht ontknooping. 't Parterre zal opstaan, en zeggen: vroeg thuis van avond. ‘Maak 't dan in drie acten’ zult ge zeggen. Dat kan ook niet. Ik ben en verklaar me, onbekwaam!

Maar... de stukken van de meesters in de kunst, zyn waarlyk ook al heel... zonderling. Wat 'n leegte! Leegte in handeling zoowel als in gedachten. Toch is elke regel van Göthe en van Schiller een citaat geworden. De psalmdichters hebben ook geen klagen. Zie nu eens in de courant die tekst van Ter Haar. ‘De wachters op den morgen.’ De zanger heeft, als hy eerlyk man was, zeker niet verlangd dat die woorden tot hoeksteen zouden worden genomen van een preek. En - ik heb den tekst nageslagen want zie, ik

heb een bybel gekocht - 't is eene herhaling. Maar ter Haar zegt uitdrukkelyk ‘laatste gedeelte’ van 't aangehaalde vers. ‘Ziet eens, lieve menschen, zoo theologisch-knap ben ik, dat ik op dàt puntje van die naald zùlk een toren bouw. Niet op de geheele naald - bewaar me - neen, nog eens, op 't puntje, en dus... ‘tweede gedeelte.’ Ik kan me zoo bedroeven by het denkbeeld dat slordige hoorders thuis zullen vertellen dat de prof^{r}. over het heele vers gepreekt heeft, en dus zyne bouwkunstige bekwaamheid minder hoog aanslaan dan zy verdient! Prof^{r}. van der Hoeven heeft gepreekt over: ‘beginnende van Jeruzalem af.’ Ik was een kind, toen 't gebeurde. Nog doet het my genoegen, dat ik reeds toen niet regt tevreden was met dat kunstje. Ik heb er hevigen stryd om gehad met zyn zoon die myn vrindje was.

Och, ik denk dat ter Haar's gezin het noodige heeft, en by hem is. Ik ril by de gedachte wat ik zou moeten doen als men my voorstelde op die voorwaarde iets te zeggen over... iets. Ik vrees dat ik 't zou aannemen. En als ik later brusque afbrak, zou 't een deugd zyn van myn temperament dat dronkenmans-waarheid uiten zou, niet van myn karakter dat bezweken zou zyn onder al te veel leed. Maar, denk ik dan, als ik

't nu elken zondag; er expres by vertelde: menschen, ik doe 't maar, omdat ik zoo graag; m'n vrouw en kinderen weer wilde zien, bedenk toch dat ik 't niet meen wat ik daar vertel; vergeet toch niet, dat ik u waarschuwde; houd me toch niet voor onopregt... het is niet waar dat *die* toren op *die* naald staat...

Enfin, de keus is my bespaard. Met of zonder torens laat men my zitten. Ik moet dus wel eerlyk blyven, al heb ik er de eer niet van.

Sedert Augustus ben ik bezig geweest met de vlaamsche beweging, 't Was my een moeielyk geval. Ik had er eigenlyk geen sympathie voor. Maar ik wilde me opdringen dat ik er hart voor krygen zou, en dan zou ik indedaad iets waard zyn geweest voor de vlamingers. 't Is niet zoo ver gekomen. Ik kon de voorstellen die ik te doen had, en de plannen die ik maakte, niet openlyk behandelen. Ik was dus beperkt tot de weinigen met wie ik in aanraking was, en - het geheel beoordeelende naar die staaltjes - moet ik de geheele zaak voor een schreeuwerige bluf houden. In clubs, by diners etc., poseert het een mensch zoo'n zaak te dryven. Vaderland, Karel de V^{de}, Gent, bakermat, Artevelde, Sporenslag, niet ontaard, echt nederlandsche dit en dat... ziedaar zoo vele steentjes in allerlei kleur, die

slechts wat cement noodig hebben om een mozaikje te vormen, wat ben je me! Toen ik hun vroeg of ze my hebben wilden... o ja, gaarne. De vlaamsche broeders zouden..... gy weet de rest.

Maar toen ik daarop vraagde: of men my een zeer modest bestaan kon bezorgen voor zooveel arbeid als ik maar eenigszins in staat zou zyn te leveren, was 't antwoord ‘dat de tyd nog niet gekomen was.’ Ook aan 't opzetten van een dagblad kon men my niet helpen. ‘Dat zou volstrekt niet gaan...’

Vier maanden lang heb ik vruchteloos aan die pogingen besteed. Als non plus ultra van offer, heeft een vlaamschgezind millionair my 200 fr. voorgeschoten op lezingen die ik te Gent zal komen houden.

[De Heer Rolin-Jaquemyns, thans minister van den koning van Siam.]

Of ik er ooit zal kunnen komen, weet ik niet, en de man risqueert dus indedaad een offer te brengen aan zyn gloeiend neerlandismus.

Als ik u meer schryf dan gy lust hebt te lezen, is 't spoedig ter zy gelegd, niet waar? Wees hartelyk gegroet met uwe vrouw en kleinen Gideon, het zwaard des Heeren. Och, dat woord

doet me denken aan den compagnon van myn jeugd... 't is bitter.

t.à.v.

Douwes Dekker.

XXXIV.

Keulen, 18 November '67.

Waarde heer Huet, Dank voor alles. Voor de bemoeienis met de redacteur-annonce, voor de offerte omtrent de Revues en voor de *f* 25. Ja, en dan voor uw brief zelf.

Gister den heelen dag heb ik aan u geschreven en inplaats van al die schryvery (indiscreet door uitvoerigheid) zend ik u nu slechts deze paar regels. Goed ik zal de Revues beantwoorden en neem dus uw vriendelyk aanbod aan.

Myn schryven van gister namelyk was één weifelen of 't wel goed was omdat ik door 't refuteren, de aanmerkingen populariseer, en Holland help aan een gewenscht εὑρηκα: 'Zie je, die engelschman zegt het ook.'

Die laatste twee woorden zullen twee leugens zyn. 't 'Het' is niet het 'het' (de javaan wordt mishandeld) en 't 'ook' is niet 'ook', want Holland heeft gezwegen.

Soit! Dan zal ik meteen op die twee leugens antwoorden.

Ik dank u hartelyk voor alles.
Ik wou zoo graag eens iets voor u doen, maar ik weet niets.
Myn vriendelyke groeten aan u drieën.
Uw liefh.
Douwes Dekker.

De friesche courant zal helaas wel een ‘ist’ of een ‘aan’ noodig hebben.

XXXV.

Keulen, 19 November '67.

Waarde heer Huet, Van plan hedenmiddag de revue te verzenden, zag ik hem nog eens in en al de redenen die my gister en eergister deden weifelen, komen op nieuw in volle kracht by my op. Hoofdzaak is dat ik de byaanmerkingen van Mr. Th.L. populariseer, en Holland den schyn van een pretext geef, dat er iets geantwoord is. Ze nemen de hoogdravende litteratuurlof voor zich, en betoogen uit de nietigste aanmerking hun regt om my te verstooten. Ik zou dit a priori kunnen berekenen, doch a posteriori heeft me dat utrechtsche courantje reeds een bewys geleverd. ‘Nu ja... onze litteratuur... etc., maar je ziet toch wel dat Mult. schuld heeft, die engelschman zegt (ook?) dat hy alle Europeanen

slecht, en alle Javanen goed maakt.' Dat is nu wel onwaar, en voor een onpartydig regter zou die aanmerking wel vervallen, maar ik heb geen onpartydige regters. Zoo is er veel. Myn verdediging zou op de mooie litteratuur-zyde geboekt worden, en de punten waarop ik my verdedig zouden gebracht worden op myn debet, als bydrage tot regtvaardiging van den toestand waarin ik verkeer.

- Nu ja, hy lydt gebrek, maar ... zie eens, die engelsman heeft gezegd... dit of dat.
- Hoe weet ge dat? Laast ge die revue?
- Neen, maar 't staat in Multatuli's laatste brochure.

Zóó zal 't gaan. Geloof me.

En er is meer. Ik heb geen (of nagenoeg geen) stukken. Geen Havelaar, geen Vry-arbeid, geen Minnebrieven, en moet pleiten zonder dossier. Telkens als ik zou moeten zeggen dat staat er niet, kan ik noch citeren, noch bladzy opgeven. Zoo zyn er moeielykheden waarvan iemand in gewone omstandigheden, zich geen rekenschap kan geven.

En toch kost het my moeite niet te antwoorden! 't Is om kokend te worden by die laffe praatjes. Het zwygen zal my moeielyk vallen al blyf ik het spreken nadeelig vinden. O, hadde

ik regters ... maar dan ware reeds lang alles anders.

Er is nog een verwikkelings-factor in deze historie. De M.H. wordt, of is, vertaald en men vraagt eene voorrede van my.

Myn god, er staat al een motto voor, en 'n opdragt, moet er nog meer soep by, om ... toch niet begrepen te worden!

Want dat is myn hoofdgrief. Ik kan niet zóó schryven dat ik begrepen word.

Ik houd my veel bezig met wiskunde, en verbeeld me daarover betere boeken ter handleiding te kunnen schryven dan de bestaande. Maar, lettende op de wanbegrippen die ik schyn te moeten voortbrengen, durf ik niet. Als ik meen betoogd te hebben dat a a is, hoor ik dat men daarin gevonden heeft... nu, wat ge wilt. De smart die my dit veroorzaakt is vreesselyk, en indien ik een zelfmoord beging zou 't zeker in zoo'n bui zyn. Niet op z'n kruisgang (geheel sans comparaison) maar toen hy riep: ‘Jeruzalem, Jeruzalem!’ moet Christus 't meest geleden hebben. Dàt woord bevatte voor my, als kind reeds, zyn lydensgeschiedenis... niet de kruisiging. Wat men gewoonlyk zyn ‘lyden’ noemt, heeft hy immers met duizenden ter dood gebragte gemeen? En velen werden erger gemarteld.

Ik kan my voorstellen dat niet begrepen worden dol maakt, letterlyk dol. Ik wantrouw m'n speeksel in zulke oogenblikken.

En nu iets anders. Ik hoop dat het de laatste indiscretie zal zyn van dien aard, want als ik eens hulp noodig had, waarvan 't verleenen onder uw bereik viel, zou ik wel vragen. Neen, ik meen de fidele, verraderlyke, valsche indiscretie die schyvery opdringt.

Toen ik op z'n vraag: van waar hy gekomen was? myn Eduard zei: ‘uit mama's buik, o dat deed haar zoo'n pyn... ik moest er van schreien!’ antwoordde hy: ‘wel, dan zal ik een mooie prent voor haar kleuren.’ En dat deed-i. 't Was een landschap van drie of vier op 'n centime. 't Werd onder Edu's penseel blauw, rood, groen, en dus al mooier en mooier. Toen werd het in aeternam rei memoriam geplakt in 't deksel van de doos die met pruimen uit Nantes was gekomen en niet had kunnen droomen eens 'n naaidoos te zullen worden, met het veelkleurig getuigenis der kinderlyke dankbaarheid voor 't geboren worden (Zoo'n kind is dom, zie Job zooveel: vervloekt de dag etc.) en tevens van de eenvoudige manier waarop 't voorgewend paedagogisch struikelblok der generatie kan worden uit den weg geruimd. Rousseau? Neen, ik heb 't niet van

Rousseau, maar lees veel in 't boek waarin Rousseau las. (Ik beweer dat-i vaak slecht las.)

- ‘Daar is op deze pagina een en ander dat men wel zou willen missen,’ hoor ik den criticus C^{d}. B.H. zeggen, en ‘waar blyft de indiscretie?’ zegt de heer Huet die dezen brief leest.

Nu, 't is vriendelyk dat gy er naar verlangt. Wat m'n omhaal aangaat... dat is myn zaak. Ik heb er nu eenmaal pleizier in, om den beplakten pruimendoos te kiezen tot punt van uitgang om neer te komen op 'n paar honderdtal verzen uit myn verongelukt drama, die ik u aanbied, en die ge zult kunnen voorlezen aan uwe vrouw. Ik vind de verzen, of iets er van, even opregt mooi als Edu z'n bonte prent vond, en - als hy - heb ik op 't oogenblik niet anders. Maar myn verdienste is grooter dan de zyne 1°. omdat ik u niet zooveel schuldig ben als hy aan z'n moeder; 2°. omdat hy voor z'n genoegen kleurde en ik een hekel heb aan net schryven. De hoop op toejuiching van 't geleverde zal wel zoowat gelyk staan.

Een koningin antwoordt op 't zacht verwyt van hare moeder dat ze gister avend zekeren staatsdienaar te lang heeft bezig gehouden.

> [Hier volgt in den brief uit het eerste Bedryf van Vorstenschool: ‘Te lang?
> O neen! En moe? Ik

was niet moe!’ enz., het geheele bedryf, behalve eenige regels die later zyn toegevoegd en uit het derde bedryf: ‘Wat heden liberaal heet zal weldra’ tot: ‘Wie 't loochent, zegge: ik had geen moeder.’]

Zeg nu eens dat ik geen mooie prent voor uw naaidoos gekleurd heb!

Maar geef u toch geen moeite om op al dit geschryf te antwoorden. Waarschynlyk weet ik sommige uwer aanmerkingen op die verzen zelf wel. Al dat parlement is eigenlyk, ook al zegt men de dingen goed, zelden op z'n plaats... misschien nooit, d.i.: een drama is een onnatuurlyk gewrongen ding (de dialoog is leeg of sententieus) en eigenlyk ben ik niet beschaamd dat ik er geen maken kan. Shakespere schynt dit ook zoo te hebben ingezien, maar hy gaf er niet om, of z'n stukken goed waren: als drama. Sprongen en gapingen als hy zich veroorloofde (en die in de natuur der dingen liggen) veroorlooft men nu niet. De kunstrechter (gy byv.) eischt eene betrekkelyke volkomenheid van het product. En dit is billyk. Want wie dit niet leveren kan, moet maar thuis blyven. Maar... dewyl de betrekkelyke volkomenheid niet in de natuur der dingen ligt, volgt hier dan ook uit, dat een goed stuk onnatuurlyk moet zyn. De kunst eischt iets afgeronds, iets compleets, dat de natuur nooit levert. Men

moet de aarde van heel ver zien om haar rond te vinden, en wie zich toelegt op waarheid moet wel hakkelige dingen voortbrengen. Ik ben zeer nieuwsgierig naar uwe novelle. Ik meen u te vereeren door de bekentenis dat ik er een slecht idee van heb. Hoe kunt ge iets verzinnen? 't Is waar, het kan de reproductie zyn van iets dat gy beleefd hebt - En dan begryp ik 't zeer goed - of gedroomd.

Hartelyk gegroet

Uw liefh. D.D.

Geef u geen moeite om te antwoorden. Het zou me waarlyk leed doen als ge om mynentwil lange brieven schreeft, en ook ik zal 't niet weer doen.

XXXVI.

Keulen, 28 November 1867.

Waarde heer Huet, Ik ontving de beide revues, en ben confus over uwe vriendelykheid. Wat al moeite en kosten!

En ook zonder dat ben ik verlegen. Zonder de minste aanspraak op uwe hulp maak ik gebruik van uwen tyd. Schryf ik u niet of weinig dan vind ik myzelf droog tegenover al de moeite

die gy u voor my geeft. Schryf ik uitvoerigermet 'n bedoeling van hartelykheid - dan verwyt ik me dat ik u lange brieven te lezen geef. ‘Ik zou 't niet weer doen’ schreef ik u onlangs. Hoe moet ik 't nu aanleggen?

De moeite en kosten die ge u nu weer om mynentwille getroost hebt, om die revues te bezorgen, eischt toch erkenning.

‘De beste erkenning is dat je er flink op antwoordt.’ Dat zegt uwe welmeenendheid, omdat gy denkt dat myn belang dit medebrengt.

Maar ik ben daarvan niet zeker. Ik ben in staat den schotschen revieuwer grondig te wederleggen. Maar ik meen reeds zooveel grondig te hebben aangetoond, en met welk gevolg? Dat ik voortdurend worstel met gebrek, om niet te spreken van den toestand myner vrouw en kinderen. Indien ik niet binnen zeer korten tyd middel vind om nog wat in leven te blyven (die friessche courant schynt weer afgesprongen te zyn, ik verwachtte het wel!) dan zal ik er niet meer zyn om m'n drukproeven te corrigeren. En waarlyk zoodra ik dood ben, en niemand meer in den weg sta, zal men zelf wel inzien hoe weinig de beschouwingen der revue met de wezenlyke zaak te maken hebben, en hoe - als immer - de kwestie verplaatst wordt. Dat eeuwig verplaatsen

der kwestie is juist wat Holland wil, en ik help daaraan mee, als ik er op antwoord.

In zekeren zin bedroeft het my, dat gy door het zenden dier beide revues schynt te meenen dat ik my verantwoorden moet. Myn god, heb ik alles niet duidelyk genoeg beschreven, verklaard? Is er een speld te steken tusschen de aan D.v.T. aangeboden bewysstukken?

Die bewysstukken zyn daar niet by, zegt ge?

> [Namelyk niet by den *gedrukten* brief aan den G.G. in ruste Duymaer van Twist. Aan den primitieven brief dien Multatuli uit Brussel aan den heer D.v. Tw. zond waren de bewysstukken als bylage toegevoegd.]

1° Ze komen gedeeltelyk voor in den Havelaar en in de Minnebrieven. 2° Heeft men my ooit den triumf gegund ze te laten drukken, door byv. te vragen naar, of te twyfelen aan de echtheid? Heeft men niet door niet-antwoorden my doodgezwegen? (Byna zal 't nu letterlyk waar zyn.)

Wat moet ik meer betoogen, bewyzen? Een feit is weersproken (en ik denk teregt). Myn voorganger is niet denzelfden dag maar (ik meen) den volgenden gestorven.

Hierin heb ik my vergist. Overigens is: 1° niemand opgekomen tegen myne beweringen. 2° De hoofdzaak toegestemd.

Is 't niet onvoorzigtig, door nu my intelaten in gekibbel met 'n vreemdeling over byzaken (hy ook erkent de waarheid der hoofdzaak) holland matière te leveren tot 'n schyn van antwoord, daar juist het niet-antwoorden het eenig regtsprekend vonnis is, dat ik heb mogen erlangen?

Niets is my gemakkelyker dan den engelschman te overwinnen. Maar myn overwinningen kosten my duur. Ze zouden weer by me komen (als geschied is!) met verzoeken: ‘He, schryf voor my ook eens zoo iets!’ Alsof ik pleiten kon òm te pleiten. Een leerkooper vraagde me eens, iets voor hem te schryven over de slechte bereiding van buffelvellen. Een être - ik gloei er nog van - kwam my om een ‘stuk’ vragen, waarin ik zyn regt zou staven op belooning van een apteker dien hy een vrouw had bezorgd...

Dàt win ik met myn schryven!

Ik had om in leven te blyven naar Antwerpen geschreven om daar een lezing te houden, en ontvang geen antwoord. Nu kan ik niet meer heen, al riepen ze my.

Van Maastricht verneem ik dat ik geen keus heb van gevangenis, en dus daar komende - om een lezing te houden al weer! - naar Amsterdam zou moeten gezonden worden. Dit schikt

my niet, want daar ik ook boete moet betalen en geld voor de reis verdienen wilde, moest de lezing het gevangennemen kunnen voorafgaan. Wel wil ik naar Amsterdam (vooral ook om myn uitgever te spreken die sedert maanden my niet verkiest te antwoorden) maar ik wilde er niet gebragt worden. Doch wat 'n vertellingen die u niet aangaan.

Wees met de uwen vriendelyk gegroet van uw liefhebbende
Douwes Dekker.

Zeer toevallig ben ik de Pène's onhoffelyken aanval te weten gekomen.

[In de ‘Indépendance’. Zie hierachter brief XII aan Tine.]

Ik heb dien man geen kwaad gedaan, waarom slaat hy my? Om een courrier te vullen. Hy noemt zich: ‘terreneuve’. (De geheele qualificatie van myn brief aan hem, is alleen om die aardigheid te plaatsen.) Ik zou kunnen antwoorden: Mais, monsieur, un terreneuve est un animal bienfaisant qui sauve sans mordre, tandis que vous vous amusez à mordre ceux qui s'approchent affectueusement de vous, sans rien sauver du tout. Of zoo iets... en meer! Doch waartoe?

't Is niet moeielyk om grappiger of geestiger te

zyn dan een fransche chroniqueur (il avoue que sa ‘tirade’ n'est pas de l'or pur ... heeft hem de Observateur in nickel betaald?)

Ik, stumpert, heb 't voor ‘or pur’ genomen, en ben na de Pène's bekentenis nieuwsgierig eens iets van hem te zien, dat hy voor goud geeft.

Ook schynt hy z'n ‘tirade’ toch zoo heel onpuur niet te vinden, daar hy ze in extenso herhaalt, waarom 't dan ook (met den terreneuve) te doen was.

De Pène blykt een schryver te zyn. In myn gevoel is die benaming een scheldwoord. Ik zou zeer bedroefd zyn als ik ooit iemand had leed gedaan om 'n blaadje te vullen. Myn brief aan D.v.T. heb ik eerst gepubliceerd nadat ik 2½ jaar had gewacht op antwoord. Ook heb ik hem laten verzoeken toch te antwoorden. Hy zei dat die brief zoo mooi geschreven was... precies als de leerkooper en de huwelyksmakelaar.

En dat zou men ook zeggen op myn refutatie van de N. British! De hollanders zouden nog 't front hebben zich te verhoovaardigen op hun ‘letterkundigen’ die den engelschman ‘aan kunnen’.

Aan den heer Busken Huet.

XXXVII.

[Ik maak hier een afscheiding daar in de nu volgende brieven een ander onderwerp gaat voorheerschen. Ook zal ik my veroorloven hier en daar zinsneden in de brieven die voor publicering van geen beteekenis zyn, overteslaan.]

Keulen, 1 December 1867.

Waarde heer Huet, Dank voor uwen brief.

Voor ik verder ga, moet ik u mededeelen dat ik eenige hoop koester (maar dat geschiedde zoo vaak al, en tot nog toe te vergeefs!) op eene verandering in myne omstandigheden, en daarop zal ik terugkomen, na eerst uwen brief te hebben beantwoord.

Ik hoop dat uw onwelzyn niet ernstiger wezen moge, dan nu eenmaal het jaargety medebrengt. Wat blyven er weinig maanden over waarin men dit niet zeggen kan! 't Is toch eigenlyk onbillyk dat de ruimte tusschen wieg en graf ons als een compleet leven wordt toegerekend! Ik voor my heb niet te klagen, maar - zonderling - ik vrees dat ik tol zal moeten betalen, zoodra ik eenmaal wat minder geagiteerd leef. Behalve myne oogen voel ik my gewoonlyk wel. (Eens vooral, ik heb geen lust om myn zinnen correct te maken. Ik weet wel, byv. dat die laatste niet deugt, gy man van betrekkelyke volkomenheid.)

Handelen? die koningin? Precies! Zoon drama is een praat-kollegie, waar wysheid in woorden verkocht wordt. Daarom deugt het ook niet. Waar ik actie wil aanbrengen, word ik gezocht. Ik verklaar me onbekwaam. Ik kan alleen wyshedens verkoopen, en ikzelf roep myn creaturen toe: gut mensch, schei uit, wy weten 't al! Maar ik houd de dictie voor goed.

Hoe dit zy, het ligt daar onaf. Reeds had ik naar Maastricht geschreven om een avend (waartoe het afgewerkte meer dan voldoende is, ja beter dan een geheel. Ik zou er by verteld hebben, dat en waarom ik 't niet kan afmaken; bovendien drie acten voordragen is al zwaar

genoeg.) doch zie, ik heb Maastricht afgeschreven al had ik dan 't geld hoog noodig. Ik wacht op iets, en 't mindere moet voor 't meerdere wyken.

Vertaling van Max Havelaar in 't duitsch, hier te Keulen! Kyk, dat moet ik, Keulenaar, die opgeschreven sta voor 5 thal. 10 sgr. stadsbelasting, van u, Bloemendaler, hooren! Ik wist van niets. Eens, lang geleden, heb ik den hoofdredacteur Kruse

[van de Kölnische Zeitung.]

een bezoek gebragt. Hy ontving me... hoe zal ik zeggen? Ik beweer menschkunde te hebben, maar bezit volstrekt geen gaaf om een mensch te beoordeelen. Menschenkennis heb ik niet. Kruse ontving my vriendelyk, gutmüthig ‘lief’. Wat wil je meer? Ei, hy ontving me niet als redacteur van de Kölnische Zeitung, niet als een polemische persoonlykheid. Een voorbeeld, dat ge, hoop ik, curieus zult vinden. Daar ik proberen wilde hier iets te verdienen verzocht ik hem in den kring zyner kennissen een avond te arrangeren waarop ik in het fransch iets zou voordragen (unentgeltlich, natuurlyk) om daarnaar te beoordeelen, of ik hier op die wyze publieke voordrachten zou kunnen houden. (Ik sla nu over waarom ik 't niet in 't duitsch wilde doen.) In

een zeer beleefd vriendelyk briefje antwoordde hy my, dat het hem zoo erg speet dat hy en zyn kring geen of niet genoeg fransch verstond, om aan myn verzoek te voldoen. Meen niet dat hierin een modest-bemanteld refus lag. Neen. Ik bezocht hem daarna in zyn zeer respectablen huiselyken kring, en hy overlegde in myne tegenwoordigheid zeer goedmoedig alweer, met zyne vrouw de bezwaren van myn voorstel. Zy was het volkomen met hem eens, en ik bemerkte duidelyk, dat hy de eenvoudige waarheid gezegd had. Hebt ge nu begrip van zoo'n gebrek aan cosmopolitisme op zyn standpunt?

Daarna heb ik met de Kölnische volstrekt geen aanraking gehad, en nu hoor ik van u dat Grieben den M.H. vertalen wil! En in feuilleton nog al! Dat zou me spyten, en ik begryp niet hoe men die wyze van uitgave kan kiezen voor dat boek. Als feuilleton zal 't er zot uitzien, dunkt me. Wyn - of azyn, als ge wilt - met theelepeltjes! 't Zal ungenieszbar zyn! Maar ik ben een groot schryver... dat is maar zeker. De wereld gewaagt ervan, en de wereld maakt zich bespottelyk, daar zy zelve het draaiend bewys levert, hoe ik niet schryven kan, zóó dat ik - by benadering zelfs - begrepen word. In Indië vry arbeid... ik heb er niet aangedacht!

In Holland anarchie, mobbocratie etc.... ik denk er nog minder aan! Al was ik een geboren jonker, dan kon ik niet meer hekel hebben aan 't plebs, en zelfs aan zekere burgerlykheid. Toch heeft men dit alles uit myn schryven weten te halen. Dit zal dan toch wel een eerst vereischte zyn van een schryver, dat hy verstaanbaar zy, niet waar? Ik zelf heb gezegd: ‘het is een wetgever (schryver, apostel etc.) niet geoorloofd verkeerd begrepen te worden’ en daar blyf ik by. Dit zeg ik ook van zoogenaamd genieschap. Wie niet kan dwingen tot erkentenis dat hy een genie is (laat de definitie nu maar dáár) is het niet! etc. Doch gy weet dit alles minstens zoo goed als ik.

Uw ‘Idee’: herhaling is een onmisbaar ingredient van elk apostolaat, vind ik puntig en toch waar. Wel wist ik het, maar ik had de daarin liggende waarheid alleen van de bittere zyde bezien, zóó namelyk: dat leugen zich tot waarheid maakt, (of als zoodanig weet te doen gelden door herhaling. Zie myn parabel van Hassan en Aoeled.) De leer dat dan ook iemand die waarheid zoekt, zich die taktiek moet eigen maken, heb ik niet toegepast. Dat is eene fout. Maar... maar... 't is zoo vervelend! En de juistheid van uwe spreuk volkomen toestemmende, moet ik

zeggen, dat my waarschynlyk het aanwenden zwaar zou... of zal vallen.

't Zal me benieuwen of Grieben my om noten vraagt, en om de herstelling van de door Van Lennep eigenmagtig veroorzaakte..... ik meen die vervloekte puntjes voor namen! Hoe laf, niet waar? Dat heeft veel schade gedaan. Daarin is iets verbloemds, iets vreesachtigs, iets valsch's (daar hebt ge nu eene betrekkelyke volkomenheid van esses en ch's!)

De wereld gewaagt er van, zei ik, ja! Niet van myne betr. volkomenheden, meen ik, maar van dat boek. Want zie... tusschen Keulen en Parys, daar ligt de weg naar... Edinburg, waar ook een vertaling ter perse ligt, en wrel by Edmonstone en Douglas, den uitgever der N.B. review. Die heeren vraagden me om een ‘preface’ en noten. Noten gaf ik. Preface niet. Maar ik beloof een epiloog. En ik ben benieuwd hoe dat wezen zal, of ik daarin iets goeds zal kunnen zeggen? Dat moet nu de regering weten. C'est à prendre ou à laisser.

Daarop namelyk berust nu myn hoop, dat ik myn vrouw en kinderen zal terug krygen, en daarom ben ik wat zenuwachtig! Ik ben er over in onderhandeling, zeer serieux.

Wel wat sanguinisch - maar toch niet zonder

grond - dacht ik voor drie dagen reeds naar den Haag te kunnen gaan. Nu, ze zyn wat langzaam - ze hebben geen vrouw die bloed spuwt en rust behoeft - maar de onderhandeling duurt voort, en... ik heb hoop! Wees zoo goed hierover geen woord aan iemand te zeggen. Het moet niet eventeren voor 't klaar is.

Vóór den uitslag schryf ik niets. Noch prefaces, noch refutatien. Zelfs die slechte de Pène (Indépendance van Zondag 8/d) krygt geen oorveeg, dien ik toch zoo heel gemakkelyk geven kon. Ik wacht! En als [als doorgehaald] INDIEN ik klaar kom, maak ik zoo spoedig mogelyk een uitstapje naar Bloemendaal om u een en ander te vertellen, en u mondeling te danken voor uw fidelen bystand. Ik hoop myn bulletintje voor den Haarlemmer te mogen aanhouden, al werd ik millionair of zoo iets. Ik heb er zoo'n steun aan gehad! En bovendien, al slaag ik, dan zou ik nog lang vry arm blyven, wyl ik enorm veel heb aftedoen. Doch dat is niets, er zou brood zyn, en rust voor de toekomst. Ik heb nu twaalf jaar gezworven. O, hoe poignant zou 't boek zyn dat ik daarover zou kunnen schryven, als ik schryver en 't publiek zulk een boek waard was. Ik hoop het niet te proberen.

Daar hebt ge nu allerlei vertellingen voor uwe ‘vrye uren’. Pleizierig!

Gy hebt my waarlyk een groot genoegen gedaan met de (in Holland) courageuse erkentenis dat ik scheen te weten wrat ik deed. Deze betuiging trof my, en ik hoop uw oordeel eer aan te doen. Juist is het! Ik ben geen dolleman. Myn tegenzin om in Revues aan den weg te timmeren stond in verband met de mogelykheid om anders, beter uitgerust, deel te nemen aan den stryd. Ik beken dat er ¾ toeval meewrerkt, want al voorzag ik stoornis in de staatsmachine, ik voorzag niet dat men te 's Hage zoo spoedig en in die mate, behoefte hebben zou aan iets anders dat ik leveren kan, of waartoe ik iets kan bydragen. Dat ‘men’ trachten zal my zoo goedkoop mogelyk te krygen, met misschien gepremediteerd plan my ter zyde te zetten, zoodra alles weer op de rails is, verwacht ik. Maar dat is niets. Wie dan leeft, moge dan zorgen. Ik heb hun geschreven dat myne vrouwr lydend is, dat myne kinderen behoefte hebben aan myn opzigt, dat ik dus spoed eisch. Als myne vrouw bezwykt zal 't te laat zyn. Ook geef ik niets toe. Het woordje ‘ik’ wordt tot vervelens toe gevolgd door: ‘die myn pligt gedaan heb.’ Soms met tegenstelling van; ‘zy, gy of hy... die hun pligt niet gedaan hebben’ etc.

Ik zit al sedert 3 dagen te denken, hoe ik uw

stuk in den Nederland op een gepaste wyze aan den man zou kunnen brengen. Myn exempl. is my te Gent ontfutseld. Maar dat is het ergste niet. Het moest niet naast Mr. Grams snuifdoos gestaan hebben, en het is een groote schade voor my, dat men u geen overdrukken gezonden heeft. Het geheele stuk is voor my van belang, ook zelfs zonder de allerlaatste opmerking.

Ik zeg ergens in een brief aan de regering, dat het zoo vreemd is dat men my by voortduring ignoreert, daar toch die verhooging van tractement aan inl. hoofden... etc. Nu, tot appui daarvan, had ik zoo gaarne uw stuk. Wat zou het kosten en hoeveel tyd zou het vorderen, die overdrukken te maken? Apart uitgegeven (HUET over MULTATULI) zou het den uitgever dekken in zyn kosten. Daarvan ben ik zeker. Wilt ge er eens over denken?

Saturdagavend.

Och ik heb zitten soezen voor den kachel en me in 't hoofd gehaald dat ik reeds ontelbare malen hoopte, doch altyd te vergeefs! Zal 't weer zoo wezen? Ik meen te bemerken, dat zy niet ongevoelig zyn voor het naschrift in de schotsche uitgave. Men vraagt me of ik het cultuurstelsel niet bestryden zal? Ik antwoordde niet te vatten, hoe zy op dit idee kwamen, daar

ik nooit tegen dat stelsel, maar wel tegen leugenachtige vryen-arbeid heb geschreven, dat het kultuurstelsel een zeer schoone zaak is (een klein catholicisme, dat ik óók zoo mooi vind) dat ik slechts binnen den kring myner bevoegdheid, en naar den letter myner instructie, was opgekomen tegen verregaande misbruiken (die echter toevallig noch met vry-arbeid, noch met kultuurstelsel iets te maken hadden) etc.

Ik beb den 26sten november geschreven wat er naar myn inzien gedaan moest worden; dat deed ik vroeger voor 3, 4 jaar nog eens, doch toen zonder gevolg. Deze keer, o wonder boven wonder, schynt men notitie van myn schryven genomen te hebben, althans ik kreeg beleefd antwoord. La mouche et le coche? Precies, of liever: precies-niet, want ikzelf haal die fabel aan, en zeg er by: ik ben geen mouche! Komiek he? Ook zeide ik dat die allusie hier niet paste, wyl er in de fabel spraak was van een wagen die berg-op ging.

Maar in weerwil van dat alles, ben ik nog ver van klaar. De lezing te Maastricht heb ik er aan gegeven en die had ik noodig gehad. Ook wil ik in den Haag geen arrhes vragen, om my niet te binden; en zy van hun kant kunnen niet begrypen of denken er niet aan

dat men verlegen zit om wat hun nietig moet voorkomen. Wel heb ik geschreven dat ze, indien ze willen dat ik daar kom, my geld moeten zenden. En ook dat myn gevangenis vervallen moet. Nu dat zal wel, denk ik.

Wilt ge er goed aan denken dat alles wat ik u schreef over die haagsche onderhandelingen geheim moet blyven? Ook zonder byzaken is 't de vraag of ik reusseer, maar als 't opspraak geeft vóór den tyd, slaag ik zeker niet.

Hartelyk met de uwen gegroet van
Uw liefhebbende
Douwes Dekker.

[Van dezen brief van 1 december tot dien van 31 december is een gaping in de overigens zoo trouw bewaarde correspondentie van MULTATULI aan Huet. En juist in dien tyd was de briefwisseling zeer druk. Om den loop der gebeurtenissen te kunnen volgen, treft het goed dat er brieven aan Tine van dezen tyd zyn bewaard gebleven. De eerste die hier volgt, en die een halve maand ouder is dan de laatste brief aan Huet, is niet volstrekt noodig in dit verband; ze wordt echter opgenomen, daar de algemeene toestand er uit blykt.]

Aan mevr. Douwes Dekker - van Wynbergen.

XI.

Keulen, 12 November [1867].

Lieve beste Tine, Ja, ik heb Stéfanie's brief, en

nu vandaag ook jou brief en ik ben er eigenlyk bedroefd over, want ik zie als hoofdzaak in die verandering niets als dat jy, die rust en kalmte noodig had (zooals je by de invitatie naar Milaan beloofd was) nu veel zorg en moeite hebben zult. Je hoest, dat is my het voornaamste in de zaak en daardoor valt alles wat anders goed zou kunnen zyn, weg. Ik ben zeer ongerust!

Vraag je nog wat ik deed en doe? Ik tob en lyd. Tot in myn slaap toe zoek ik naar middelen om je terug te krygen, en daarop nu te hooren dat ik, omdat ik iemand heb die je remplaceert, als het ware berust in de onnatuurlyke scheiding is wel hard. Dat je omtrent my niet goed ingelicht bent door Stéfanie die gehoord had ‘dat ik by elken uitgever geld kan krygen voor myn schryven’ (hetgeen doodeenvoudig een leugen is) begryp ik heel goed. Stéfanie heeft bovendien een zonderlinge wyze van voorstelling. In haar brief over de school Lecomte spreekt ze over je ‘benoeming tot directrice’ alsof je gered was! Ze roert slechts even, terloops, je gezondheidstoestand aan, alsof dat byzaak was en of niet juist de beslommering waarin je nu geraakt bent (zonder geldelyk voordeel, dat je dan toch waarachtig wel noodig had!) je nadeelig wezen zal. Ik ben zeer ongerust. Al had je nu *f* 6000 's jaars,

dan nog kan dat immers zoo niet blyven, daar je borst lydend is. O god 't is zoo bitter. Je bent niet op die conditie naar Italie gegaan! Stéfanie schryft er over alsof je gered bent. Heel natuurlyk, die invitatie naar Italie moet met goed gevolg bekroond worden... al ga jy dan ook te gronde! Ik blyf er by dat jy niet anders doen kon dan te gaan, maar noodlottig is het! De scheiding zou zoo lang niet geduurd hebben als je in de buurt had kunnen blyven. Er was slechts één reden die het wettigde, dat was jou welzyn en dat van de kinderen. En dat is wat de kinderen aangaat slechts gedeeltelyk, en wat jou aangaat in 't geheel niet bereikt. Voor my is het overigens van een noodlottigen invloed geweest. Honderdmaal is 't voorgekomen dat ik had kunnen proberen ons huisselyk interigten, maar nu was er voor eene hereeniging zooveel noodig dat er geen beginnen aan was. Intusschen wordt overal dat zyn van jou in Italie my verweten en ik ga er onder gebukt. Meen niet dat Mimi ooit een bezwaar was. Zy heeft me in 't leven gehouden, en duld nu sedert jaren de grootste ellende met meer moed dan ik den laatsten tyd had.

Die toespeling in je brief is wel bitter voor me. Maar 't komt omdat jy niet weet hoe ik tob. Ik myd het schryven daarover, en dit is natuur-

lyk want je begrypt hoe het my smart je eigen leed te vermeerderen door verdrietige brieven. Ook is het meedeelen van tobbery, die dagelyksche afwisseling van hoop en vrees en eindelyke mislukking, zoo bitter. Dan lyd ik het geledene nog eens. Daar heb je nu byv. de vlaamsche zaak. Naar myn beste weten heb ik geschreven om de menschen optewekken my te gebruiken zoodat ik jou en de kinderen kon terug roepen en ons in Belgie een vaderland verschaffen. Gedurende al dien tyd was ik altyd à la veille om van gebrek om te komen, en god weet hoe ik 't gemaakt heb om te kunnen wachten. Dikwyls telde ik den tyd dien ik nog leven kon by uren. Als ik drie dagen verblyf en voedsel voor my had was ik bly. Nu, na al myn geschryf daarover, na alle praatjes van sympathie wil men *niets doen*. Dat heeft my bezig gehouden van augustus af! Wat ik van dien tyd af geleden heb is niet te beschryven. Als ik 's avends te bed liggende aan jou en de kinderen denk gaat er een schok door my. Met geduld en overleg (en altyd in vrees dat ik niet in leven blyven kan tot den uitslag) heb ik myn best gedaan, de slotsom is oreweest dat ik met moeite fr. 200 voorschot heb gekregen (van een milionair) voor een lezing die ik te Gent zal komen houden!

Na zoo'n mislukking, zak ik weer in elkaer, en ik heb tyd noodig om wat te bekomen. Zoo is myn leven, en je doet my verwyten!

Ik zit in den brand met den brief van Stéfanie. Ik mag om jou en Edu niet zeggen hoe ik over alles denk, en ik ben woedend over die invitatie naar Italie. Ook beschouw ik nu, haar ophemelen van de zeer verdrietige zaak met die school, als gemaakt om zich te dekken, alsof de reis naar Italie toch een verstandige zaak was geweest! Jy moest het aannemen. Je kon ook niet weten dat er zoo weinig ernst was in de betuiging om je rust te verschaffen. En dat kon ik ook niet weten. Och, ik was zoo bly! En nu, nu ben ik meer ongerust dan ooit!

Stéfanie zei me dat ik je toch vooral geen bedroevende brieven moest schryven, want dat was zoo nadeelig voor je gestel, o god, hoe vreesselyk. Is dat nu domheid of spotterny? In allen geval is 't wreed.

Dat Edu gedropen is doet my genoegen. Je begrypt wel hoe ik 't meen. Het is beter voor hem dan toejuiching. Dat is de pest voor zyn karakter. Ook daarover ben ik verdrietig gestemd. Dat missen van de kinderen is al te wreed. En die lieve Non! O god, ik mag er niet aan denken. En men wil dat ik boeken schryven zal? Dat zou

men niet vorderen van iemand die hoofdpyn had; maar smart begrypt men niet.

Myn drama moet ik nu trachten aftemaken. Maar 't deugt niet en 't zal niet gaan. Bedenk dat ik altyd ‘heel mooi’ moet schryven. Als myn werk (in zulke omstandigheden voortgebragt!) maar middelmatig is, ben ik ook de renommée van schryven kwyt, en dan heb ik totaal niets meer. Je zoudt eens zien hoe gauw ieder over my heen zou vallen die nu niets durft tegen my schryven, zoodra ik iets middelmatigs had geleverd. Ik heb nu de keus om of niet te schryven en myn roem te bewaren met honger, òf wel te schryven en dan myn roem te verliezen, wat ook geen brood geven zou. Ik vind dat ik het weten moet of ik iets te schryven heb. Waarom bevalt Stéfanie niet? Ik raad haar aan om eens een twreeling ter Avereld te brengen. He ja, dàt zou goed zyn, dat ‘zou’ ik doen in haar geval. O, die zouers! Iemand die my 't schryven wil opdringen waar dit niet voortkomt uit myzelf toont dat hy nooit een letter van myn geschryf begrepen heeft.

Zeg, zou 't niet kunnen dat jy mondelings bedankte voor den brief? Ik zie geen kans om myn bitterheid te verbergen, want ik kan niet laten jou gezondheid hoofdzaak te noemen. Aan den

anderen kant zou 't niet antwoorden onbeleefd kunnen schynen en dan is 't min goed om Edu. O 't is zoo moeielyk.

Myn hoofd is suf.

's avonds laat.

Kyk hoe gek, daar liet ik dezen brief liggen omdat hy zoo verdrietig was, en daar lees ik in den Haarlemmer dat men een redacteur vraagt voor een blad. Ik schryf er over, en sluit nu in haast.

Dag lieve beste Tine. Dag onmathematische Edu, dag lieve Non. Dag beste beste kinderen.

XII.

Keulen, 30 November 1867.

Lieve beste beste Tine, Verbeel je, ik ben daar in een nog al groote spanning, waaruit ik moet trachten iets goeds te scheppen.

Sedert een paar maanden houden zich engelsche en fransche revues met my bezig. In Holland bluffen ze er op dat ‘de nederl. letterkunde’ in 't buitenland de aandacht begint te trekken. Ze eigenen zich den lof toe, maar... gooien my de aanmerkingen naar 't hoofd.

Nu staat er in de North british review een stuk waarin liberalismus en behoud in myn zaak gemengd wordt. Dit stuk is overgenomen door

de revue brittanique. Goed, alles zou antwoord vereischen. Maar hoor verder.

De Pène, door al dat geschryf zich herinnerende dat ik hem in 1860 geschreven had, en zeker niet wetende hoe hy z'n zondagscourier zou vullen, maakt my ridicuul, puur alleen om aardigheden te verkoopen, en niets is makkelyker dan hem z'n loon te geven. Zóó beantwoordt hy myn vriendelyken brief van 1860, en de toezending van een Havelaar. Dat vereischt dus ook antwoord.

Maar... ik beoog jou en de kinderen weer te hebben door het vinden van iets vasts. Je weet hoe ik, vernemende dat er een redacteur gevraagd werd, door Huet daarnaar heb laten informeren. Sedert twaalf dagen hoorde ik niets daarvan. Ik gis dat ze een partyman noodig hebben. Maar... iets dergelyks zoekende, ben ik en peine over de beantwoording dier buitenlandsche dingen, wyl ik daarin over Holland sprekende my alles afsnyd. Ik ben daarover in drukke correspondentie met Huet, die wèl wil dat ik antwoord, schoon ik hem duidelyk heb uitgelegd dat ik, voor ik weer alles tegen my inneem jou en de kinderen terug wou hebben.

Dat is een deel van de complicatie.

Nu n°. 2. Voor veertien dagen raakte ik in

correspondentie niet zekeren heer Nahuys in Holland, die zeer enthousiast voor myn zaak is. De arme jongen had my reeds voor jaren geschreven, maar ik antwoordde niet. Toch hield hy vol, en weinig of geen engelsch verstaande, heeft hy in Engeland weten te komen, is daar by de telegrafie geplaatst en heeft nu in Holland terug den Havelaar vertaald, en werk gemaakt van een uitgever. Juist heden kryg ik een brief van hem dat hy geslaagd is, na veel moeite. En reeds voor acht daag vraagde hy my een voorberigt. Maar ik kon dat niet doen, alweer omdat ik my daardoor alles in Holland afsnyd. De uitgever berust er in dat ik geen préface geef, wat hy verzocht had en de goede Nahuys schryft me juist vandaag op de definitieve toezegging van die firma: hoerah, hoerah het zal verschynen, en de Hollanders zullen de waarheid over zee hooren! (let wel dat ik de vertaling liet begaan, maar om my niet te brouilleren geen préface wou geven. De vertaling kan buiten my om geschied zyn, zooals dan ook eigenlyk waar is.)

Maar nu n°. 3. In Holland liggen de kamers weer overhoop met het ministerie. Voor vier dagen schreef ik een brief aan Rochussen. (Je weet hoe boos hy my schreef toen ik te Parys was.) Ik zei dat zyn bittere toon van toen my

niet zou beletten hem een goed hart toe te dragen, noch hem een voorstel te doen indien 't my voorkwam dat het algemeen belang dit vorderde.

Eigenlyk had ik geen idee dat hy me zou antwoorden, en zie, juist vandaag gelyk met de aansporing van Huet om de revues flink te beantwoorden, en met den brief van Nahuys dat de schotsche uitgever 't doen zal, hoe gek alles samenloopt, juist vandaag schryft me Rochussen:

Ik heb uwen brief van eergister uit Keulen wel ontvangen, en haast me dien te beantwoorden.

Ik erken in u veel talent en originaliteit, ik heb u steeds voor een eerlyk man gehouden. Myne grieven tegen u waren hoofdzakelyk: 1°. Uwe te groote opgewondenheid. 2°. Uwe aan myne rigting tegenoverstaande rigting op koloniaal gebied. Is de brief welke ik u naar Parys schreef eenigszins bitter geweest, dan was het omdat de voorgenomen vertaling van uw werk in het fransch my onaangenaam was.

Maar wat er van dit alles ook zy, ik ben overtuigd dat uwe pen invloed op de openbare meening heeft en gevolgelyk een steun voor de regering zou zyn. ‘Ook ik heb getracht den graaf van Zuylen te steunen. (Zyn schoonzoon, de minister, die nu met de Kamer overhoop ligt, en volkomen in zyn regt is. Nooit heeft een minister

zich zoo verdienstelyk gemaakt. Die man heeft wat GEDAAN. Limburg vry van Pruissen. Luxemburg verlost van pruisisch garnizoen, en... vrede weten te bewaren, wat 'n dubbeltje op z'n kant was! Toch wisten de kamerbabbelaars alles beter.)

... en heb er blyk van gegeven door, ofschoon ongesteld en tegen het verbod van myn doctor in, naar de kamer te gaan om voor zyne begrooting te stemmen.

Of hy aan 't bestuur zal blyven is my onbekend; op dit oogenblik bevindt hy zich met den min. van binnenl. zaken op het Loo by den Koning. Blyft hy aan, dan zal ik hem uwen brief mededeelen, en de strekking daarvan aanbevelen mits... ik voeg er dit uit eerlykheid by, ge u verbindt het koloniaal kultuurstelsel niet te bestryden. Verdediging daarvan vraag ik niet, omdat ik van niemand zou eischen tegen zyne overtuiging te spreken of te handelen: iets wat ik vertrouw7 dat gy ook niet zoudt doen.

Mogt UED. my nader wallen schryven, doe het dan gerust. Het zou byv. welligt nuttig kunnen zyn, zoo UED. my eens meer bepaald opgaf op welke wyze en onder welke voorwaarden ge uwe hulp zoudt wallen verleenen.

Met hoogachting enz.'

[Gedurende de correspondentie heeft de heer Rochussen MULTATULI verzocht zyn brieven te verbranden, en deze heeft dat, ofschoon met leedwezen, gedaan. Ook de brieven van MULTATULI aan Rochussen moeten vernietigd zyn, want toen ik er naar informeerde, antwoordde my de heer Rochussen, de zoon, dat in de nalatenschap van zyn vader geen brieven van MULTATULI waren gevonden.]

Die brief is lief en kàn leiden tot een mooie aanknooping. Maar nu begryp je dat ik erg in den brand zit met al de eigenlyk op my genomen schryvery die dat weer verstoren zou. Ook weet ik niet regt hoe ik van R's goeden wil gebruik zal maken. Dat heet: welke vorderingen. Voorloopig heb ik hem van middag bedankt voor z'n brief en zal morgen uitvoeriger schryven. Ik zal hem zeggen dat ik jou en de kinderen weer wil hebben. Zyn voorwaarde over Kultuurstelsel is diplomatiek, en is my een bewys dat van Zuylen (volgens R's oordeel) my zal kunnen gebruiken. R. namelyk weet beter dan iemand dat ik vóór het stelsel ben, tegen Vryen-Arbeid, zoo goed en sterker dan hy. Het is een diplomatische manier om een voorwaarde te stellen die geen bezwaar is, om zich niet zonder voorwaarde te verbinden, 't Wil zeggen: ‘gut, we nemen je niet omdat we in den brand zitten (dat is juist wèl zoo!

In Holland is alles precies zooals ik voor jaren voorspeld heb) neen, alleen omdat je nu 't kultuurstelsel wilt helpen verdedigen.' Zie je, myn belofte (die ik gerust geven kan) moet dan gelden als een offer van myn zyde. Ik ken dat.

Hoe dit zy, ik heb reeds geschreven dat hy daarop rekenen kon, en in gemoede. Dat ik woedend was over de neuswyzigheid van de kamer die het regeren belette, en helpen wou om den koning weer *koning* te maken. 'Hy moet ook in 't staatkundige de kracht hebben om een nacht op den dyk doortebrengen,' (zooals by den watersnood) etc.

Maar let wel: morgen moet ik weer schryven en condities opgeven. En nu kryg ik juist berigt van 't lukken der vertaling! Alles op één dag!

En er zyn nog meer complicaties. Ik heb 't heel schraal en schreef naar Antw. of ik daar voor geld een lezing kon houden. Sedert 14 dagen wacht ik vergeefs op antwoord. Voor drie, vier dagen schreef ik naar Maastricht om daar voor geld te lezen, schoon dat bezwaar in heeft, wyl ik in Holland komende, eerst in de gevangenis moet. Maar dat wou ik juist afdoen want het geneert my in m'n bewegingen. Ik ben dus daarover in besprek en heb (àls Chateleux een avend voor my bespreken kan, de nood is hoog!) om

te animeren het onderwerp opgegeven: ‘Eenige opmerkingen over dramatische litteratuur, gevolgd door de voordragt van drie acten van een drama.’ Ik moet wel zoo iets doen om te trekken. Als ik nu daar klaar raak, als ze me laten lezen voor ze my in de gevangenis zetten, dan stuit ik op een nieuw bezwaar. In 't halve drama dat ik voor te dragen heb, komt een bespottelyke koning voor, die in plaats van de ware belangen des lands te behartigen, zich bezig houdt met lappen en banden etc. van uniformen. Dat jureert nu natuurlyk weer erg met de onderhandeling met R!!

En by dat alles schaarste van geld! Myn doel was met die zeer attrayante lezing heel Holland rond te gaan om geld te zamelen om jou te kunnen laten komen. Ga nu eens na hoe alles zamenloopt!

Het ereste is dat ik niet wachten kan. De nood dringt zoo, en dan moet ik dikwyls anders handelen dan ik wou.

Ofschoon nu dit alles een warboel is, en ik niet weet hoe ik er party van trekken zal, is er nu toch iets roering, en dat wou ik je gauw schryven. Dag beste Tine, dag lieve lieve kinderen.

't Zal nu de vraag zyn of en hoeveel invloed Rochussen op van Zuylen heeft, en of van Z. durft?

Myn voorstellen zullen zyn dat de koning de kamers wegjaagt, en de lamme grondwet verandert.

XIII.

Keulen, 6 december 1867.

Lieve beste Tine, Hoor eens, er is een schyntje van licht! Ik ben bang je te veel hoop te geven, maar ik mag toch niet verzwygen dat er hoop is. Ik ben in onderhandeling met de regering. Myn vordering is dat ik in staat moet gesteld worden jou en de kinderen weer te krygen. Daar ga ik niet af. Ik ben beleefd maar forsch in myn eischen. ‘Men’ wil diplomatiseren. Gister schreef ik: ‘Het is in 't belang der regering van myn lans een vlaggestok te maken.’

Je moet weten dat Holland in nood is. Ieder erkent dat er een sterke poging moet gedaan worden om den boel in orde te brengen. De kamer moet weer ontbonden worden, en 't zàl geschieden. De couranten weten 't nog niet, maar 't was myn voorstel, en Rochussen schryft me dat het waarschynlyk geschieden zal. Dan zal de roering onbeschryfelyk zyn en de regering zal moeite hebben zich staande te houden. Nu, ik wil haar helpen. R., (schoonvader van den eersten minister) schryft my:

‘Zoodra het *zeker* is (de kamer-ontbinding) spreek ik met graaf van Zuylen en welligt met een paar andere ministers over uwe aangeboden hulp, en doe dan uitkomen dat dit eene kracht voor hen zal zyn. Ik schryf u dan nader.’

Ook vraagt hy, ‘wat er gedaan moet worden om my te verlossen van die amsterdamsche historie?’ (Vonnis, gevangenis en boete). Wel, die zaak annulleren, dat is al heel makkelyk.

Hy weet dat de Havelaar te Edinburg ter perse ligt, en dat de uitgevers my vragen om een naschriftje. Ik heb hem geschreven dat het nu van de Regering afhangt hoe dat naschrift zyn zal.

Dus lieve hart, je ziet ik weer me als een oud konyn. Lang kan de beslissing niet uitblyven. En de regering en ik hebben reden tot spoed. Mogten nu de ministers (die echter onder R. staan, hy is het hoofd op 't oogenblik) uit domme koppigheid my versmaden... lieve Tine, dan kan ik 't niet helpen. Ik heb gedaan wat ik moest.

Ik beken dat ik hoop. Ik wist dat Holland in de war zou loopen, het kon niet anders, en ook dat men dan zou omzien naar frissche krachten. Ik ben te zenuwachtig om je alles uitteleggen. Ik hoop, ik hoop ditmaal. Ik droom van een schoone triomf, en dan kryg jy je aandeel!

XIV.

Keulen, 14 Decr. 1867.

Lieve beste Tine, Ik heb je brief van den 9^{den}. Nu, toen had je myn laatsten van (ik meen) den 6^{den} nog niet. Nu is jou brief wel melancholiek, maar ik troostte my een beetje dat je een of twee dagen daarna wat opgebeurd worden zou. Nu, de zaken staan vry goed.

Een ding is lastig. Veel dingen gaan langzamer dan ik graag wou. Dat kan ik niet veranderen. Maar op een goeden weg ben ik. Ik begryp zoo dat je zit uittekyken. Myn vordering is dat ik jou en de kinderen weerkryg, op die conditie zal ik ze helpen.

Helpen zeg je? Ja! Wat ik sedert jaren gepredikt heb, schynt nu te blyken. Je hebt geen begrip van den toestand waarin Holland verkeert. Ze zyn in een Babylonische verwarring. En R. erkent ronduit dat ik een groote steun zou wezen. Hy heeft het my nu al wel driemaal geschreven. Wat zyn wil aangaat was ik al hersteld, en jy met de kinderen in den Haag. Hy is zoo voor my als ik nog nooit iemand gehad heb. Hy is... om hem een zoen te geven. Die oude man schryft my allerliefste brieven, en spreekt met de ministers over myn herstel. Doch... hy zegt dat hy moe

en oud is, en niet meer alles kan doordryven. Ook wil hy niet meer te veel op zyn horens nemen. Hy klaagt dat zyn geheugen weggaat, etc.

Ik namelyk heb er op aangedrongen dat hy de teugels der regering zou vatten, en de kamer wegjagen (een beetje zooals Bismarck in Pruissen). Dat wil hy wel zien geschieden - en graag! - maar zelf is hy te oud, zegt hy. 't Heeft dan ook veel in zich. Goed! Wat moet er dus geschieden? De andere ministers moeten het doen, en ik hoop ook dat het er door zal gaan, schoon de zoogenaamde liberalen erg daartegen schreeuwen. Als R. het er door krygt, moet de tegenwoordige minister aanblyven, en (dit is nu de hoop) my herstellen. R. wil het. Ik ben overtuigd van zyn goeden wil. Zyn brieven zyn allerliefst. Doch ook de andere ministers moeten het goedvinden, en hy moet hen daartoe gezind maken. Makkelyk is dit alles niet, want ik ben zeer compromettant. Je begrypt dat het erkennen van my zekere demonstratie in zich sluit, een soort van sprong door de ton. Maar ... ze hebben my noodig. En dit is zeker, als ze 't niet doen, moeten ze er later toch toe komen. Ik heb de toestanden goed ingezien. R. moet erkennen dat myn staatkundige blik goed is.

Dat ik eens hersteld word, (en dan klim ik

hooger) houd ik voor zeker, de vraag is maar of ik 't nu klaar speel.

Maar alles staat goed. Verbeelje R. wilde absolut dat ik van die gevangenis afkwam. ‘Gy moogt niet één dag voor die malle zaak gevangen zitten’ schryft hy, en zendt me een zegeltje om aan den Koning te vragen van die zaak aftekomen. Hy zegt me: ‘schryf dat rekestje maar heel kort en eenvoudig’ alsof hy zeggen wil ‘ik zal 't noodige er wel by zeggen!’ Ook brengt hy 't in verband met het in den Haag komen. Ik ben zoo goed als zeker dat ik binnen weinig dagen geroepen word. Ik ben intusschen bezig een stuk te schryven dat R. waarschynlyk aan den minister zal geven, of wel zal doen drukken (over Indië). Van avend schreef hy my (dat is van avend ontvang ik 't) dat hy naar de 2de Kamer gaande my had willen telegraferen: continuez et achevez, geteekend philo-multatuli = vriend van m. Maar de telegraaflyn was in de war. Hoe vind je dat? Is dat niet lief?

Dat ‘continuez’ doelt er op dat ik hem de eerste vellen al zond.

> [Het hier bedoelde stuk werd later in 1871 by Waltman te Delft uitgegeven onder den titel: ‘Nog Eens Vryen-Arbeid.’]

Afgescheiden hiervan hoor ik van overal dat

men my begint te zoeken. Van Helden kreeg een brief uit Engeland om myn adres. De vertaling in Edinburg gaat voort. Ook verneem ik van Huet dat er in Duitschland iemand met den Havelaar bezig is. Uit Indië (Samarang) kreeg ik gister een brief om medewerking aan een dagblad, in zeer lieve termen. Kortom, alles is in roering, en ik hoop, ik hoop ditmaal goed alles klaar te krygen (d.i. jou en de kinderen by me en hersteld in soliden werkkring.)

Maar lieve, nu moet ik alles met overleg doen, en heb nu aan jou maar één verzoek, dat je wel wordt. Och, dat is me zoo'n bittere gedachte dat jy lydt. Al de verdrietige uitdrukkingen in je brief kunnen me minder schelen dan dat je hoest. Al 't andere hoop ik in orde te brengen. Zelfs dat je je moet bekrimpen met geld, drukt me op 't oogenblik niet zoo erg, wyl ik zoo'n hoop heb dat alles zal geredresseerd worden.

Dat R. de zaak nog niet afgedaan heeft wacht op kamer-ontbinding, en dat staat weer in verband met andere dingen. Aardig dat ik van hier uit op die ontbinding aandrong en dat dit nu juist zoo'n twistappel geworden is. De koning weifelt lang. Ik schreef aan R. dat niet alleen dit moest geschieden, maar ook de Grondwet veranderd! Wat vroeger of later moet dat!

Ik heb inderdaad alle hoop op herstel, en dan later zelfs op groote carrière. Nu, dat is nu van myn kamertje in Keulen uit, geen kleinigheid, en ik zou vol moed zyn als jy wel was. Wat R. kan doen doet hy, dat is zeker. 't Is maar jammer dat hy niet te forsch zich op den voorgrond stellen wil. Gister avend zond ik hem 't rekestje voor den koning. Hy had er den minister van justitie al over gesproken. Lief, niet waar, dat hy zelf me een zegeltje zond? Ook zond hy me tweemaal fl. 25. Dat is niet veel zal je zeggen. Ja, maar hy moet me meer geld zenden als ik hier vandaan ga naar den Haag.

Een ding is komiek. Wel driemaal heb ik hem geschreven dat hy ook moet aandringen op m'n herstel als de minister wèl aftreedt, en dan juist om aan Thorbecke, in my, een doorn in 't vleesch natelaten. Daarop antwoordt hy niet. Misschien durft hy niet te schryven. Hy vraagt me zyn brieven te verbranden, schynt dus zeer voorzigtig te zyn, en wacht misschien tot ik in den Haag kom om mondeling alles te regelen.

Verbeelje Huet, die zeer solide vriendschappelyk is, had gehoord ‘dat jou positie zoo verbeterd was’. Ik heb hem beter ingelicht, en hoop dat het aan Potgieter komt. Ik ben nu erg in de weer met myn stuk voor R. maar denk er aan

om zelf aan P... neen, dat niet. Dat zal ik doen als ik wat verder ben, en zekerheid heb. Och, houd je nog een beetje goed!

XV.

Keulen, 20 Dec. 1667.

Lieve beste Tine, Heb je myn brief van gister?

[Dien brief heb ik niet gevonden.]

Ik schreef je dat ik gister avend een brief van R. wachtte. Nu die kwam van morgen vroeg. Alles zeer goed! Ik heb zeer veel hoop. Dus wees maar heel opgeruimd, en houd jy je goed.

R. is waarlyk allerliefst. Hy schynt het er op te zetten om me nu eens flink te helpen, waarlyk als 't nu misliep, is het zyn schuld niet. Maar 't zal niet misloopen. 't Eenige is dat alles langzamer gaat dan ik wilde. R. klaagt er zelf over.

Komiek dat hy, eigenlyk aandoenlyk goedig, juist doet wat ik wil. Ik vraagde hem myne brochure te doen overschryven, zóó en zóó (half blad en maar aan een kant beschreven om gauw klaar te zyn voor den druk als ik in den Haag kom) en hy zegt dat hy dat precies zoo zal laten doen.

Ik verzocht hem om Huet te spreken, en hy heeft Huet al laten roepen, en hem zelfs gezegd

dat hy (Huet) den tyd maar moet bepalen om dan thuis te zyn, om geen vergeefsche reis te maken.

Myn zaak over de gevangenis (zegt R.) is ‘in behandeling’. Hy vertrouwt dat dit wel goed zal komen, maar klaagt over de langzaamheid ‘in Holland.’

‘Zoodra die zaak in orde is, zegt hy, moet gy hier komen, en ik zal u in persoon voorstellen aan Graaf van Zuylen’ den chef van 't kabinet. Van Zuylen heeft namelyk reeds een gedeelte van myn stuk gelezen.

> [Namelyk van het stuk dat in 1871 werd uitgegeven onder den titel: Nog-eens-vrye-arbeid.]

Ook had ik Rochussen gevraagd myn stuk aan Huet te laten lezen om diens oordeel. En ook dat zal hy doen.

Dan schryft R. dat hy my voor de komst in den Haag ‘geld geven zal, of liever leenen om het gelyk hy hoopt dat kunnen zal, het eenmaal uit myn overvloed terug te geven.’

Is dit alles niet lief?

Tineke, tineke, nu zie je wel dat ik je trouw schryf nu er iets goeds is!

Ik gis en vrees wel dat ze me in den Haag zullen inpakken door vriendelykheid en my daar-

door verzwakken. Maar ik hoop iets goeds te bedingen. Ik moet in staat gesteld worden jou te laten komen met zekerheid op een rustig eigen home.

Wees nu niet geagiteerd als 't nog eenige dagen duurt! Bedenk dan dat alles goed staat, en ik eenvoudig wacht. Ik mag niet bederven door aandringen.

Ik verzeker je dat ik al uitzie naar advertenties van huizen te huur! Ja, en de verdeeling van de kamers. Myn beste Edu en myn flinke Non zullen ieder een kamertje hebben, goed ingerigt. Ik kan me zoo verdiepen daarin. En jy zult vertroeteld worden. Ik denk zoo aan warme kleeden voor je voeten, en een prettige kachel die makkelyk aanblyft. 't Moet een open haard zyn. En je krygt een warme chambreloub en een heele makkelyke stoel. En ik verheug me zoo de kinderen te zien eten. En ieder moet een dag zyn keus hebben, en vrydags visch. En je krygt al myn werken netjes ingebonden.

De schulden kan ik niet betalen, dat zou te veel zyn, maar wel heb ik een regeling gemaakt, dat we hoop ik rust zullen hebben.

Ik sla maar altyd aan jou over wat ik aan de regeering vraag. De uitlegging is te lang. De

hoofdzaak wat jou aangaat is dat je comfortable by my kunt zyn, zonder angsten. Ik zal je alles vergoeden, hoop ik. En als je dan eens weer komiek bent, dat ik om je lach. Ik heb gisteren gezongen.

> [Dekker zal zeker dien dag met buitengewoon genoegen hebben gezongen, en zoo kwam hy er toe het te schryven. De waarheid is dat hy toen en altyd, zoodra de zorgen even op zy gezet konden worden, veel zong. Hy las veel, maar dat werd afgewisseld met allerlei knutselwerk, als het innaaien van boeken, het plakken van portefeuilles en doozen, het snyden van kleine houten voorwerpen, en, al knutselende, en ook onder het schaken, kon hy uren lang zingen aan één stuk. Hy had een goede stem en veel geheugen voor muziek.]

Mimi is een voorbeeld van trouw en moed geweest. Ze heeft honger geleden. Niet by wyze van spreken maar inderdaad, en nooit heeft ze geklaagd. Ze heeft my letterlyk in 't leven gehouden. Nu maakt ze (omdat ik drukte heb) de stukken voor de courant. Ik heb al aan Huet geschreven dat ik - al gaat het my goed - dat wil aanhouden. Het geeft *f* 25 's maands en vry haarlemmer courant. Dan kan je op de hoogte blyven van de zaken, daar de haarlemmer tegenwoordig goed is. Hy behandelt al wat er voorvalt.

Er is ontzettende spanning in Holland, en eigenlyk overal in Europa. Ik voorzie groote stormen!

Toen ik sprak van een huis huren dacht ik aan den Haag, want ik heb zoo'n idee dat ik je daar ontvangen zal. Hoe lang daar zyn? Later naar Indië gaan? Dat weet ik niet. De hoofdzaak is, dat ik weer aan den gang ben.

Ik had je graag meer gezonden dan die ééne thaler, arme meid! Dat kan ik nu niet. Houd je taai, zooals altyd. Kyk, ik kon nu wel aan R. schryven dat hy je iets zond, en hy zou het doen! maar ik moet de relatie eenvoudig houden. Dus, lieve, houd je goed en sterk. Zoo spoedig ik maar kan, zal ik je te hulp komen.

Ik hoop dat Potgieter, opmerkzaam gemaakt door Huet, begrypen zal dat je niet uit den nood bent.

[Later hebben wy reden gehad te vermoeden, dat Tine tydens haar verblyf in Italie maandelyks honderd franken door of van den heer Potgieter ontving. Dek wist het toen niet. Tine had nooit gepreciseerd, en hy dacht dat zy alleen geholpen werd aan schoolgeld voor Eduard. Toen zy in februari 1869 by Dekker terugkeerde, hield de hulp van den heer Potgieter op.

De heer Albert Verwey, die zoo goed was er de briefwisseling tusschen Potgieter en van Vloten op na te zien, schryft my dat hem daaruit gebleken s

dat Tine eerst frs. 50 maar na ‘de bloedspuwing in Jan. 1867’ tot haar terugkomst in Holland frs. 100 's maands als onderstand ontving. Dek heeft van een bloedspuwing in Januari 1867 niet geweten. Hy kreeg het eerst berigt van een dergelyke ziekte in april van dat jaar, zooals uit zyn brieven blykt.]

Huet is een solide bondgenoot! Dat hy naar Indie gaat is goed voor my, voor zyn invloed daar, maar hier in Holland zal ik hem zeer missen. Hy is droog (dat zegt hy zelf) maar men kan zoo op hem rekenen. Myn beste vrienden zyn altyd zoo droog geweest, dat weet je. Ik houd erg veel van algebra en meetkunst in vriendschap.

[Wel is het jammer, dat de brieven, die MULTATULI tusschen den 1^{en} en den 31^{en} December van dit jaar aan Huet schreef, niet bewaard zyn gebleven. Hun inhoud toch was van meer dan gewone belangrykheid. Onder andere werd juist in dezen tyd, terwyl Dekker in aanraking met Rochussen was, uitvoerig gecorrespondeerd naar aanleiding der aan Huet gedane uitnoodiging, om te Batavia de hoofdredaktie van de Java-Bode op zich te nemen. Huet raadpleegde Dekker. Dek meende, dat het doel, waarnaar hy voor zich zelf en voor de regeering streefde, door Huet in Indië zeer bevorderd kon worden. Dientengevolge werd niet alleen over de verandering van maatschappelyke positie, maar vooral ook over de koloniale politiek gecorrespondeerd, waarvan Huet tot dusver zyn fort niet had gemaakt. Dek

trachtte, hem voor zyn overtuiging te dien aanzien te winnen; hy wilde mèt Huet de Java-Bode tot een bondgenoot smaken van het ministerie.

Een ander onderwerp, dat in die brieven werd besproken was, dat MULTATULI Huet in aanraking bracht met Rochussen. Dek had Huet steeds meer leeren achten en wenschte zeer (zie bladz. 144) hem een blyk van vriendschap te geven. Met toestemming van Huet schreef hy over hem aan Rochussen - ik herinner my niet, of daarby ook over de Java-Bode werd gesproken - en wel in termen, die dezen noopten, Huet uit te noodigen hem te bezoeken.
Maar het waren niet alleen dergelyke zaken waarover gecorrespondeerd werd. Zoo herinner ik my, dat Dekker lange lysten maakte van de meest gebruikelyke maleische woorden en uitdrukkingen voor Huet en de zynen om die op reis te bestudeeren.
Er zyn ook vele brieven van Huet aan Dekker verloren geraakt, maar de brief van 27 December 1867 (opgenomen in Brieven van C^{d} Busken Huet, Deel I blz. 184.) getuigt wat ik mededeelde.
Van de verloren geraakte brieven van Huet vond ik een stukje, het derde van een half velletje postpapier, terug in de brieven van MULTATULI aan den heer Roorda van Eysinga, met wien Dekker van 1870 af in briefwisseling is geweest. Aan eene zyde van dat papiertje zyn vyf regels met rood potlood aangehaald; blykbaar werd het stukje om die regels aan Roorda gezonden. Zy verhalen iets van de ontmoeting die de heer Huet volgens zyn brief van 23 december, den tweeden kerstdag met den heer Rochussen hebben zou:

> ‘En nu myne entrevue! Eerst werd over u gesprokken en gesproken (ik moet het zeggen) met belangstelling niet alléén, maar met onderscheiding. Het kwam my voor dat alle maatregelen om u met eere te doen terugkomen, genomen zyn.’]

Eigenlyk had ik dezen nog willen verzenden met de spoor van half twee. Dan doe ik hem in de wagon-bus en zie hem vertrekken. Maar gewoonlyk schryf ik dan langer, zoodat het te laat wordt om my voor 't uitgaan te kleeden, en dan gaat mimi op 't nippertje.

En nu was deze niet klaar. Want ik moest ook schryven aan R. en die spoor gaat nagenoeg op denzelfden tyd. Zoodat mimi nu met den hollandschen brief weg is, en niet met dezen. Nu je hebt dien van gister. Dat ik je nu zoo spoedig schryf is omdat ik sprak van een brief van R. dien ik wachtte. Nu hy schryft allerliefst. De klagt is maar dat alles langzamer gaat dan ik wilde.

Dat plan om my voor te stellen aan van Zuylen, den minister van Buitenlandsche Zaken en chef van 't Kabinet, is bon signe, vooral daar ik herhaaldelyk heb aangedrongen op kracht naar buiten tegen Bismarck en de veroveringszucht van Pruissen. Ik zie kans Pruissen een beetje te breidelen, en daarop heb ik in myn brieven aan R. herhaaldelyk gedoeld.

Dat ik Huet, die in Indie veel invloed hebben zal, met R. in aanraking bragt, is zeer mooi geslaagd. Huet zelf zal gefrappeerd zyn, dat hy - nadat ik verlof van hem kreeg om hem te noemen - zoo per omgaande direct uit den Haag ontboden werd. Van hemzelf heb ik daarvan nog geen berigt, doch R. schryft dat-i 't gedaan heeft. Vind je dat niet aardig? Geef me een prysje over myn manoeuvreren. Ik schryf en regel nu alles te gelyk en 't marcheert goed. Dit is nu tevens een regtvaardiging van myn lang nietsdoen. Ik lette wel op! Als ik niets deed was er niets te doen. Je ziet hoe ik op z'n tyd uit den hoek ben gesprongen, net als een kat, die ‘uren lang gedoken zat.’

Ik ben zoo opgeruimd! je hoeft niet te schryven, hoor! Maar wil je zonder vermoeienis een woordje zenden, heel graag! Frankeer niet. Ik heb R. geschreven dat hy my zenden moet. Hy doet het zeker. Komiek, he?

Maar dat is niet het geld waarvan ik jou steunen kan. Het is om hier schoon schip te maken en in den Haag te komen. Daarvoor moet ik het dus houden.

In een myner vorigen schreef ik je voorzigtig te zyn in je mededeelingen aan Stéfanie. Al myn schulden aftedoen is onmogelyk. (Later wel.) Ik

heb er al een lyst van, en 't is om te schrikken! Indien ik wat geld in handen kryg zal ik zeer zeer moeten oppassen. Ook in Holland zal ik niet bluffen, en er zal geen reden toe zyn. Ik weet hoe moeielyk het is om *f* 10 te betalen met *f* 1, en toch zal ieder die wat hebben moet over my heenvallen. Spreek dus enkel van begin van herstel, niet van herstel.

Wat zal Edu bly zyn! En Non! Ze zullen een goed vadertje aan my hebben. Ik zal met hen naar Scheveningen wandelen, en in 't Bosch, en ik zal hen veel genoegen doen. Daar vermei ik me al in. En jou vooral! Dag beste Tine, nu ga ik me kleeden en naar een koffiehuis wat couranten lezen. Van 't geld dat ik van R. wacht, moet ik myn horloge en mimi's horloge en haar doek terug lossen. De nood was hoog toen ik 27 november deze zaak begon. We hadden niets meer om te verpanden. Maar nu zal 't spoedig uit zyn! Dag beste meid! Dag lieve kinderen.

XVI.

31 December 1867.

Lieve beste Tine. Ik schryf je om je niet vergeefs te laten uitzien, maar nieuws heb ik niet. Misschien komt er nog een brief van R. voor ik

dezen verzend, want ik wacht al sedert drie dagen tyding en geld. R. klaagde zelf onlangs dat alles in Holland zoo langzaam gaat.

Als ik in den Haag ben, zal ik een ingewikkeld spel te spelen hebben. Je moet begrypen dat ik de Regering indedaad helpen kan. En dit gaat niet alleen Indie aan, maar ook de binnenlandsche zaken en vooral de verhouding met Pruissen. ik schreef aan R. dat Holland, als 't niet flink zich tot groeien zette, naar de maan was, en gaf reeds in een paar woorden een wenk van wat er moest gedaan worden. (Belgie verdeden tusschen Holland en Frankryk, vlaamsche beweging en voormuur tegen Pruissen.) Hy antwoordde my dat hy zelf reeds vroeger daaraan gedacht had, en my eene door hem geschreven memorie zou laten lezen, zoodra ik in den Haag was. Ook schreef hy dat hy me aan den minister van buitenl. zaken zou voorstellen (dat is graaf van Zuylen de neef van zyn schoonzoon. De laatste is gezant te Parys.) En ook met binnenl. zaken kom ik in aanraking. De minister (Heemskerk) neemt pr. interim justitie waar. Hy behandelt dus de zaak van dat malle vonnis. Later zal ik met hem te doen hebben over de verkiezingen. 't Is wel mogelyk dat ik myzelf candidaat stel.

R. heeft volgens Huet over my gesproken ‘met

belangstelling en onderscheiding', en, schreef Huet verder, 'het kwam my voor dat alle maatregelen genomen zyn om u met eere te doen terugkomen.' Dus lieve beste, alles staat goed, als ze nu maar wat vlugger waren! En dat agitante wachten doet me zooveel kwaad! Ik heb moeielyke dingen te overpeinzen, en kan nu niet naar myn zin denken. Ik ben uit myn humeur, doch heb tot nog toe gezorgd dat het niet bleek uit myn brieven.

Aan den heer Busken Huet.

XXXVIII.

Keulen, 29 December 1867.

Waarde Heer Huet! Dank voor uwen brief. Magtspreuken? Ziehier een: Dat stuk is goed. Niet uit een oogpunt van schryvery, maar met het oog op myn nog al gecompliceerd doel. Dat hoop ik u mondeling uitteleggen.

31 December 's avonds.

Zoo had ik my eergister gezet om uwen brief van 27 te beantwoorden. Ik ben gestoord. En nu schryf ik geheel wat anders dan ik my voornam toen ik begon. In de relatie met den heer R.

kwam o.a. op het program dat hy me zoodra mogelyk in staat zou stellen naar Holland te gaan. Daartoe was behalve die vonnishistorie ook noodig geld. Hy bood me dat aan (en zond me ook ongevraagd twee malen iets waarmee ik me in 't leven hield.) Ten gevolge van een brief van acht dagen geleden rekende ik er op voor ult^{o} het noodige te ontvangen om te verhuizen.

Tot op 't oogenblik, 31 December laat, ontving ik niets. Myn wachten gister en heden was pynlyk.

Gy zeidet E. & Z. houden niet van voorschot. Wel! Maar kunt gy my de *f* 25, die ik anders na 15 Januari zou ontvangen voorschieten? Gy begrypt hoe verdrietig ik ben. Ik dacht den laatsten tyd aan heel andere dingen dan aan geld voor kamerhuur. Waarom R. niet geantwoord heeft, vat ik niet. Hy bood my geld aan. Ik antwoordde: 'Ja, en s.v.p. vóór ult^{o}' en nu hoor ik niets. Dat zwygen is raadselachtig. Ik ben zeer verdrietig.

Wees hartelyk gegroet van

Uw liefhebbende
Douwes Dekker.

XXXIX.

Keulen, 3 January 1868.
's avonds.

Waarde Heer Huet, Ik schreef u oudejaarsavond, om u te verzoeken my de *f* 25 van 15 January voorteschieten, en bekwam geen antwoord. Er is een brief van R. met *f* 200, verzonden 27 december, weggeraakt. Myn toestand is daardoor vreesselyk. Ik gis dat ook de gevraagde *f* 25 van u weg zyn. Ge zoudt toch geantwoord hebben.

En een heden ontvangen brief uit Holland is aan den kant met een nagel opengemaakt, en bovendien gescheurd door couvert en één laag papier heen. Het opgekrabde △ is blykbaar opgelicht om er in te zien. Daarin nu was geen geld. Van R. heb ik een infamen brief over die zaak. 't Scheelt eigenlyk niet veel of hy zegt dat... etc. Dàt zegt hy natuurlyk niet, maar zyn toon is zoo. Begryp nu myn toestand.

Doe my in godsnaam weten, of en wanneer ge my antwoorddet? en op welk postkantoor (Haarlem of Bloemendaal?) Ik heb die opgaven noodig om door de coincidentie met den opengekrabden brief te berekenen of 't op één wagon, dat is door denzelfden alternerenden ambtenaar gedaan is. Die zamenloop kon licht geven.

Ik ben er kapot Aan.

Als ge myn vriend zyt moogt ge R. niet vriendelyk toespreken of schryven vóór hy zyn ellendigen brief van gister terugtrekt, of bekent dat hy in knorrigheid zich vergiste in toon. 't Is infaam. Hartelyk gegroet.

t.à.v.

Douwes Dekker.

Is het u mogelyk te weten te komen of een brief van Haarlem behandeld wordt op een haagschen waggon. Aan de post kan men u dat zeggen. Begryp in godsnaam 't belang dezer zaak om den toon van R! Het zou meer dan duizenden waard zyn, op het spoor te komen. Eerst verdacht ik den besteller hier, maar dat openkrabben moet binnen's kamers geschied zyn, en dan ligt de verdenking na, dat het geschied is door den dief die onder myn adres op 27 december *f* 200 vond. Dat allêcheert.

Ik combineer nu:

1° den brief van R. verzonden uit den Haag 27 dec., met *f* 200.

2° 't uitblyven van uw antwoord op myn brief van 31.

3° dat openkrabben van een brief uit den

Haag (zonder geld, en niet van R.) dien ik heden ontving.
4° het goed ontvangen van fr. 100 die ik uit Maastricht kreeg. (dus geen hollandsche route)

Ik schryf u zoo omslagtig om u te bewegen tot juiste en spoedige opgave. Ik heb er 't hoogste belang by dat die zaak ontdekt wordt. Wat ik er onder lyd is niet te beschryven. 't Is om te schreien zooals me die zaak aantast.

Myn adres voor brieven is nu voorloopig St. Paul, doch een telegram moet Breitestrasse 123 geadresseerd worden.

Zoudt ge my willen telegraferen of, waar en op welk uur ge my geld gezonden hebt, en hoeveel? Door de combinatie zou ik misschien licht kunnen krygen en R. op z'n plaats kunnen zetten. Myn toestand is ellendig door die gemeene historie.

Ik antwoord R. niet terstond. Hy ontvangt morgen ochtend de bewyzen van myn rechercheren by post en policie. Schryft hy daarop niet uit zichzelf anders, dan *moet* ik hem ruw antwoorden.

Is 't geen fataliteit!

Antwoord me toch in 's hemelsnaam!

XL.

Keulen 8 January 68. Spoor 1¾.

Waarde Heer Huet. Ik ontvang uwen brief van 6 January, en zie dat de f 25 weg zyn.

Myn toestand is om te vertwyfelen. Per gratie zit ik. Binnen weinige dagen moet myn goedje, twee koffers met papieren en boeken en een schryftafel, op de markt verkocht voor stadsbe lasting. En myn kamer zal ik moeten verlaten. R. gedraagt zich infaam.

Nog heb ik hem myn meening niet gezegd, maar op den duur kan ik 't niet inhouden. Ik had tydens de onderhandelingen met hem alles afgewezen en verzuimd. Lezingen, myn drama, het aanbod Locomotief (door Noman) die me zeide ‘dat ikzelf maar de voorwaarde te bepalen had.’

Kortom ik rekende op zyn hulp. In z'n laatste brief voor de verlorene zei hy: ‘ik leen het u, gy zult het hoop ik kunnen teruggeven van uw overvloed.’

En o god, dat schreef ik zoo bly aan m'n vrouw! Ik heb nog niet de moed gehad haar de zaak mede te deelen. 't Is in haar toestand als een moord.

Ik heb geen abonnement op de kölnische kun-

nen nemen, zoodat ik niet weet van waar ik myn bulletintje zal halen. Ik zal proberen in een koffiehuis, doch ook daartoe zal ik eerst een thaler moeten leenen in den winkel waar ik anders sigaren koop ('t adres Bergrath). Ik zie er tegen op en weet niet wanneer ik 't zal weergeven.

Gy zyt volkomen verantwoord met de verzending. Ikzelf kon niet anders bedoelen dan op de gewone wyze die altyd goed ging. En let wel, myn verzoek was op de post gedaan voor ik 't stelen van de *f* 200 wist. Anders had ik misschien nog gezegd te recommanderen daar de dief op myn adres attent was.

Ik heb een plan beraamd om den dief te ontdekken, en ik zou 't vinden als ik loisir had en my bewegen kon. Maar in myn toestand kan ik niets regelen. Ik ben niet zeker van één dag.

> [Deze briefis zeer lang; louter klagten, berekeningen, van post en bestellingen die thans van geen belang meer zyn. Ook brief XLI is zeer verkort. Alle brieven aan Dekker liet hy voortaan door de post afgeven by den heer Bergrath.]

XLI.

Keulen 13 January 1868.

Waarde heer Huet. Ik ontving voor een paar dagen uw beide brieven van Woensdag avond en Donderdag.

Ik kon niet terstond antwoorden, wyl ik myn duim verstuikt had, die me nog hindert. Ik was neergevallen op straat door uitputting.

Ja, de *f* 200 en de *f* 25 waren beiden op een vrydag op reis. Dat en meer nog wyst één kant uit.

En nu iets zeer wonderlyks. Let eens goed op. 't Klinkt als een vertelsel.

Voor acht dagen verzocht ik Nahuys in den Haag elken dag een brief op de post te doen met gesimuleerd bankje adres E.D.D. breitestrasse 123 en tevens (adres Bergrath) daarvan telkens advies te geven. (Gy begrypt dat ook de E.D.D. geadresseerde brieven by Bergrath werden bezorgd.

Den volgenden dag ontvang ik van frau Bergrath... één brief o.a. inhoudende:

‘gelyk met dezen verzend ik den lokbrief. Ik heb er drie lakken opgedaan, etc.’

Die lokbrief was er niet. Van den adviesbrief scheurde ik (couvert en brief beiden) een hoek af,

dien ik frau Bergrath te bewaren gaf, als waarmerk dat ik dien brief alleen onving.

Toen naar de post. Als gewoonlyk moest ik 3, 4 keeren terugkomen, voor ik den directeur kon te spreken krygen. (Die heeren hebben van 22 December tot 6 January incl. in vyftien dagen zeven feiertage gehad. De belemmering hierdoor in myn tegenwoordig onderzoek was vreesselyk. Die feiertage waren drie zondagen, twee kersdagen, N. jaar en drie koningen!)

Enfin, circa vier uur na 't ontvangen van den adviesbrief mogt ik den directeur spreken. (De man ziet me aan alsof ik niet wys ben, dat voel ik. Ook heb ik hevige onaangenaamheid met hem over zyne ambtenaarsachtige luiheid. Hy heeft me gedreigd met een proces over beleediging in functie. In godsnaam! Rochussen heeft wat te verantwoorden! Alles is zyn schuld. Niet door 't wegraken van dat geld, maar door de ellendige wyze waarop hy 't daarna behandeld heeft. Ik kan myn tyd beter besteden dan door my te laten brutaliseren door post en policie. Dàt ik de zaak nu zoo moet doorzetten, is een gevolg van R. 's woord: ‘het verwondert me dat die brief niet is aangekomen!’

Nu dan, eindelyk trof ik den directeur. ‘Ik geloof dat ik op 't spoor ben, riep ik, dat is

een domme dief, die zich zoo spoedig laat vangen!' (hy wist van myn maatregel.)

Ook hy verwonderde zich en zeide dat ze wel eens gelyke pogingen hadden gedaan, maar altyd zonder gevolg... en nu zoo terstond!

Ik voelde dat zyn verwondering gegrond, en... beleedigend was. Er was twyfel in.

- 'Ik heb reeds aan myn correspondent te 's Hage geschreven dat z'n lokbrief niet aangekomen is. Ziehier den gewaarmerkten advies brief. Nahuys te 's Hage moet getuigen den lokbrief verzonden te hebben, gelyk met dezen; Frau Bergrath, dat deze alleen aangekomen is.' Ik zei dit wat provoquant, omdat z'n bevreemding my niet beviel.

Onder het spreken kwam het te pas een besteller te laten roepen. Deze zei terloops: 'maar ... nu is er een brief voor m'nheer, een gerecommandeerde.'

Ik dacht: van Rochussen, en verzocht dien daar te mogen ontvangen.

De besteller haalde hem en gaf me: den lokbrief van Nahuys, GERECOMMANDEERD.

Ik bestierf. Want juist in de verhouding met den directeur, wilde ik weer niet zeggen hoe stom myn correspondent was. Na 't openen ziende wat het was, stak ik hem stilzwygend in myn

zak, droop verlegen af, en was woedend op Nahuys.

Natuurlyk schreef ik hem furieus, maar...

Nahuys heeft den brief niet gerecommandeerd. Dat is op de post gedaan! Er staat, onder 't stempel ‘aangeteekend’ met grove letters: uit voorzorg. De adviesbrief was gestempeld: 7 January 12.4, de gerecommandeerde vier uur later(door Nahuys gelyk op de post gedaan).

Beide couverten zyn nu by R.

Ik verzocht hem, R., een knecht naar de post te zenden, met myn kaartje: ‘compliment en laat bedanken voor de welwillendheid. Hierby de voorgeschoten 10 cts. voor 't aanteekenen.’

Ik verzoek R. my mede te deelen, welk antwoord de knecht brengt. Of de voorzorger neemt dank, en 10 cts., aan, en dan wil ik later nasporen, waarom die onbekende man, ten prejudice der postale verantwoordelykheid, zoo ongeroepen zorgt voor myn belangen? Of ... niemand wil 't gedaan hebben, en dan is de dief van de *f* 200, op dat uur, den 7^{den} January op 't bureau in den Haag werkzaam geweest.

Gelukkig dat dit incident zoo bewysbaar is. Ik heb Nahuys aan R. genoemd. Hy kan hem ontbieden, en diens getuigenis vergelyken met de twee adressen.

Wat overigens de verhouding met R. aangaat tast ik in 't duister. Ik denk dat hy beschaamd (en dus boos) is. Ik heb hem overstroomd met brieven over die zaak. Natuurlyk! In plaats van my te zeggen ‘wel, dat is jammer! Welnu, ik zal u terstond helpen. Er is iets anders te doen dan die ellendige *f* 200 na te loopen’ verwondert hy zich dat die brief niet aangekomen is, en schreef ‘informeer, en doe my berigt!’

Goed! Ik heb geinformeerd! Ik heb my laten beleedigen door policie en postmenschen. Van 's morgens tot 's avends liep ik met verscheurde schoenen in de sneeuw. 't Geld waarvan ik had moeten eten, besteedde ik aan telegrammen en briefport, en den 8sten schreef hy zeer flaauwtjes: ‘ik geloof niet dat gy in uwe pogingen slagen zult.’

Ik antwoordde: nu, misschien niet, omdat ik my niet behoorlyk kan bewegen; maar als ik minister was, zou ik niet met zulke schelmery tevreden zyn. Ook neem ik aan, indien ik carte blanche heb, daaraan voor goed een eind te maken. Indien ik echter in myn uitgeputten toestand niet slaag zal 't geen wonder zyn.

Ik zal trachten van middag wat couranten in te zien voor den haarlemmer.

Wees met uwe vrouw vriendelyk gegroet van uw liefh.

Douwes Dekker.

XLII.

Keulen, 8 february 1867.

Waarde Heer Huet!

Ik ontving gisteravend uw (haast-) briefje van 5 february.
Er moeten weder brieven verloren zyn gegaan, want uw vorige was van 12 January, en sedert dien tyd vernam ik van anderen een en ander omtrent u waaraan ik geen geloof kon slaan, omdat ik begreep dat ge my niet zonder tyding laten zoudt indien er iets geschiedde in de zaken waarover wy correspondeerden en waarin ik, naar ik geloof, met ter zyde zetting van eigen belangen u naar myn beste vermogen heb bygestaan.
Wilt gy de goedheid hebben my mede te deel en of ge my na 12 January niet geschreven hadt?
t.à.v.
Douwes Dekker.

Men schryft my dat een der oorzaken (o.a.) waarom myne zaken - de zaken waaraan 't leven van myne vrouw hangt! - zoo slecht gaan, een gevolg is van de aanraking met u! Ik meen dit niet verdiend te hebben en geloof het dus

ook niet. Maar uw zwygen is drukkend. Ik hoop dat er brieven weg zyn. Dat is de minst treurige uitlegging.

> ['Men schryft me' beduidde hier 'Rochussen schryft me.' - Wat de Heer Huet op dezen brief den 15den februari 1868 antwoordde, staat te lezen in zyn uitgegeven brieven deel I, blz. 186.
> Er ligt byna een maand; tusschen dezen laatsten brief en den voorgaanden Verdere brieven aan Huet heb ik niet, behalve nog een briefje zonder datum uit den Haag, dat later volgt. Thans worden de brieven aan tine hervat, voor zoover die eenigszins zakelyk zyn en geen herhalingen inhouden.]

Aan mevr. Douwes Dekker van Wynbergen.

XVI.

16 January.

Wat ik na myn vorigen heb uitgestaan is niet te beschryven. Het is nu goddank voorby, maar die halve maand weegt zwaar.

Den 31sten december zat ik zooals je gezien hebt op geld te wachten. Het kwam niet.

> [Hier volgt het verhaal van den gestolen brief, van het nasporen by de post, enz.]

Maar al dien tyd zat ik, en op 't oogenblik nog, zonder geld. Eindelyk kwam R. 's briefje dat gratie geteekend was, (nu, dat is zoo, van-

daag kreeg ik 't officieel stuk) dat hy de ministers spreken zou, en dan nader berigt doen. Den volgenden dag: dat hy ziek was!

Intusschen geen geld. Hoe ik 't maakte om in leven te blyven is een kunststukje geweest. Mimi heeft veel te tobben gehad, en had ook erg te lyden van myn stemming. Ik was als dol. 't Is dan ook niet te beschryven hoe alles zamenliep.

Verbeelje door hulp van Nahuys heb ik indedaad zekere indice van den diefstal (althans iets, dat de moeite waard was om nategaan) ik zend de stukken en opgaven aan Rochussen. Daar was iets in als:

‘Je verwonderde je dat ik dien brief niet zou ontvangen hebben, ziedaar, onderzoek, en zie hoe ik onderzocht heb!’

Daar over was hy weer kwaad en antwoordde: ‘Draag dat aan een ander op!’ Ik bragt hem onder 't oog dat hy me dan niet had moeten provoceren door toon en niet weer zenden. Ik heb hem geschreven: ‘als ik uw toon zoetsappig had opgenomen had Uwe Exc. het regt gehad my voor een ellendeling te houden. Ik heb geen genoegen in 't rondloopen om *f* 200, maar Uwe Exc. vraagde om informatie. Toen moest ik het op haren en snaren zetten. Wat my betreft ik geloof myn tyd nuttiger te kunnen besteden.

Bovendien alle menschen met wie ik over die ongelukkige *f* 200 in aanraking kom begrypen niet dat het waar kan zyn, omdat zy geen *f* 200 ongerecommandeerd op de post zouden doen. Wie dat dan doet, zegt men, moet het herstellen.'

Intusschen wist ik den 2, 3, 4^{den} niet hoe 't loopen zou en moest maatregelen bedenken om my te helpen als R. my op den duur in den steek liet. (Bedenk, dat ik uit gebrek stukken uit Edinburg, die niet hoog genoeg gefrankeerd schenen, moest afwyzen.)

Nu, voor 6, 8 dagen schreef ik een uitvoerigen brief aan Fop Smit, die groote reeder aan den Kinderdyk. Dat is een uitgebreide familie. Voor een jaar was ik van Antwerpen uit, met hun stoomboot by hen geweest (een avend en nacht) en had toen by 't oudste lid tot 4, 5 uur 's nachts zitten praten. Die menschen bevielen me zeer goed. Eenvoudig en flink. De vrouw van den oudsten zoon scheen myn Ideen van buiten te kennen, en velen daar aan huis. Ik vertelde hun myn historie, en zei dat ik een paar honderd gulden noodig had.

Gister avend een hartelyk telegram, en ze zullen aan myn verzoek voldoen.

Zoodra dat geld komt, kan ik dus naar den

Haag, maar ik ga niet voor R. my roept. In elken brief, (ook de kwade) staat: ik zal de ministers spreken en u den uitslag mededeelen. Dat moet hy me eerst leveren voor ik kom.

Als ik nu vandaag of morgen dat geld ontvang kan ik regeling maken. Ik heb goeden moed.

Aan R. heb ik komieke dingen geschreven, o.a.

‘het is maar beter dat u my voortaan terstond gelooft, dat is eenvoudiger en gemakkelyker.’

‘Schaamt de minister van Oorlog zich niet, door te spreken van een “linie” van verdediging? Dat is leege praat. De linie die verdedigd moet worden is de grens. By oorlog met Pruissen wil ik my verbinden (als men my ten minste het hollander-blyven voor dien tyd niet onmogelyk maakt) op *die* linie te sterven.’

(En dat meen ik. Ik wil die vervloekte Pruissen niet in ons land zien!)

‘Laat eens een uwer zoons, even als ik gedaan heb, de krygsgeschiedenis bestuderen, dan zal hy zien dat:

‘krygskunde is lafhartigheid met rang van wetenschap.’

‘een veldslag is een weddingschap wie 't langst zyn lafhartigheid weet te verbergen;’

(By Lutzen: Gustaaf Adolf, en by Dresden: Napolen waren beide partyen weggeloopen.)

‘een oud soldaat is een oud wyf.’

(Natuurlyk. Hy leert van z'n jeugd af, te rekenen op z'n neven-, achter- of voorman. Nooit als persoon op zich zelf.)

enz. enz.

Ik kan Huet niet genoeg roemen. Hy is zoo stevig. Zyn woord is stipt. Hy wil nu de schade dragen van die verloren *f* 25, maar dat is onregt. Ik verzocht hem die te zenden, en keurde dus de gewone wys goed.

't Is een geluk dat ik straks geld wacht, want ik heb letterlyk niets meer. Zelfs geen stukje lak om te zegelen.

Dag lieve beste Tine, houd je goed. Denk dat ik doe wat ik kan. Dag beste kind, dag! Ik heb de beste hoop. Vooral nu ik me weer zal kunnen roeren.

XVII.

[18 Januari 1868.]

Lieve beste Tineke, Gister zond ik je een gerecommandeerden, zonder geld. Nu, hierin zyn 10 thaler en (als je ze missen kunt) voor de kinderen ieder één.

Ik kreeg geld van de Kinderdyk *f* 300, maar kan je niet meer sturen dan dit beetje omdat ik werkelyk veel heb uittegeven om klaar te zyn als Rochussen my roept. Want zyn laatste woord is nog altyd: ‘Ik zal de minister spreken en u berigt doen.’ Daarom kryg je nu zoo weinig. Ik moet zwarte kleeren bestellen, goed lossen enz. Ook moet ik aan Chateleux fr. 100 terug geven.

Dag lieve beste Tineke. Ik heb op 't oogenblik drukte. Dag kinderen!

XVIII.

Keulen, 21 Januari 67.

Beste hart. In haast veel goeds.

Ik ben naar Maastricht geweest, Chateleux is allerliefst.

Thuis komende een brief van den schotsen uitgever met geld, een wissel. Van middag zend ik weer 10 thaler. Ik heb geen tyd. Veel goeds. Hoop, hoor!

Uit politiek blyf ik nog eenige dagen in Keulen. Ik wil geroepen worden, dat was de afspraak met R. En ik wil niet pretext geven om te zeggen waarom kom je vóór ik je riep.

Dag beste Tine.

XIX.

Keulen, 25 January 1868.

Lieve beste Tineke.

Dat ik nog niet weg ben van hier is om R. geen voorwendsel te geven dat ik buiten de afspraak ga. Ik wacht een brief van hem.

Komiek dat ik dezer dagen (als bewys van opleven) weer eens iemand heb kunnen beschermen. Een meisje stond zoo goed als op straat. Ik heb haar voorloopig een kamer in ons huis laten geven, en ze schryft nu op advertentiën. Ze schynt een goed kind te zyn.

30 January.

Van R. een zeer vriendelyken maar toch zonderlingen brief. Hy klaagt dat de minister van kol. zoo prozaisch is! En raadt me aan te wachten met naar den Haag te gaan tot de verkiezingen afgeloopen zyn. De verkiezingen zyn afgeloopen. Hy moet dus hiermede bedoelen sommige herstemmingen. Maar ik begryp niet waarom?

Voor een paar dagen raakte ik in aanraking met een meisje dat niet wist waar ze den nacht zou doorbrengen. Ik bragt haar by mimi, en er was in 't huis waar we wonen een kamertje te krygen. De bedoeling was nu een dag of hoogstens

twee. Nu, komieker avontuur heb je nooit gezien, ze wil niet weg! Ik had sedert lang niet gelachen, maar dat kind doet me uitproesten van lachen. Gister zeide mimi en ik dat er zware zorgen waren, en dat ook het kamertje waar zy sliep tegen den eersten verhuurd was.' Och zei ze dat is niets. Gy (dat heet: *ik*) moet immers toch naar Holland, ga dan maar wat vroeger dan kan ik wel blyven'. Dat is brutaal, denk je? Nu, ze is zacht en goed, maar kan zich niet verbeelden dat ik haar op straat zou zetten. Ze is een kind in vertrouwen. Daarby zingt ze (zonder muziek te kennen) zeer schoon. Ik zei haar dat ik zooveel zorgen had, en dat ze my bezwaarde. Dan lacht ze en zegt dat alles zich wel schikken zal. Nu moet je weten dat de eigenlyke oorzaak van haar verlegenheid was dat een heer haar geëngageerd had om zingen te leeren (want haar stem is heerlyk) om dan aan 't theâter te kunnen debuteren. Nu nadat ze dit goedmoedig had aangenomen en hare betrekking in een winkel daarom had opgezegd, bleek er dat men haar voor wat anders gebruiken wou. Toen is ze woedend geworden, en in die stemming ontmoette ik haar. Oogenblikkelyk ging ze met my mee, en nam myn troost zoo letterlyk op als een kind! Het is een curieus studie-exemplaar!

De Max Havelaar is reeds in de schotsche couranten geannonceerd. Nu zit ik erg in den brand met myne correspondentie met R. en de engagementen met de schotsche uitgevers. 't Is moeielyk niets te bederven aan een der beide kanten.

Je begrypt hoe graag ik je in plaats van al dat gemaal, iets decisiefs schreef. Maar beste lieve Tineke, wyt het my niet. Ik lyd er genoeg onder.

Door myn bemiddeling is Huet's positie veel verbeterd. Hy heeft naar 't schynt een officieele aanstelling gekregen (dat schryft Rochussen, en ook die beste Nahuys, de vertaler van Max Havelaar). En... Huet zelf heeft het me nog niet geschreven! Ik denk valsche schaamte, omdat hy geslaagd is, door my, en dat ik nog tob. Maar goed en solide is hy. 't Zal zich wel oplossen. Hy erkende zelf in een vorigen brief dat ik hem een groote dienst gedaan had en noemde my een ‘toovenaar’, omdat ik hier van Keulen uit hem met de ministers in aanraking had gebragt.

Dag beste Tine, dag kind!

XX.

Keulen, 12 february 1868.

Lieve Tineke!

De zaak met den Haag loopt tot nogtoe ellendig. Ik sta gedurig in beraad om Rochussen

bepaald te zeggen dat ik van alle onderhandelingen afzie, en myn laatste brief is dan ook redelyk forsch. Om je goed intelichten zal ik niet beter kunnen doen dan zyn laatste te copieren.

''s Hage, 8 february. W.E.H. Het doet my zeer leed u nog niets goeds, niets bepaalds te kunnen mededeelen. Hoe dikwyls ik ministers sprak, altyd hetzelfde: prys stellen op uwe ondersteuning, maar nooit iets positiefs. Misschien zyn zy het niet geheel eens, misschien omdat gy geene bepaalde conditien hebt gesteld, en zy bevreesd zyn òf voor de publieke opinie, of voor overdreven eischen van uwe zyde! Misschien, en wel meest waarschynlyk, zyn zy geabsorbeerd door den verkiezingsstryd. Nu deze zoo weinig gunstig resultaat heeft opgeleverd voorzien zy misschien geen lang leven meer en durven zy daarom geen doortastende maatregelen nemen. Misschien dat de vertaling in het Engelsch van Max Havelaar, en wel door uw vriend Nahuys, bezorgdheid heeft verwekt. Ik raad, maar weet het niet.

Zou het niet goed zyn zoo UEd. eens eene niet overdrevene brochure schreef om het gezag te steunen?

De heer Busken Huet heeft het besluit genomen om naar Indie te gaan. Ik heb hem dringend geschreven u tot zyn opvolger te Haarlem

aantebevelen; er schynt echter weinig kans op. Ik zou u zoo gaarne uit uwen ellendigen toestand helpen, om u met vrouw en kinderen weder te vereenigen en een gerust leven te verschaffen. Ik doe wat ik kan, doch heb geene magt en maar een beperkten invloed.

Mogt UEd. Keulen willen verlaten, om welke reden dan ook, en daartoe nog eenig geld behoeven, ik ben er nog bereid toe het u te verschaffen. Wanneer het daartoe mogt komen, schryf my dan en ik zal casu quo een wisseltje uit Amsterdam laten komen. Ontvang myne goede wenschen voor uwe toekomst.

Rochussen.

En het antwoord:

Keulen, 10 febr. 1868.

Excellentie! Ik ben in het bezit van Uwer Exc. geachte letteren van eergisteren, en hoe erkentelyk ook voor de moeite die Uwe Exc. zich wel gelieft te geven, moet ik om oprecht te zyn ronduit verklaren, dat de inhoud my evenzeer verbaasd als verdrietig maakt. Uwe Exc. vraagt my òf ik eenig geld noodig heb om in den Haag te komen. Reeds sedert *December* wachtte ik - vertrouwend op de toegezegde hulp - daarop te vergeefs, en om nu geen geld noodig te hebben, zou ik maatregelen hebben moeten nemen, die ik

achterwege liet in verband met de aangeknoopte onderhandelingen. Sedert lange jaren reeds zou ik geen hulp noodig hebben, indien ik hadde kunnen besluiten gebruik te maken van den invloed dien ik kan uitoefenen zoodra ik overga tot het opgeven van myne verhouding tot myn vaderland.

Meenen de ministers by voortduring my te moeten ter zyde schuiven - iets wat onmogelyk is, zoodra ik *wil* optreden - de gevolgen komen op hun hoofd.

Indien ik met de regeering zelve met name met het departement van Kolonie in aanraking ware geweest, waarlyk ik zoude geen 2½maand gedraald hebben met eene decisie! Nu echter was het my moeilyk, iets te doen, waardoor ik den schyn op my laadde, alsof ik Uwer Excellentie's vriendelyke tusschenkomst niet op prys stelde.

Wat aangaat het schryven eener brochure om de tegenw. regeering te steunen, vooraf moet ik dan toch een bewys hebben, dat die regeering *het goede wil*, en zoolang zy Havelaar niet hersteld hebben, is dit het geval *niet.*

Ik kan geene regeering steunen die knevelary en moord in bescherming neemt, en dit doet men zoolang men hem die zich tegen knevelary en moord verzette, mishandelt. Het bewys van beter-

schap is makkelyk te geven. *Myn volledig herstel* beteekent voor Indië: *regt* en *menschelykheid*. Het tegendeel beduidt: voortzetting *van de oude misdaden,* en ik, Havelaar, mag geen misdaad aanmoedigen. Dan toch ware 't my makkelyker geweest, in Indie mee te doen, my resident te laten maken, en naderhand in Nederland minister.

Maar ook over de Europeesche zaken verwachtte ik Uwe Exc. en den graaf van Zuylen te spreken. Wat de kamer aangaat ... zy is even onbruikbaar als de vorige. Met de tegenwoordige wyze van verkiezing is niets aan te vangen. Ware ik tydig in Nederland geweest, en hadde men my, oorzaak gegeven om dit kabinet te steunen dan hadde *ik* gezorgd voor een anderen uitslag.

En nòg kan ik dit doen tegen een volgende ontbinding. Maar ik geloof dan ook regt te hebben niet beschouwd te worden als een onbeduidend byzaakje. Gelooft men my *niet,* dan zal de toekomst uitwyzen of ik waarheid zeide.

Nooit heeft men my durven aantasten - ja onlangs zekere Duymaer v. Twist. Nu de man is op zyn plaats gezet. Ik zelf heb zyn geschryf niet gelezen.

Stelt Uwe Exc. in overeenstemming met uwe toezeggingen er belang in my te doen overkomen

dan ben ik zoo vry U te herhalen wat ik in Dec. zeide: dat ik daartoe *f* 200 noodig heb. Mogt er kwestie zyn - hetgeen het geval nooit wezen kan - van vergoeding voor de zedelyke en geldelyke nadeelen, die my de loop der zaak berokkende, dan zouden duizenden niet genoeg zyn! Aan myne arme vrouw is 't niet veel beter dan een moord. Sinds weken wacht zy van uur tot uur een telegram, dat ik in den Haag ben. In godsnaam, ik heb meer dan dat te verrekenen! Ik verzoek Uwe Excellentie wel te onderscheiden wat ik over Ned., zyne regeering, en over uwe *Exc.* denk, en blyf met de meeste hoogachting en dankbaarheid

Uwer Exc. dw. en dankbare Dienaar
Douwes Dekker.

Hoe kon Uwe Exc. op het idee komen dat ik kommies kon worden van de H.H. Enschedé? Waarlyk als men op den duur in den Haag doof en blind blyft heb ik andere dingen te doen, dan de Haarl. Courant te schryven. Bovendien ik kan Huet's protégé niet zyn. Hy is, of was, de myne.

[Deze afschriften bleven liggen en werden later verzonden met het volgende briefje.]

Keulen 3 Maart 1868.

Lieve beste Tine. Na allerlei getob en beroerdheid ben ik nu eindelyk zoo ver dat ik naar den Haag ga. Dat ik je niet telegrafeer en maar schryf is omdat een telegram je zou doen denken dat dit vertrek naar den Haag zooveel beduidt. Ik zelf dacht dit voor twee maanden ook, maar moet bekennen dat ik nu weinig hoop heb. Rochussen schynt welwillend maar hy klaagt over tegenwerking, en regtstreeks kan hy niets doen, daar hy zelf geen minister is. Myn boeltje is ingepakt, en ik ga straks om half twee. Dus van avend laat ben ik daar.

Dag beste Tineke, dag Edu, dag Non.

Ik ga verdrietig op reis. Misschien valt het me mee.

XXI.

Den Haag, 6 Maart 1868.

Lieve beste Tineke!

Ik ben hier nu twee dagen, en heb R. al twee maal bezocht. Hy is uitermate goedig en vriendelyk, maar je begrypt dat ik wat tyd noodig heb. Kon hy zelf teekenen dan waren wy klaar...

Om je nu precies den toestand uit te leggen is een werk. De ministers staan weer op 't vallen, ja zelfs hun val is onvermydelyk. Nu zegt R. (en

ik ook) dat ze misschien met myn steun zouden kunnen staan blyven, en de 2de kamer ten derden male ontbinden. Na afspraak met R. schreef ik hem dat, heden morgen vroeg. Hy geeft in de zitting van van-daag dien brief aan van Zuylen. Dan zal hy my aan v.Z. voorstellen, en ik ben in spanning of ze zullen durven de liberale party trotseeren. Ieder meent (en zy zelf ook), dat zy aftreden moeten.

Myne conditien voor den steun zyn dat myn ontslag worde ingetrokken, rappel van wachtgeld, herstel in dienst, en dan ter beschikking van binnenl. zaken voor de grondwetsverandering, en van buitenl. zaken om te stryden tegen graaf Bismarck. Dat alles staat ook in myn brief je van vandaag. Ik ben benieuwd hoe van Zuylen dat opneemt.

Kortom, ik zit in een moeielyke schaakparty.

Mimi heeft me je brief gezonden van 29 februari, ik kan nu op niets antwoorden.

Het ergste is dat ik zoo vrees geld tekort te komen om langzaam te ageren.

Vraag je nu bepaald hoe de zaken staan? Ik weet het niet! Dan eens denk ik ja, dan eens neen!

Je begrypt dat de ministers veel eigenliefde en valsche schaamte te overwinnen hebben om

my te helpen, en daardoor te erkennen dat ze my noodig hebben.

Dag beste tineke. Neem myn haastig slordig schryven goed op. Myn toestand is zoo gespannen. Ik ben bovendien ziek van verkoudheid, en wacht elk uur een briefje om by v.Z. te komen. Ik moet nog een hoed koopen.

R. vertelde my dat Bekking dood is, en nogal mal. Hy had eene maîtres te Scheveningen. By haar zynde, is hy door een beroerte getroffen.

Dag beste tineke!

[Hier volgt een schryven van MULTATULI aan J.J. Rochussen; het afschrift dat ik bezit is geschreven door Baron Alfonse Nahuys, gecorrigeerd door Dekker.]

's Hage, 9 Maart 1868.

Uwe Exc. had de goedheid my toe te staan nader schriftelyk terug te komen op wat ik gister de eer had voorloopig te antwoorden op het welwillend voorstel van Zyn Exc. Van Zuylen.

My zyn - en worden nog dagelyks - aanbiedingen gedaan, zoowel uit het buitenland als uit Indie. Gedeeltelyk heb ik die afgeslagen, gedeeltelyk het antwoord uitgesteld, tot my overtuigend zou gebleken zyn, dat men op den duur my, en de zaak die ik voorsta, blyft miskennen.

Die zaak is inderdaad (ik spreek nu alleen van de koloniale questie) het eenig frissche thema, waarmede een ministerie zal kunnen optreden tegenover het volk; de eenige vlag, waaronder een nieuwe degelyke party zal kunnen verzameld worden.

Het handhaven dier zaak beduidt:

'Wy willen dat er regt geschiede. Wy eischen (in opvolging van artikel 55 des regeringsreglements, en in volslagen tegenstelling alzoo van den wil der liberalen, ten deze gerepresenteerd door den gewezen Gouverneur-Generaal van Twist), dat de Javaan beschermd worde tegen willekeur. Hierin ligt ons regeeringsstelsel, wel te onderscheiden van de meening, òf: dat het kultuurstelsel moet blyven bestaan op het papier alleen, dagelyks verkracht als het wordt, door trage en laaghartige dienaars; òf: dat Java moet worden overgeleverd aan particuliere uitzuigers.

Onze staatkunde zegt ons, dat geene betoogen of oratorische finesses iets zullen vermogen, zoodra de Javaan - al te lang mishandeld! - in woest amok naar de wapens grypen zal. Tevens is deze onze politiek - gelyk trouwens altoos - de eenige die overeenstemt met menschenliefde en regtvaardigheid.'

Het aannemen van dit program, Exc., is de eenige voorwaarde:

1°. Waarop Nederland zich zal kunnen reinigen van den smet, die door menschen van de soort des heeren van Twist op ons arm land geworpen is;

2°. Waarop dit ministerie zich zal kunnen staande houden;

3. Waarop ik dit ministerie steunen kan.

Het is toch niet te verwachten, dat ik myzelf een slag in het aangezigt geven zal, door party te trekken voor eene regering die de Havelaarszaak (het beschermen van den Javaan) stilzwygend laat rusten, en daardoor de onstaatkundige iniquiteit des heeren Van Twist en consorten bestendigt.

Na de bejegening die my te beurt viel, durft niemand in Indië zyn pligt doen, en artikel 55 (het allerbelangrykste van ons regeeringsreglement!) zal meer dan ooit een doode letter blyven, zoolang ik, die op de naleving daarvan aandrong, ronddool als een misdadiger; zoolang men alleen hen eert, verheft, en... betaalt, die aan het schenden van dit artikel hebben meêgewerkt.

Het belang van Nederland, van de tegenwoordige regering en van de publieke zedelykheid. eischt myn herstel.

Doch, al ware dit anders, - talent, in gewonen zin, heb ik niet. Zoolang myn gemoed niet meêwerkt, ben ik onmagtig. Het staat aan de regering om in myn hart een zaadje van welsprekendheid te werpen, voor welks vruchtbaarheid ik insta. Doet zy dit niet, dan zoude ik niet kunnen helpen, al wilde ik.

Indien men, door my te releveren, bewys geeft dat men voortaan den Javaan in de daad wil beschermen, zal ik dankbaar en hartelyk my hechten aan de regering, die eindelyk de gruwelen afschafte, welke - na myne mislukte poging vooral - onzen naam schande aandoen.

Wil men dit echter by voortduring niet, dan moet ik een anderen weg op (niet den liberalen altoos, o neen!) maar ik heb beloofd dàt er regt geschieden zou, en ik zal myn woord weten te houden. Waarom maakt de regering niet gretig gebruik van de zoo gunstige gelegenheid om een eervol deel te nemen aan die poging?

In Indie wacht men op een wenk van my. Velen keuren myn dralen af, dat toch alleen zyn oorsprong heeft in den wensch: *de laver le linge sale en familie.*

Nu, Nederland heeft my myn geduld moeyelyk genoeg gemaakt.

En, gelyk Uwer Exc. bekend is, ook op andere

terreinen dan het koloniale, had ik gaarne myne krachten besteed ten behoeve van myn vaderland. Reeds meermalen nam ik de vryheid Uwe Exc. hierover te schryven en U had de goedheid my te verzekeren dat Hunne Exc. van Buiten- en Binnenlandsche Zaken welwillend omtrent my gezind waren. Ik maak daaruit op, dat myne toespelingen op zekere binnen- en buitenlandsche verwikkelingen niet geheel onwelgevallig zyn opgenomen. Ik ben daarom zoo vry, Uwe Exc. te verzoeken deze regelen aan de heeren Van Zuylen en Heemskerk aan te bieden, en doe een ernstig beroep op de welwillendheid waarover U sprak, om myne woorden niet al te gering te schatten.

Dat ik nog altyd arm ben, en onmagtig schyn, is in zekeren zin een gevolg van myn wil. Dit zoude terstond veranderen, zoodra door voortdurende miskenning myne gemoedsbezwaren tegen forsche middelen werden opgeheven. Het nageslacht zal billyk zyn, en erkennen dat ik lang gewacht heb. En wanneer men dan daarby zal weten *in welken toestand* ik wachtte, worstelend met kommer, aanziende of wetende dat ook myn lief gezin gebrek leed, dan zal men niet *my* aansprakelyk stellen voor de wyze waarop ik myn doel zal bereikt hebben. Deze brief zal o.a. dienen

ter myner verantwoording, want tegen myne gewoonte houd ik hiervan afschrift.

Den toestand waarin thans Nederland verkeert, heb ik voorspeld. (Men zie wat ik publiceerde in 1861 en 1862.) Het kon niet anders. Ik heb gewaarschuwd tegen dorre, leêge, Thorbeckiaansche wysheid, gelyk ik nu waarschuw tegen traagheid en gebrek aan flink initiatief.

Ik wachtte tot myne profetie zoude zyn overgegaan in werkelykheid, om myne hulp aan te bieden, gelyk ik by dezen nogmaals doe. Maar deze poging zal de laatste zyn. Ik ben 48 jaren oud, en ik moet spaarzaam wezen met den weinigen levenstyd die my rest.

Nog eens Exc., ik houd afschrift van dezen brief. Dat is noodig ter myner verantwoording, indien de goede wil en de intelligentie der heeren Van Zuylen en Heemskerk mogten schipbreuk lyden op zekere... kleingeestigheid van anderen.

Mogt dáárover myn advies gevraagd worden, dan antwoord ik met een regel uit myn laatsten arbeid (die onafgewerkt liggen bleef, sedert ik de eer had Uwe Exc. in November over de *res publica* te adiëren):

'Hy (zeker staatsdienaar) *is* GEWOON,
En in den vreemden tyd dien wy beleven,
Is op ZYN *standpunt, 't ordinaire misdaad!'*

Waarlyk, er is klem, veerkracht, onafhankelykheid van vormen, er is genie noodig! Wie nù deze eigenschappen niet bezit, trede af. Met het gewone komt men er niet in deze dagen van crisis.

Uwe Exc. geliefde te zeggen: ‘dat er gebrek bestond aan menschen; dat men versleten was?’ *Ik* ben niet versleten, en gelukkig ook, want ik heb nog veel te doen, mogt men my toestaan de kracht die in my is te gebruiken voor myn vaderland.

Hoe nu de beslissing zy, ik voel behoefte Uwe Exc. by herhaling myn innigen dank te betuigen, voor de heusche welwillendheid waarmede U my heeft gelieven te vereeren. By veel miskenning, heeft uwe minzame handelwyze my zachter gestemd dan sedert langen tyd het geval was. Daarom ook toefde ik zoolang, voor ik my ontmoedigd afwendde. En ik doe hulde aan Uwer Exc. staatkundig inzigt, dat wist acht te slaan op de teekenen des tyds, en de noodzakelykheid erkende van andere middelen, dan die welke nu sedert jaren bleken niet proefhoudend te zyn.

Ik heb de eer enz.

Aan mevr. Douwes Dekker - van Wynbergen.

XXII.

Den Haaag 19 Maart.

Lieve beste tine! Begryp toch goed hoe ik sedert myn zyn hier je niet beter op de hoogte houden kon, omdat ik dan wel elken halven dag had moeten schryven. Precies een schaakparty. Natuurlyk wil je weten hoe die party nu staat? Ik heb oogenblikken gehad, dat ik hem voor verloren hield maar ... uit is 't nog niet.

Rochussen is waarlyk fideel en lief. Hy praat uren lang met my, en ik kan merken dat hy van me houdt. Aan z'n welwillendheid is geen twyfel. Maar hy is onwel met den koning, dit heeft hy my bekend, en daarom kan hy niet op den voorgrond treden.

Toch heeft hy my een groote dienst gedaan door my aan graaf van Zuylen voor te stellen, by wien ik vryen toegang heb. ‘Dat is wat!’ zou je zeggen! Welnu, van Zuylen staat op 't vallen, en in de gesprekken die wy voerden kwam 't eer neder op hulp aan hem, dan aan my. Ook kan v.Z. zelf natuurlyk alleen door Hasselman (Kolonien) werken. En tot nog toe had ik expres Hasselman niet gesproken, want ik

vreesde in hem als oud-resident een tegenstander te vinden.

Gister schreef me R. een briefje om my door v.Z. aan Hasselman te doen voorstellen. Ik antwoordde: ‘Goed! omdat u 't zegt, en omdat ik helaas vrees dat er niets meer aan de zaak te bederven is. Ik verdrink in een moeras van gewoonheid.’ (Dit sloeg op eenige regels uit myn drama, die R. kent en waarin over gewoonheid van ministers wordt gesproken. Ik kan hem àlles zeggen. Wy hebben zamen geschaakt, en hy gaf me zyn portretje. Ik voel dat hy van my houdt, en het betreurt, dat-i my niet eer geholpen heeft, toen hy regtstreeks magt had. Nu moet hy werken door graaf v.Z., die een neef is van zyn schoonzoon, baron van Z.

Enfin, ik ging naar v.Z., die ook zei! ‘ga toch naar Hasselman, hy is u genegen, en erkent dat van Twist u onregtvaardig behandelde.’

- ‘Dat valt mee, zei ik. Ik had gevreesd dat de gewezen resident tegen my zyn zoude.’

- ‘Neen, neen ... dat is zoo niet!’

We praatten nog wat zeer makkelyk, en ik ging naar Hasselman.

De ontvangst was meer dan goed, want in plaats van te moeten pleiten of betoogen, begon *hy* met te vertellen dat hy persoonlyk als ass.-

resident van Pandeglang (je weet wel, de aardbeien-afdeeling) alles van Lebak wist, en zelf een memorie had geschreven waarin de knevelaryen werden aangetoond. Hy verwonderde zich dat ik die nooit had aangehaald, en zei: dan hebben ze 'm zeker verdonkeremaand! Hy vertelde my knoeieryen van Lebak, in plaats dat ik 't hoefde te doen.

> [Achter de noten op den Max Havelaar in de ‘Verzamelde Werken’, publiceerde ik een fragment van een brief door MULTATULI in 1874 aan Vosmaer geschreven waarin hy mededeelt omtrent welke knoeieryen in Lebak Hasselman hem had ingelicht.
> Uit dezen brief aan Tine, zoo kort na het gesprek opgesteld, blykt, in tegenstelling met den brief van 1874 aan Vosmaer, dat Hasselman Ass.-res. van Pandeglang, niet van Lebak was geweest.]

Nu zou ieder verstandig mensch zeggen dat ik dus klaar was! Ja, maar...

In de eerste plaats staat het ministerie op 't vallen. Juist vandaag is er erge stryd in de kamer, en ze zyn vooruit gecondemneerd. De nieuwe kamer (na de ontbinding) heeft nagenoeg een gelyk resultaat geleverd, d.i. eene zoogenaamde liberale meerderheid, die op 't kussen wil. Tot het weder ontbinden hebben de minis-

ters den moed niet, vooral daar de koning die het verzamelingspunt wezen moest.....

[Gesupprimeerd.]

Goed, zeg je, maar waarom kunnen ze dan jou niet herstellen vóór hun aftreden? Dit zegt Rochussen ook. Maar, voegt hy er by, ‘och een minister die op 't vallen staat, heeft geen energie, geen lust....’

Heel pleizierig voor wie er onder lydt!

[In April keerde MULTATULI naar Keulen terug zonder iets bereikt te hebben. Het ministerie Heemskerk-Van Zuylen trad kort daarop, den 4^{den} Juni, af om plaats te maken voor een liberaal kabinet.
Maanden later wist een indisch blad, en wel dat waaraan de heer van Lier (die tot in 1869 stenograaf was in den Haag) zich had verbonden, te vertellen dat MULTATULI verkocht was aan 't Behoud. (Zie Idee 942.) Dekker meende dat men, door dit bericht tot zyn punt van uitgang te volgen, teregt zou komen by den dief van den brief dien de Heer Rochussen met een bankje van fl. 200 den 27sten december 1867 zelf in den Haag in de postbus had gedaan. Dekker had die zaak gaarne nagespoord, maar de Heer Rochussen was er tegen.]

Aan den heer Busken Huet.

XLIII.

Den Haag, Woensdag.

Waarde Heer Huet, Zondag avend heb ik te Utrecht myn 3/5 drama opgedreund. Dat noem ik ‘manger son blé en herbe!’ Nu, 't was mooi. Dat spreekt van zelf.

Maar zonder gekheid, ik beweer dat er goede stukken in zyn. Of 't geheel als drama goed worden kan, weet ik niet. Myn gehoor was tevreden daar ik gewaarschuwd had dat men niet zoude te weten komen ‘of ze elkaer krygen?’ Want, dat weet ikzelf niet. En 't kwam er niet veel op aan, want er was weinig of geen liefde - en verliefdheid volstrekt niet - in myn stuk.

En maandag middag thuis komende, vond ik uw kaartje. Ik vond het jammer dat ge uw adres niet gegeven hadt. Waarom niet? Ik hoopte zoo dat ge nog terug komen zoudt. De knecht zeide: misschien van de week nog. Is dat zoo?

Myn zaak is nog altyd en suspens. Wel geloof ik dat er niets van komt, maar 't is nog niet geheel uit. Gister en heden kon ik niets doen, daar H. het zoo druk heeft met z'n begrooting. Hoogstwaarschynlyk spreek ik van avend den

Heer R. De zaak is zonderling. Drie ministers erkennen dat ik gelyk heb; zy stemmen toe dat er iets byzonders geschieden moet, maar... achten zich onbevoegd, of onbekwaam om het ten uitvoer te brengen. En ik moet erkennen dat ik hun gebrek aan zelfvertrouwen gegrond vind.

Kan ik hopen u spoedig te zien? 't Is Jammer dat ik u niet gesproken heb.

Na vriendelyke groete ook aan uw vrouw en Gideon

t.à.v.

Douwes Dekker.

[Dit is de laatste brief aan Huet, dien ik heb. Hoogstwaarschynlyk ook de laatste die door Dek aan Huet geschreven werd.
Kort na zyn komst in den Haag had Dekker Huet in Bloemendaal bezocht, en zelfs een nacht by hem gelogeerd. Hy was gevoelig voor de heusche ontvangst, en in weerwil van eenige uitingen van Rochussen, waarvan hy de portée niet had begrepen, had hy toch nog geenszins den indruk, dat Huet buiten hem om dingen had gedaan, die hy hem niet wilde, misschien niet durfde zeggen. Tydens Dekkers bezoek had Huet niets verteld over zyn aanraking met Rochussen en Hasselman.
Later bleek waarom.
In Oktober 1868 toch maakte de toenmalige minister van kolonien, de Waal, de stukken openbaar betreffende de onderhandelingen van zyn voorganger, met Huet.

In hoofdzaak was dit de voordracht van Hasselman aan den koning van 10 Maart 1868, luidende:
‘Reeds sedert geruimen tyd heeft de journalistiek in Nederlandsch-Indie de aandacht der Regering getrokken. Niet zonder bezorgdheid kan worden opgemerkt, hoe de dagbladpers daar te lande, ongeacht de voorzorgsmaatregelen, opgenomen in het by Uwer Maj. besluit van 8 April 1856, vastgestelde reglement op de drukwerken in Indie, eene meer en meer schadelyke strekking heeft, ook door den toenemend heftigen toon, die zy aanslaat. Ten gevolge van eene voorloopige gedachtenwisseling met het indisch bestuur, is door den gouverneur-generaal onlangs een lyvige bundel bescheiden aangaande dit belangryk onderwerp aan my gezonden, waarin, wel is waar, nevens het zyne, de adviezen van vele autoriteiten in Indie zyn bekend gesteld,(?) maar waardoor toch niet zyn geleverd de bouwstoffen tot oplossing der vraag, welke de kwestie als het ware beheerscht: in hoe ver, namelyk, in Indie vryheid op het stuk der pers, en in het byzonder der dagbladpers kan worden verleend, zonder dat het dáár zoo noodzakelyk prestige van het nederlandsche gezag worde in gevaar gebragt, of de oostersche volken in hunne zeden en gewoonten worden gekrenkt. Er bestaat, door het vertrek eerlang van den heer C. Busken Huet naar Java, thans de gelegenheid om aan het indisch bestuur de voorlichting te verzekeren van een doorkundig man, die met de journalistiek in 't algemeen, en met die van Nederland in het byzonder vertrouwd is, wiens overtuiging geheel die van my uitdrukt, dat de pers in Indie noodzakelyk op beter terrein moet geleid worden, en die zich heeft bereid verklaard

om, tegen genot van vryen overtogt naar Java voor zich en zyn gezin, met den zoogenaamden overlandweg, de taak op zich te nemen om, na zich ook in Indie met de journalistiek van naby te hebben bekend gemaakt, het indisch bestuur te dienen van consideratien en advies omtrent de vraag: Welke maatregelen daar te lande van bestuurswege worden vereischt tot breideling van de uitspattingen der drukpers, zonder de vryheid om zyne gedachten en gevoelens te uiten en openlyk medetedeelen meer te belemmeren dan tot verzekering der openbare orde gevorderd wordt. Ik acht het van myneu pligt Uwer Majesteit eerbiedig in overweging te geven om, door de bekrachtiging van het hierby aangeboden ontwerp van besluit, de goede diensten van den heer Huet, voor de afdoende regeling van de onderwerpelyke gewigtige aangelegenheid aan het indisch bestuur te verzekeren.'
Het bleek daarby dat de voor den overtocht van den heer Huet betaalbaar gestelde som bedroeg: *f* 2967,50.
Na deze bekendmaking begreep MULTATULI het zwygen van Huet.
'Ik vertrouwde hem,' zei hy. 'Ik zond hem naar Rochussen in de overtuiging dat hy en ik eenzelfde schoone zaak voorstonden, en, als een lakei, zonder zich om onze zaak te bekommeren, empocheert hy een nietige fooi... fi donc!'
Slechts eens heeft Huet, en nog maar indirekt, zich tegen Dekker over de zaak uitgelaten. Namelyk in den brief van 18 december 1868 (Zie Brieven van Cd. Busken Huet, Deel I blz. 195), welke brief Huet schreef nadat

de bekendmaking van minister de Waal ook in Indië was verspreid. Dekker heeft nooit geantwoord.
Het bleef MULTATULI'S streven Tine en de kinderen terug te laten komen. In den loop van het jaar 1868 besloot hy tot het houden van publieke voordrachten om geld voor dat doel te verzamelen. De drie bedryven van Vorstenschool die voltooid waren, zyn opstel over Vrye-Studie en dat over Beschaving waren de hoofdmotieven voor zyn lezingen. In den derden bundel Ideen zyn veel indrukken van deze tournée weergegeven.

Wel brachten die lezingen, daar hy onvermoeid was, en van de eene plaats naar de andere trok, eenig geld op, maar er was ook zeer veel noodig. In het hotel de Toelast in den Haag, waar hy tydens de onderhandelingen met Rochussen en ook later weer verblyf had gehouden, was een achterstand van meer dan fl. 800. En zoo waren er veel meer schulden af te doen. Hy zou ook waarschynlyk niet geslaagd zyn in het doen overkomen van zyn gezin, indien my in dien tyd niet een kleine erfenis van een vyfduizend gulden was ten deel gevallen, die we nu voor dat doel gebruikten.
Daarby kwam dat MULTATULI op zyn voordrachtentournée vooral in 't noorden veel enthousiaste vereerders en bewonderaars had ontmoet, enkele daarvan waren vermogend en hadden hem de schoonste beloften gedaan. Een (een sneeker) die heel hoog met MULTATULI ingenomen scheen, had uitdrukkelyk gezegd en herhaald: ‘En beschouw my nu voortaan als je bankier.’ Dek

vertrouwde op hem voor de toekomst. Als eerst maar zyn gezin terug was, dan zou hy, zoo was zyn plan, verder voor eigen rekening zyn Ideen uittegeven, by wyze van tydschrift. En tegen dien tyd zou hy de hulp inroepen van zyn ‘bankier’.
Intusschen betaalde hy schulden en achterstand rechts en links, om ‘schoon schip’ te maken, zooals hy zeide, en later vry te zyn in zyn bewegingen.
Met aandoenlyke liefde richtte hy nu een woning in voor vrouw en kinderen die eindelyk, in february 1869, uit Italie naar Holland kwamen.
En toen? Helaas! Het gereede geld was weldra uitgegeven, de sneeker ‘bankier’ brak zyn woord, en verder... Maar MULTATULI zelf heeft een en ander van den toestand meegedeeld in zyn Ideen 1004 en 1005.]